TYKO HAGMAN

HELLEENIEN TAISTELU

PERSIAA VASTAAN

OTAVA

HELLEENIEN TAISTELU PERSIAA VASTAAN

TYKO HAGMAN

HELLEENIEN TAISTELU PERSIAA VASTAAN

Maailmanhistorian kuuluisin kamppailu

TOINEN PAINOS

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

'Ελεύθεροι ἐόντες οὐ πάντα ἐλεύθεροι εἰσί·
ἔπεστι γάρ σφι δεσπότης νόμος.

Herodotos VII, 104.

Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino, Helsinki, 1940.

SISÄLLYS.

LÄHTEENÄ

tähän kertomukseen Kreikan ja Persian taistelusta on paraasta päästä käytetty Eduard Meyerin teosta »Geschichte des Alterthums», josta paikka paikoin on otettu joku kokonainen sivukin melkein suorastaan suomentamalla. Herodotoksesta lainatut lisät tekstissä siteeratut. Johdannossa ja loppuluvussakin on otettu huomioon sekä Z. Yrjö-Koskisen »Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa» että Hegelin »Philosophie der Geschichte», jota muutenkin alkuluvuissa on paljon käytetty. Kuvaus kokonaisuudessaan jääköön kuitenkin tekijän vastattavaksi.

T. H.

ENSIMMÄINEN LUKU.

Johdantoa.

Ei ole ihmiskunnan historiassa mikään taistelu, mikään miekanmittely tullut niin kuuluisaksi, niin kiitetyksi kuin se, mikä 500 vuotta ennen Kristusta kestettiin Persian suuren valtakunnan ja pienen Kreikan kansan kesken. Tuimempia taisteluita, joissa enemmän sotamelua ilmeni ja enemmän verta vuoti, on kieltämättä ennen ja myöhemmin tapahtunut; mutta nuo vanhan Hellaan mainehikkaat voitot säilyttävät kuolemattoman muistonsa, ei yksistään kansainvälisessä tai ylimalkain valtiollisessa, vaan vieläpä tieteenkin ja taiteen historiassa, kaiken jalon ja mielenylevyyden, kaiken inhimillisyyden aikakirjoissa. Ne ovat voittoja, jotka ennen kaikkea kuuluvat maailmanhistoriaan, sillä ne pelastivat kansalaissivistyksen ja hengen vallan raakalaisuuden hyökkäyksestä ja mursivat tämän voiman.

Useinhan ja paljon on ollut ihmisiä, jotka uhrasivat kaikki, mikä heidän omaansa oli, jotakin tarkoitusperää varten, useinhan ja paljon on ollut olemassa sotilaita, jotka kuolivat velvollisuuden ja synnyinmaan puolesta. Mutta tuossa helleenien taistelussa emme ihaile ainoastaan uhrautuvaisuutta, urhoollisuutta, neroa ja rohkeutta, vaan taistelun korkeaa aatetta, sen niin sanoaksemme sisältöä, sen tärkeitä tuloksia, jotka ovat ainoat laatuaan, sen ääretöntä kantovoimaa kaikkiin tuleviinkin aikoihin. Kaikilla muilla sotaisilla taisteluilla on ollut ahtaampi merkitys. Kreikkalaisten kuolematon kunnia on oikeutettu sen suuren asian tähden, joka heidän taistelullaan tuli pelastetuksi. Yksistään muodollinen miehuus, semmoinen, joka ei samalla ole korkean aatteen palveluksessa,

ei ole oikeutettu pääsemään tunnustetuksi historiassa, vaan ainoastaan se, joka on sopusoinnussa suuren henkisen sisältönsä ja kantovoimansa kanssa. Perikles lausui tämän arvokkaasti muistopuheessaan kaatuneille vainajille, jossa hän osoitti, *minkä* valtion puolesta he olivat henkensä uhranneet. Heidän kunniansa oli siinä, sanoi hän, että he olivat taistelleet *Ateenan* puolesta, tämän verraten pienen yhteiskunnan, jossa maailman ensimmäinen oikeusvaltio oli syntynyt. Aasian suuri kuningas monilukuisine kansoineen seisoi tätä pientä kaupunkikuntaa vastassa. Mutta henkinen voima vei voiton aineellisesta paljoudesta, joka ei kyennyt vastustamaan sielun korkeampaa valtaa. Hellaan puolella taistelevat kreikkalaiset olivat luvultaan aivan vähäiset, mutta heidät yhdisti *yksi* tahto ja heitä elähytti *yksi* henki. Siihen suuntaan puhui Perikles.

Mikä oli tämä henki? Sen voi lyhyesti määritellä yhdellä ainoalla sanalla, joka muodosti aivan uuden, niihin aikoihin saakka tuntemattoman käsitteen ihmisten elämässä, sanalla *kansalaisvapaus*. Hellaan kirkkaan taivaan alla oli kypsynyt yhteiskunta, jonka jäsenet eivät enää tahtoneet tietää mistään muusta herrasta kuin *laista*, jonka he itse, kukin äänellänsä, olivat omaksuneet ja jonka mukaan he olivat vapaita ihmisiä, jotka kukin puolestaan itse hoitivat valtiotansa. He eivät tahtoneet olla kenenkään *alamaisia*, niinkuin ihmiset Aasiassa olivat, nuo ihmiset, joita kaikkia suurkuningas sanoi orjikseen.

Heillä, helleeneillä, oli nyt ennen kaikkea puolustettavana tämä sama kansalaisvapaus eli toisin sanoen se laki, joka tämän vapauden oli luonut. Sen vapauden ja sen lain tähden eritoten oli heille kotoinen asuinsijakin rakas. Siitä johtui helleenien *isänmaanrakkaus*. Ennen heitä eivät näet oikeastaan ihmiset maailmassa olleet mistään ylevämmästä yhdyssiteestä tietäneet kuin alkuperäisestä, luonnollisesta suku- ja heimorakkaudesta; nyt oli sen sijaan tullut korkeampi yhteiskunnan muoto, *isänmaa*. Tämä on Kreikan kansan luoma. Huomaamme, mitä se merkitsee. Se ei ole samaa kuin kotiturve välittömässä merkityksessä, kotiturve, johon ihminen lapsuudestaan on kiintynyt niinkuin muutamat eläimet synnyinpaikkaansa, vaan se on *se* kotimaa, jossa hän on varttunut vapaaksi kansalaiseksi, jossa hänen ihmisarvonsa on tunnustettu, jota hän täydellä oikeudella voi sanoa omakseen sen tähden, että hänellä itsellään on jotakin sanomista sen asioissa. Semmoinen kotiseutu,

jossa hän ei olisi voinut elää vapaana kansalaisena, ei ollut ateenalaiselle minkään arvoinen, kuten alempana saamme nähdä.

Tämä uusi aate — rakkaus *isänmaahan*, jonka korkeimpana hallitusmahtina on kansanomainen *laki*, — tämä se on, jonka avulla Hellaan pieni kansa jaksaa vastustaa itämaisen suurkuninkaan suunnatonta väkirynnäkköä; ja tämän aatteen lämpimässä valossa versoo maailmalle uusi yhteiselämän muoto ja uusi viljelys, niin korkea, niin henkinen. Senpätähden juuri tuossa mainehikkaassa taistelussa idän ja lännen välillä on niin äärettömän suuri kantovoima kaikkiin tuleviinkin aikoihin, senpätähden se oikeastaan on historian jännittävin näytelmä. Siitä hetkestä alkaen käypi helleeniläinen henki kaiken inhimillisen kehityksen etupäässä. Ilman sitä, ilman sen loistavia voittoja Aasian suurkuninkuudesta eivät Euroopan vapaat kansat varmaankaan tällä hetkellä olisi mitä ovat. Milloin ikinä nämä kansat tahtovat tutkia vapautensa, henkisen ja aineellisen viljelyksensä alkujuuria, täytyy heidän kääntyä takaisin noihin muinaisiin aikoihin, jolloin Hellaan vapaa, sivistynyt, kirkassilmäinen poika, pelkäämättä nuolta orjistuneen aasialaisen jousesta, syöksyi häntä lähelle ja työnsi peitsen hänen rintaansa. Vanhan Kreikan kansa se ensinnä on opettanut ihmisiä taistelemaan vapautensa puolesta, ulkonaisen ja sisäisen vapauden, johon myös kaikkinainen korkeampi kulttuuri perustuu. Kansallinen ja kansalaisvapaus on kaiken tosi sivistyksen kulmakivi, ja sen ovat helleenit koko nykyistäkin sivistynyttä maailmaa varten laskeneet — torjumalla päältään raakain aasialaisten orjalaumain suunnattoman hyökkäyksen. Jokainen vapaa kansa, jokainen vapaa ihminen, jokainen sivistynyt ihminen on kiitollisuuden velassa vanhan Ateenan ja vanhan Spartan reippaille, lainkuuliaisille miehille.

Se on vapaudenrakkaus ja erittäinkin vapaudentietoisuus, joka luopi rohkeutta ja korkeampaa taistelukykyä ihmisrintaan, tietoisuus siitä, että noudattaessani kansanomaista lakia rintamassa taistelen oman asiani puolesta enkä kenties vain jonkun omavaltaisen hallitsijan tai hallituksen. Tämän seikan tajusivat kreikkalaiset täydellisesti, ja senpätähden kelpaavat he esikuviksi kaikkina aikoina, vielä tänä päivänäkin. Herodotos lausuu, kerrottuaan ateenalaisten voitokkaasta sodasta boiotialaisia ja Euboian kalkideja vastaan — ennen persialaissotia — historiansa V:n kirjan 78. lu-

vussa: »Ja nyt kasvoi Ateena. Eikä ainoastaan yhdestä seikasta, vaan kaikin tavoin voidaan selvästi nähdä, mikä ihana asia tasa-arvoisuus on; sillä niin kauan, kuin ateenalaisia valtiaat hallitsivat, eivät he olleet ketäkään naapureistaan voimallisemmat sodassa; mutta kun valtiaat olivat väistyneet, tulivat he verrattomasti etevimmiksi. Niinikään on selvästi nähtävänä, että niin kauan, kuin heitä sorrettiin ja he tappelivat valtiaansa puolesta, käyttäytyivät he tahallansa miehuuttomasti; mutta vapautta nauttiessansa taisteli sitä vastoin jokainen innolla ja alttiudella oman asiansa puolesta. Niin olivat asiat Ateenassa.» — Ja VII. kirjan 101—104. luvuissa kertoo hän, Herodotos, kuvaavan kohtauksen, jossa puolestaan Sparta helleeniläisyyden palvelijana saapi täyden tunnustuksen. Xerxes tarkastettuaan suuret joukkonsa ja niiden paljoutta ja loistoa ylpeillen kyselee Demaretos nimiseltä onnettomalta spartalais-»kuninkaalta», joka oli karkoitettu synnyinkaupungistaan ja nyt nautti vieraanvaraisuutta hänen hovissaan, tokkohan edes olisi ajateltavaakaan, että Kreikan pieni kansa toden teolla oli käyvä suurkuningasta vastustamaan. Tähän vastaa Demaretos: »Hellaassa on köyhyys kansan synnynnäinen kaksoisveli, mutta kunto sen ansaitsemana omaisuutena, ja sillä torjuu Hellas päältään köyhyyden ja yksinvallan.» Ja Demaretos lisää: »Lakedaimonilaiset eivät kallista sinulle korviansa, niin kauan kuin sinä puhut Hellaan orjuudesta; vaikkapa kaikki muut helleenit menisivätkin sinun puolellesi, niin tervehtivät sinua spartalaiset peitsillään.» Niin suuri rakkaus ja luottamus kotiseutunsa maanmiehiin on maanpakolaisuuteen ajetullakin miehellä, jonka on täytynyt etsiä suojaa Kreikan vihollisen luota. Tätä vastausta nauraa sitten Xerxes pitäen sitä hullutuksena ja väitellen: »Mitenkä onkaan mahdollista, että tuhat tai kymmenen tuhatta, olkoonpa vaikka viisikymmentä tuhatta miestä, joilla kaikilla on yhtäläinen vapaus ja yhtäläiset oikeudet ja joita ei hallitse *yksi* ainoa, voi pitää puoliansa niin äärettömän suurta sotajoukkoa vastaan kuin minun? Tulisihan jokainen heistä tekemisiin enemmän kuin tuhannen meikäläisen kanssa. Jos heitä, niinkuin minun valtakunnassani on laita, hallitsisi *yksi* ainoa, voisivat he kenties häntä peljäten voittaa oman luontonsa ja ajavan ruoskan pakosta hyökätä lukuisampaa sotavoimaa vastaan, mutta jätettyinä oman vapaan tahtonsa valtaan eivät he totta tosiaankaan mitään senkaltaista tee; sinä puhut tyhmyyksiä.» Mutta vielä vastaa De-

maretos: »Kun lakedaimonilaiset taistelevat järjestyneessä joukossa, ovat he maailman urhoollisinta kansaa. Sillä *kaikkine vapauksineen eivät* (nuo helleenit) *kuitenkaan ole vapaita kaikessa; heitä hallitsee eräs herra, nimittäin laki*[1], ja sitä he sydämessään kunnioittavat ja paremmin tottelevat kuin sinun alamaisesi sinua. Kaikki, mitä tämä käskee, sen he ehdottomasti tekevät, ja hän käskee aina, etteivät he saa paeta taistelusta vihollisen paljoutta peljäten, vaan että heidän tulee pysyä rintamassa ja joko voittaa taikka kuolla.»

Mutta jos nyt kreikkalaiset tajusivat kansalais- ja kansallisen vapauden arvon, jos he tieten taiten ovat luoneet uuden muodon yhteiskunnalle, varsinaisen isänmaan käsitteen, niin — koska edellä sanoimme, että heidän mainehikkaalla sodallaan itämaista yksinvaltiutta vastaan oli ääretön kantovoima tuleviinkin aikoihin — aukenee vastattavaksemme kysymys: Olivatko sitten helleenit itsekin tavalla tai toisella tietoiset myöskin tästä suuresta maailmanhistoriallisesta kutsumuksestaan? Tähänkin täytyy meidän antaa, ainakin osaltaan myöntävä vastaus. Kreikkalaiset olivat erittäin itsetietoista, *ylpeää* kansaa — vaikka tämän sanan parhaimmassa merkityksessä. Kansalaisvapaus rakkaassa isänmaassa, jonka menestymiseen hän täysin oikeutettuna valtion jäsenenä vaikutti, piti tosi kreikkalaisen päätä korkealla pystyssä. Kaikki ne ihmisolennot maan päällä, jotka eivät puhuneet Kreikan ihanan sointuisaa kieltä, joka jo oli saavuttanut korkean viljelyksen, olivat hänen mielestään raakalaisia, »barbaareja», ja tämä nimitys sai pian halveksivankin merkityksen, koska niinikään helleeni jo oli oppinut pitämään koko omaa sivistysmuotoansa korkeimpana kulttuurikantana. Vaikka Persian suurkuninkaan ulkonainen loisto toisinaan mieltä häikäisi, ei kuitenkaan kreikkalainen muulloin kuin alennustilassaan tai maanpakolaisena ryhtynyt mihinkään lähempään yhteyteen varsinaisten persialaistenkaan, saatikka sitten muiden, vielä alhaisempien barbaarien kanssa. Barbaarit seisoivat, puhtaan helleenin kannalta katsoen, niin äärettömän alhaalla, että niiden kanssa ei sopinut ajatella mitään tasa-arvoista valtiollista kanssakäymistä. Helleeniläisyys oli tällä tavoin kreikkalaisen koko maailma. — Mutta tämä

---

[1] Kursiveeratut sanat kreikankielisessä asussaan esilauselmana nimilehdellä.

kansallinen ylpeys todistaa toiselta puolen juuri sen, että helleeneissä asui aavistus heidän suuresta historiallisesta kutsumuksestaan: maailman helleeniläistyttämisestä, kreikkalaisen hengen levittämisestä tunnettuun ihmiskuntaan. Mikä näet itse teossa saattoi olla tosi sivistyneen, oikein ajattelevan helleenin hartaampana toivomuksena kuin se, että sama kansalaisvapaus, sama korkea kulttuurikanta, joka häntä itseään ja hänen omaa kansaansa onnistutti ja joka oli hänen valtanansa, viimein voittaisi jalansijaa muidenkin, barbaarikansojen keskuudessa? Niin, jokainen sivistynyt kreikkalainen, käydessään mittaamaan voimiaan monilukuisen barbaarilauman kanssa, tunsi, niin arvelkaamme, että hän nyt ryhtyi taisteluun aatteen puolesta, joka, ollen ilmausta korkeasta oikeudesta, ei ollut kuoleva kreikkalaisiin rajoittuvana, vaan että se mahdollisesti oli nouseva maailmanmahdiksi, että oikeusvaltio, jonka hän oli luonut, kenties kerran oli perivä maan. Tämä aavistus ilmenee vähän myöhemmin varsin selvänä ainakin Perikleen puheesta, johon jo viittasimme.

Mutta oli miten oli sen asian laita, missä määrin helleenit itse jo suuren sodan aikana olivat tietoiset suuresta historiallisesta kutsumuksestaan, se ainakin on varmaa, että he tiesivät taistelevansa yleisesti eikä yksistään kansallisesti oikean asian puolesta. *Koko* sen kantovoimaa vastaisiinkin aikoihin katsoen he eivät tietenkään voineet nähdä, eikä mikään oraakkeli, ei mikään pyhä tietäjätär osannut heille tässä kohden nostaa tulevaisuuden esirippua; mutta valoisassa helleeniläisyydessään näkivät he tosi inhimillisyyden, ja senpä puolesta kelpasi taistella niitä pimeyden valtoja vastaan, jotka edustivat epävapautta ja kansojen ja kansalaisten orjuuttamista. Helleeni, jolle oli auennut kirkkaampi taivas kuin muille ihmisille maailmassa, tunsi sanalla sanoen sotarintamassakin seisovansa kaiken sen palveluksessa, joka oli totta, oikeaa ja kaunista. Siitäpä sitten hänen tosi isänmaallinen intonsa, hänen uhrautuvaisuutensa, uljuutensa, alttiutensa. Häntä ei tarvinnut ajaa ruoskalla taisteluun niinkuin barbaarien suurkuninkaan orjasotilaita.

Ja helleeni voitti, sillä hänellä oli oikeus voittaa. Hänhän se ensimmäisenä historiassa on ratkaissut tuon suuren valtio-opillisen kysymyksen: Pitääkö valtion perustua yksinvaltiaan mielivaltaan vaiko kansalaisvapauteen? Euroopan tosi historiallisten kansain kehitys on käynyt helleenien osoittamaan suuntaan, jokainen tosi

kansallinen, jokainen kansalaisvapauden taistelu on ollut Hellaan taistelua, jokainen näiden aatteiden voitto uutta Kreikan voittoa. Vastavirtaukset ovat kun ovatkin olleet aasialaista syntyperää. — Mutta eipä asiaa myöskään ole käsitettävä ainoastaan niin, että kreikkalaiset ovat Euroopan historiallisille kansoille olleet suurenmoisena esikuvana; vaan torjuessaan päältään persialaisen ikeen he pelastivat — nähdäksemme — tosiasiassakin koko Euroopan vapauden, sillä olihan suurkuninkaalla aikomuksena laskea kaikki lännenkin kansat, koko silloinen maailma valtikkansa alle. Ilman helleenejä se varmaan olisi onnistunutkin, ja missäpä sitten oikeastaan olisi itänyt kansalaisvapauden siemen, noussut korkeamman viljelyksen vesa? Silloiset kreikkalaisia lännempänä asuvat kansat olivat vielä lapsen kannalla, sekä aineellisesti että henkisesti liian heikot edes ajatellakseen mitään vastarintaa Persian valtakunnalle; ainoat, jotka niistä edustivat korkeampaa viljelystä, olivat hajanaiset kreikkalaiset siirtolat Sisilian saarella ja etelä-Italiassa, mutta niistä yksinään ei olisi ollut suurkuninkaan vastustajiksi. Länsi-Eurooppa, joka vastaisuudessa oli jatkava helleenien alkamaa työtä inhimillisyyden palveluksessa, olisi — niinhän saamme otaksua — arvaamattomiksi ajoiksi ollut mennyttä ja tosi historiallinen kehitys maanosassamme katkaistu, ehkäisty. Sen kehityksen ytimenä on helleeniläinen henki kypsyneessä suuruudessaan, jaloudessaan, ja itse »maailman valo» pukeutui helleeniläiseen muotoon, Uusi Testamentti on kirjoitettu vanhan Kreikan kielellä.

Hellaan ja Persian välinen maailmanhistoriallinen taistelu viisisataa vuotta ennen meidän ajanlaskuamme, tämä taistelu, joka niin suuret asiat ratkaisi, johon niin paljon vielä tänä päivänäkin perustuu, koska jokainen kamppailu oikean puolesta, kansalaisvapauden puolesta tavallaan aina on uusiutuvaa kaikua siitä, — tämä taistelu syineen aatteineen ansainnee erityisen kuvauksensa suomen kielelläkin, mikäli mahdollista pääkohdiltaan perusteellisemman kuin mitä tarjotaan suomeksi ilmestyneissä tavallisissa yleishistoriallisissa teoksissa, joita sitä paitsi suuri yleisö harvemmin lukee. Rohkenemme ryhtyä siihen ja luomme tässä tarkoituksessa ensiksi silmäyksen kummankin sotijan sisäisiin asioihin, aloittamalla siitä, joka arveli seisovansa voiman huipulla ja kunnian kukkulalla ja ylvästellen teki hyökkäyksen.

TOINEN LUKU.

Persian valtakunnan edeltäjät sen aineksia. Sen synty, laajentuminen ja kulttuurimuoto.

Raamatusta jotakuinkin tiedämme, mikä mies oli Egyptin faarao, jonka orjuudessa Israelin lapset niin kauan huokailivat rakennellessaan hänelle muistopatsaita, pyramiideja, jotka vielä tänä päivänä hämmästyttävät maailmaa suunnattomalla suuruudellaan. Mahtoivat olla varustettuja aivan yliluonnollisilla ominaisuuksilla nuo kuninkaat, joiden päähän voi pistää mokomain jättiläispatsaiden pystyttäminen itselleen. Eihän meidän aikamme enää oikein tahdo käsittää, mitenkä järjellisen ihmisen mieleen — olkoon hän kuinka mahtava tahansa — voivat edes juolahtaa sellaiset yritykset. Mutta meikäläisten hämmästys johtuu siitä, että meidän on vaikea omassa mielessämme kuvitella sitä henkeä, sitä katsantotapaa, joka yleensäkin ihmisessä vallitsi noina historian alkuaikoina, jolloin hän, niinkuin juuri Egyptissä, piti itseään suurena arvoituksena. Tietämättä oikeastaan mitä teki, antoi hän olennolle, joka oli noussut häikäisevään loistoon maan päällä, yliluonnollisen arvon, pitäen itseään maassa matelevana raukkana, jolla kenties ei ollut mitään omaa tarkoitusta ensinkään.

Faaraoiden valta Egyptissä oli nähtävästi syntynyt sillä tavoin, että alkuperäisten heimokuntain päälliköt keskinäisen rauhan vuoksi suostuivat tottelemaan voimakkainta joukostaan, jonka siten kasvanut mahtavuus pian alkoi kaikissa ihmisissä herättää ylenpalttista kunnioitusta. Kun tuo häikäisevä kuninkuus on olemassa, mitäpä ovatkaan enää tavalliset ihmiset suureen faaraoon verrattuina? Ja mitä enemmän *hänen* arvonsa ylenee, sitä syvemmälle alenee tavallisten alamaisten, mitä korkeammalle pyramiidit nousevat, sitä pienemmäksi tuntee itsensä mateleva ihmisraukka niiden juurella. Faarao kaikessa loistossaan johtaa sukuperänsä jumalista, hän on kansan huulilla »jumalan poika», täydellisesti jumalan vertainen, kaikkitietävä, kaikkiviisas. Alamaisten henki ja omaisuus tietysti ovat aivan ehdottomasti hänen mielivallassaan.

Faaraon valtaa ei rajoita mikään muu kuin niin sanoaksemme hänen oma suuruutensa. Tuon jumalaisen kuninkaan tulee myös ulkonaisessa elämässään osoittaa taivaallista luonnettansa. On tar-

koin määrätty, mitä hänen milloinkin tulee tehdä, mitä syödä, mitä juoda. Ollakseen jumaluuden todellinen edustaja maan päällä tulee hänen sovittaa olonsa määrättyjen ohjeiden mukaan. Ja papit, joissa yleensä asuu ajan syvin viisaus sekä taivaallisissa että maallisissa asioissa, johtavat tätä tarkkaa hoviseremoniaa ja sen kautta välillisesti melkoiseksi osaksi myöskin valtakunnan muita asioita, ylimmäinen pappi etupäässä, vaikka faarao virkansa puolesta tietysti myöskin on koko kirkon pää, aikansa paavi. Mutta kaiken tämän ohessa tulee kuninkaan vielä olla kuin isä alamaisiansa kohtaan, säätää oikeutta heidän keskellään ja ylimalkaan huolehtivana holhoojana valvoa heidän onneaan, mikäli hänen suuruudelleen sopii. Eräs egyptiläinen runoilija laulaa faaraosta: »Sinä kuulet, mitä puhutaan kautta koko maanpiirin, sinulla on miljoonat korvat, sinun silmäsi katsovat korkeammalle kuin taivaan tähdet ja näkevät pitemmälle kuin aurinko. Jos jotain puhutaan vaikkapa syvyyden kuilusta, sinä kuulet sen kuitenkin; jos jotain tapahtuu vaikkapa kuinkakin salassa, sinun silmäsi näkevät sen aina.» Mutta yhtäkaikki on tämän kuninkaallisen jumaluuden käytännössä pakko pitää valtakuntansa jakautuneena useihin maakuntiin, joissa hänen valtaansa edustelevat maaherrat nousevat mahtavaksi ylimyskunnaksi, ja kun faarao sattuu olemaan heikonpuoleinen henkilö, hänen näkemättään ovat valmiit nostamaan kapinan lippua, josta voi aiheutua aivan uusi kuningassarja.

Kummastuksella varmaankin meidän aikamme ihminen katselee faaraovaltaa, joka hänestä kaiketikin tuntuu muodottomalta, kolkon kolossimaiselta, säikyttävän suunnattomalta niinkuin nuo suhdattoman suuret muistopatsaat erämaan laidassa. Tuo kaikki meitä ihmetyttää, mutta semmoinen oli juuriltaan ja ylimalkain *itämainen henki*, ja me olemme tässä muistuttaneet faaraovallasta, toiselta puolen sen tähden, että se jäi ainekseksi myöskin Persian valtakuntaan [1], toiselta puolen sen vuoksi, että se ilmenee niin räikeänä vastakohtana helleeniläisyydelle, joka nähtävästi kuitenkin on imenyt sivistyksen siemenet Egyptistä, — vaikka tosin ainoastaan siemenet, muuta ei.

---

[1] Egyptiläiset kuuluivat Persian kuninkaan armeijaan hänen hyökätessään Kreikkaan, ja Egyptissä ollessaan esiintyi hän oikeana faaraona jäljitellen tämän jumalallista mahtavuutta kaikin puolin.

Miten Hellas henkensä ja kulttuurinkin puolesta tuli muodostamaan vastakohdan lähinnä Egyptille, itämaiden niin sanoaksemme mallimaalle, siitä puhumme tuonnempana. Eikä kuitenkaan egyptiläinenkään viljelys suinkaan ole vähäiseksi arvioitava. Niilijoen höysteisessä laaksossa iti ja nousi se taimelle, tutkiskeleva ihmishenki kohousi laskemaan kiertotähtien liikkeitä ja auringon pimenemisiä. Ihminen itse vain näkyi jääneen arvoitukseksi, kummitukseksi kuin sfinksi, tuo naisen päällä varustettu kivinen leijonankuva, joka monilukuisena kahdessa rivissä muodosti jylhän käytävän pyhään temppeliin. Salaisin tiede oli papin hallussa, mutta nähtävästi hän tiesikin vain sen, että hän oikeastaan tiesi hyvin vähän; kansalle jakeli hän seikkaperäistä jumaluusopillista järjestelmää, jonka ydinkohtana oli se, että ihmisen tulee kuoltuansa vastata töistään ankaran tuomarin edessä manalassa.

Sen lähemmältä meidän ei tässä käy kajoaminen faaraovallan sivistysoloihin. Mitä sen vaikutukseen alamaisiin tulee, niin mainitaan, että faaraot, vaikka heillä tietysti oli valta syrjäyttää annettuja lakeja milloin tahansa, ylimalkain pitivät niitä kunniassa ja että ihmiset niiden suojassa tunsivat itsensä onnellisiksi, — jolleivät olleet toisen alamaisen orjia tai ylen köyhiä, jolloin maaherrain ja muiden virkamiesten salaisesti anastamalla mielivallalla oli paljon sijaa.

Egyptistä kehkeytyi maailman ensimmäinen suurvalta, ja egyptiläinen kulttuuri levisi faaraoiden aseiden avulla, jonka ohessa Foinikia, kapea rannikkomaa Välimeren ja Libanonin vuoriselänteen välillä, samojen aseiden suojassa aloitti merikauppansa kaukaisiin maanääriin, joista ennen ei oltu mitään tiedetty, ja perusti Välimeren rannoille siirtokuntia, joista mainittavimmaksi tuli Karthago Afrikan pohjoisrannalla.

Mutta Egyptin suurvalta raukesi sisäisiin selkkauksiin, joita ei tarkoin tunneta, ja seurasi parin kolmen vuosisadan pituinen väliaika, jolloin ei ollut mitään suurvaltaa. Israelin lapset, jotka Egyptin suuruuden loppupuolella olivat lähteneet sieltä takaisin luvattuun maahansa ja viimein heimokuntahallituksen sijaan saaneet kuninkaallisen hallitusmuodon, laajensivat Daavidin ja Salomonin aikana valtansa keskisen ja eteläisen Syyrian yli Eufrat-jokeen asti, mutta kansan jyrkkä erikoishenki oli esteenä huomattavamman ja

pysyvämmän suurvallan luomiselle; juutalaisvalta heikontui ja hajosi.

Uusi valloittajavalta, Assyria, otti maailman kohtalot haltuunsa. Egyptin faaraoissa, niin jumalia kuin olivatkin, näkyy kuitenkin asuneen paljon ihmisyyttä; Assyrian valtiaat olivat täysiä petoja, heidän »hallituksensa», jos se sitä nimeä ansaitsee, teurastajan ammattia. Itämainen hallitsija-ihanne näkyi heissä esiintyvän oikein loistossaan. He tallasivat säälimättä maahan kaikki tyynni, mikä siihen asti oli korkeammalle kohonnut, Niniven kauhea soturirotu oli pyyhkäisemäisillään maan tasalle kaiken kulttuurin itämailta, mutta olivathan he kuitenkin heimolaistensa silmissä »suuria» kaikki nuo kauhukuninkaat, Tuklat-habar-asarista Assurbanhabaliin saakka, jotka tätä tasoittamistyötä toimittivat. Ensinmainitusta kerrotaan, että hän, laskettuaan valtansa alle pohjoisen osan Foinikiaa ja osoittaakseen nyt, että merenkin tuli olla hänelle alamainen, soudatti itsensä kappaleen matkaa ulapalle ja omalla korkealla kädellään surmasi ison merisian eli delfiinin; meren suurisuisten asujien piti tietämän, että uusi isäntä oli heitä hallitsemassa. Valloittajan kopealla äänellä sanotaan tämän taivahisen kertoneen itsestään: »Vihollisteni rivit olen hajoittanut, heidän aarteensa olen anastanut, heidät itsensä vanginnut, heidän kaupunkinsa ryöstänyt ja polttanut. Raunioiden ja hävityksen keskitse on tieni kulkenut, valtani raskas ies lepää vihollisteni hartioilla, ja heidän silmäinsä edessä olen huutanut kiitosta herralleni, Assurin jumalalle. Sillä minä olen Tuklat-habar-asar, suuri kuningas, pahojen kauhistus ja niiden surma, jotka minua vastaan nousevat.» Assur-nasir-habal nimisen valloittajan häikäilemättömäin ponnistusten kautta Assyria sitten kohosi suurvallaksi, jota kaikki lounaisen Aasian kansat pelkäsivät, elleivät vielä kaikki totelleetkaan. Ilman armoa musersi tämä »suuri mies» maahan jokaisen, joka uskalsi yrittää vastarintaa. Kaupungit poltettiin, tavarat ryöstettiin, ja asukkaat joko vietiin vankeuteen tai surmattiin. Muutamissa kaupungeissa, joissa nämä koettivat pelastaa itsenäisyyttään, nyljettiin elävältä koko väestö ja nahat naulittiin muurien päällystimiksi. Toisinaan taas rakennettiin korkeita vallituksia elävistä ihmisistä sillä tavoin, että ne liitettiin savella toisiinsa kuin tavalliset tiilet. Ristiinnaulitsemiset, elävältäpolttamiset ja seivästämiset olivat jokapäiväisiä, vähäpätöisiä rangaistuksia ihmisille, joita hänen majesteettinsa hal-

litus epäili uppiniskaisuuden hengestä; ne ansaitsevat tuskin mainitsemista. Syystä saattoikin tämä julmuri kerskata: »Mistä vain on tieni mennyt, siellä vihollisteni ruumiita makaa maan päällä kuin puiden lakastuneita lehtiä; sillä hävityksen ja kuoleman keskellä minun kasvoni kirkastuvat, ja sitä nähdessäni vihani tulee tyydytetyksi.» Näiden rosvojen käden kautta hävitettiin Niilin laaksonkin vanha kulttuuri melkein juuriaan myöten.

Assyrian suuruuden aika, johon myöskin on merkittävä Israelin valtakunnan kukistuminen, ei kuitenkaan ollut aivan pitkä (vv. 889—625 e. Kr.), mutta se valmisti tietä sille suurelle valtakunnalle, jonka kanssa pieni Hellas tuli tekemisiin ja joka oikeastaan on tämän lukumme aiheena — Persian valtakunnalle, suurimmalle yksinvallalle, mikä muinaisuudessa itämailla oli. Ja totena täytynee pitää, että niin hyvin faaraoiden kuin Assyrian kuninkaiden majesteetillisuus, jos kohta — nähtävästi enimmäkseen valtiollisista syistä — hieman hienostuneessa muodossa, uudestaan kummittelee tämän Persian suurkuninkuudessa, seikka, joka kertomuksemme edetessä ilmennee.

Valtiollisesti seurasi Assyrian kukistuttua verrattain lyhyt välikausi, jolloin lounais-Aasian pohjoisosassa kukoisti Persian kuninkuuden emämaa Meedia ja eteläosassa Babylonia. Babylonian kuningas Nabu-Kudur-Usur eli Nebukadnesar valloitti tähän aikaan (v. 588) Jerusalemin, sokaisi sen viimeisen kuninkaan ja vei juutalaiset Baabelin vankeuteen sekä kaunisti ja kohotti Babylonian vanhan viljelysmaan kaupunkeineen suureen loistoon.

Meedian valtakunnan perustajana mainitaan Kyaksares, joka teki lopun Assyrian suurvallasta ja ulotutti Meedian vallan Halysjoesta Vähässä-Aasiassa Iraanin ylängön itäosiin saakka. Siihen kuului maakuntana myös vuorinen Persis etelässä, Persian lahden itärannalla. Astyages nimistä oikullista ja julmaa kuningasta vastaan teki kapinan hänen tyttärenpoikansa Kyyros, joka oli kasvatettu Persis-maakunnassa. Tämä mainio mies, Raamatun Kores, jonka nuoruudenvaiheista tarut ovat luoneet varsin jännittävän romaanin, tuli sillä tavoin, kukistaen maakuntalaistensa avulla äidinisänsä (v. 558 e. Kr.), Persian valtakunnan perustajaksi. Meedia ei kuitenkaan tullut Persian alusmaaksi, vaan nautti kuningassuvun emämaana edelleen samoja oikeuksia kuin tämä.

Persialaiset olivat sotaisaa, urhokasta, tavoiltaan yksinkertaista

kansaa ja muodostivat nyt aina yhdessä meedialaisten kanssa kuninkaansa kantajoukon. He eivät maksaneet mitään veroa, vaan — mainittakoon se tässä heti — kaikki tarpeet hovin ja valtakunnan ylläpitoon kiskottiin voitetuilta kansoilta.

Vähässä-Aasiassa oli Halys-joen länsipuolella Lyydian valtakunta noussut voimaan, ja sen kuningas Kroisos tahtoi nyt ehkäistä persialaisten nousevaa valtaa, jota hän pelkäsi. Mutta Kyyros voitti hänet, valloitti hänen pääkaupunkinsa Sardeksen ja otti hänet itsensä vangiksi, laskien sillä tavoin Lyydian valtansa alle. Ja Lyydian mukana menivät samaa tietä *kreikkalaiset siirtokunnat* Vähän-Aasian rannalla.

Tuli sitten Babylonian vuoro (v. 538), josta Kyyros laski juutalaiset takaisin heidän maahansa. Palestiina, Syyria ja Foinikia antautuivat vastustusta tekemättä.

Kyyrosta kehutaan lempeäksi hallitsijaksi, ja juutalaisten runolliset profeetat ylistävät vapauttajansa nimeä, mutta yhtäkaikki ei näy hänellekään olleen aivan vieras hänen aasialaisten edeltäjäinsä sotaohjelma, jossa aina kuninkaallinen oikku piti peliänsä, ja muuan taru tietää hänen saaneen tähän hyvin soveltuvan lopun. Vanhuudeniällään soti hän näet kaukaista Massagetain kansaa vastaan, mutta — niin kertoo Herodotos — heidän naiskuninkaansa Tomyris voitti hänet, leikkautti häneltä pään poikki, upotti sen verellä täytettyyn säkkiin ja sanoi: »Juo nyt kylliksesi, verikoira!»

Kyyroksen poika Kambyses on erittäin tunnettu julmuudestaan ja oikullisuudestaan. Hän lähti sotaretkelle Egyptiin, jonka silloisena faaraona mainitaan — Herodotoksen historiassa — Psammenitos. Valloitettuaan pääkaupungin — kertoilee tämä historioitsija — laitatti Kambyses Psammenitoksen tyttären ja muut arvokkaimmat egyptiläisneidot kurjimmassa orjapuvussa esikaupunkiin noutamaan vettä, ja Psammenitoksen poika ja 2,000 ylhäistä nuorukaista lähetettiin hirsinuora kaulassa ja ohjakset suussa hirttopaikalle. Toimitettuaan 50,000 miestä valloittamaan Ammonin keidasta lähti Kambyses ylvästellen etiopialaisia vastaan laskeakseen heidätkin valtansa alle, mutta molemmat nämä retket päättyivät hänelle suureksi tappioksi, ja vihoissaan siitä raivosi valloittaja nyt, ruvettuaan juopoksikin, kahta kauheammin. Ei kenenkään henki ollut turvattu hänen oikuiltaan. Oman sisarensa potki hän kuoliaaksi ja haudatti toisinaan elävältä aivan viattomia

ihmisiä — huviksensa vain. Kun muuan hänen oma suosikkinsa Preksaspes kerran rohkeni hänelle huomauttaa, että ihmiset jo tunsivat hänen juomahalunsa, sanoi Kambyses heidän siis arvelevan häntä heikoksi järjen puolesta. »Mutta jos nyt osaan ampua tuota pihalla seisovaa poikaasi sydämeen, niin kai ovat ihmiset väärässä.» Ja hän otti jousen ja nuolen ja ampui, ja poika kaatui kuoliaana maahan. Tämänkin jutun kertoo Herodotos (III: 35). Ja me kerromme sen muiden muassa tässä esimerkkinä siitä oikullisuudesta, joka ylimalkain on pääpiirteenä itämaisten yksinvaltiaiden luonteessa ja jota he empimättä noudattavat. Sitä vastaan ei näet alamaisia turvaa mikään laki, *se* itse teossa on ylimmäisenä lakina.

Kambyses kuoli tapaturmaisesti paluumatkallaan Egyptistä. Valtaistuimen oli kotosalla vähää ennen anastanut eräs kapinoitsija, Vale-Smerdes, sanoen itseään Kyyroksen pojaksi, jonka Kambyses jo hallituksensa alussa oli tappanut. Tämän Vale-Smerdeksen kukisti muutaman kuukauden perästä seitsemän ylimystä, joista valtaistuimelle nousi Dareios.

Dareios (521—485) on Persian valtakunnan varsinainen järjestäjä. Hän osasi sille antaa paremman järjestyksen kuin millään siihenastisella suurvallalla oli ollut. Egyptin ja Assyrian herruudet olivat olleet satunnaisia valloituksia, joita jokaisen uuden hallitsijan täytyi uudistaa ja joita vähinkin vastoinkäyminen järkähdytti. Assyrian kuninkaat, kun tahtoivat estää voitettujen kapinaa, eivät olleet muuta keinoa keksineet kuin teloittaa kansakunnat tai siirtää ne toisille seuduille. Dareios menetteli nyt viisaammin. Hän tahtoi voitettuja mikäli mahdollista säästää, he saivat — julisti hän — pitää uskontonsa ja tapansa, jopa omat paikalliset lakinsakin sisäisissä asioissaan; ylinnä vain oli valtakunnan yleislaki, joka yhdisti heidät kaikki yhdeksi valtiolliseksi kokonaisuudeksi.

Tässä tarkoituksessa jaettiin valtakunta 23 hallinnolliseen maaherrakuntaan, satrapiaan, ja eri maiden ja kansain verolajit ja veromäärät säädettiin tarkasti. Mitä julmuutta tässä kohden kuitenkin harjoitettiin, vaikka nyt kansakunnat muka saisivat pysyä verrattain vapaina, ilmenee siitä, että muutamain maiden tuli, kuten Herodotos kertoo, muiden verojen joukossa lähettää suurkuninkaalle »silvottuja poikalapsia», niinpä »Babylonin ja muun Assyrian» kokonaista viisisataa. Niitä tarvittiin Persian hovissa ja yli-

mysten luona haaremien vartioina ja palvelijoina. — Säännöllinen juoksijaposti järjestettiin; se toi tiedot valtakunnan eri osista suurkuninkaan hoviin, Pasargadaan, Susaan tai Ekbatanaan, joissa kaupungeissa hän vuodenaikain vaihtelun mukaan vuorotellen asuskeli. Voittomaissa edustivat nyt suurkuningasta satraapit, jotka ylläpitivät ja kannattivat valtakunnan etua, samalla kuin entinen kotimainen hallitus kussakin maassa saisi hoitaa sisäisiä, ei-valtiollisia asioita; monessa maassa jäi entinen ruhtinaskin paikalleen johtamaan kansan omia yhteiskunnallisia laitoksia. Satraappi oli tavallaan kuitenkin melkein itsevaltias; ainoastaan suurkuningas oli hänenkin herransa. Satraappi piti komeaa hovia, hänellä oli huvilinnoja ja metsästyspuistoja, hän nautti itämaisen hallitsijan ylellisyyttä ja hekumaa täysin määrin. Mutta suurkuningas saattoi tietysti erottaa hänet virasta milloin vain tahtoi; saattoipa käydä niinkin, että kuningas, kun satraappi jollakin tavoin oli joutunut epäluulon alaiseksi, lähetti hänen persialaisille henkivartijoilleen lyhyen käskyn, että nämä hänet surmaisivat ilman pitempiä mutkia, — käsky, joka tavallisesti täytettiinkin heti paikalla. Virassaan oli satraapilla aina apumiehenä kuninkaallinen kirjuri, joka samalla oli suurkuninkaan vakooja ja koki pitää silmällä, ettei maaherra käyttäisi valtaansa ryhtyäkseen salavehkeisiin hallitsijaansa vastaan. Sen ohessa oli maaherrakunnassa majaileva sotaväki uskottu aivan erityisen miehen johdettavaksi, joka hoiti virkaansa hänkin kuninkaan valtuuttamana ja useasti saattoi olla sekä satraapin että kirjurin vihamies. Tällä tavoin halusi Dareios ylläpitää tasapainoa maaherrakunnan hallinnossa, joka muuten mikäli mahdollista, s.o. noita vanhoja paikkakunnallisia laitoksia liian silminnähtävästi loukkaamatta, tehtiin yhtäläiseksi kaikkialla, jotta eri maat ja kansat sillä tavoin liittyisivät lujaksi kokonaisuudeksi, jossa vallitsisi yhteinen valtiollinen henki.

Mutta tätä yhteishenkeä ei Persian valtakunnassa toden teolla koskaan syntynyt. Persialaiselta kulttuurilta puuttui voimaa muodostaa valtakunnan alamaiset alusmaissa oman henkensä mukaisiksi, nuo eri kansat pysyivät henkisesti melkein itsenäisinä, ja varsinkin kreikkalaiset siirtokunnat Vähän-Aasian rannalla erosivat valtakunnallisesta periaatteesta kuin päivä yöstä. Se, joka on alhaisempaa, se ei niin helposti voi painaa leimaansa ylhäisempään, ei pakkokeinoillakaan. Kaikesta persialaisesta valtiotaidosta huoli-

matta koko tuo suuri yksinvalta ei ollut muuta kuin raa'asti kokoonkyhätty yhdyskunta toisilleen aivan vieraita kansoja. Hetken tullessa sen täytyi murtua jalomman, korkeamman aatteen alle.

Muuten ansaitsee tässä, kun on kysymys tämän itämaisen yksinvallan järjestämisestä, kenties tulla mainituksi, mitä Herodotos kertoo eräästä keskustelusta, jonka pitivät ne ylimykset, jotka olivat Vale-Smerdeksen kukistaneet, ja joka koski eri hallitusmuotojen pätevyyttä. Heidän neuvottelussaan piti näet muuan Otanes puheen kansanvallan hyväksi lausuen näin: »Minun neuvoni on, ettemme asettaisi yhtä ainoaa yksinvaltiaaksi herraksi, sillä tämä ei ole kellekään mieluista eikä myöskään hyödyllistä. Olettehan itse nähneet, kuinka pitkälle Kambyses meni vallattomuudessaan. Ja mitenkä saattaa yksinvalta olla hyvä, kun se sallii ihmisen ilman vastuunalaisuutta tehdä mitä hän tahtoo? Kaikkein kunnollisinkin, kaikkein paras mies tulee, saatuaan semmoisen yksinvallan, riistetyksi pois siihenastiselta hyvältä ajatussuunnaltaan; sillä ympäröivät nautinnot synnyttävät röyhkeyttä, ja kateellisuus on alusta pitäen ihmisluonnolle synnynnäistä; ja se, jolla nämä kaksi ominaisuutta on, omaa kaikki paheet. Sillä joko röyhkeydestä tekee hän synnin toisensa perästä taikka kateellisuudesta. Kuitenkin pitäisi hallitsijan olla kateellisuudesta vapaa, koska hänelle ovat tarjona elämän nautinnot, mutta juuri sen kautta osoittaa hän maanmiehiään kohtaan päinvastaista menettelytapaa. Sillä hän kadehtii parhaita sentähden, että he elävät ja ovat terveitä; mutta huonoimmat kansassa ovat hänen ilonansa, ja himokkaasti kuuntelee hän panettelua. Ja merkillisintä on, että jos joku häntä kiittelee ainoastaan kohtuullisesti, niin suuttuu hän sentähden, ettei olla kaikin puolin hänen nöyriä palvelijoitaan, ja jos kaikin puolin ollaan hänen nöyriä palvelijoitaan, niin suuttuu hän myöskin sentähden, että häntä mielistellään. Mutta mikä kaikkein pahinta on, senpä nyt tahdon sanoa. Hän järkyttää isien juurtuneet tavat, hän raiskaa naisia ja tappaa ilman tuomiota ja tutkintoa. Mutta jos kansa hallitsee, niin on ensinnäkin *sen* vallalla kaunis nimitys, nimittäin tasa-arvo, ja toiseksi se ei tee mitään siitä, mitä yksinvaltias tekee. Se täyttää virat valinnan kautta, se pakottaa virkamiehet vastuunalaisuuteen ja tekee kaikki asiat riippuviksi kansalaisista. Ja sentähden äänestän minä, että me lakkauttaisimme yksinvallan ja kohottaisimme kansan. Sillä kansassa kaikki on.» —

Toinen, Megabytsos, kannatti sitten ylimysvaltaa arvellen raakaa rahvasta liian taitamattomaksi hallitsemaan itseänsä. Mutta Dareios puolusti yksinvaltaa, koska, kuten Megabytsos oli sanonut, kansa eli rahvas oli liian taitamaton ja koska taasen muutamain ylimysten valta johti turmiollisten puolueiden muodostumiseen. Ja Dareioksen mielipide voitti. Otanes ei sitten ollenkaan osallistunut kuningasvaaliin, vaan luopui puolestaan oikeudestansa, jos vaali tai arpominen tuli kysymykseen, vaatien vain, ettei kenkään noista muista saisi hallita häntä eikä hänen jälkeläisiään. »Ja», lisää Herodotos, »hänen huonekuntansa on vielä tänä päivänäkin ainoa vapaa koko Persiassa».

Tehdäksemme persialaisille täyttä oikeutta tulee kai meidän vielä tässä mainita, että heidän käsitykseensä suurkuninkuudesta silminnähtävästi oli paljon vaikuttanut Egyptin faaraoiden ja entisten Assyrian kuninkaiden esimerkki, joiden herruuden pääpiirteenä juuri oli mielivalta ja oikullisuus. Ennenkuin vanhasta Persis-maasta tuli suuren maailmanvallan kantamaa, eivät sen asukkaat näy käsittäneen ruhtinastansa senkaltaiseksi valtiaaksi; hän oli — niin mainitaan — ystävänä ystävien joukossa ja kuin vertaistensa keskuudessa, eläen siten aivan yksinkertaisissa, patriarkallisissa suhteissa maanmiehiinsä. Ja vielä suurvaltiaanakin seisoi tavallaan Persian kuningas, ainakin ensi aikoina, toisella jalallaan täällä kantamaassa inhimillisenä ruhtinaana, toisella voittomaissa, joissa hän aina esiintyy pelättävänä herrana, jonka tahtoon kaikkien tuli ehdottomasti alistua. Persialaiset eivät suurkuninkaalle maksaneet mitään veroa, ei myöskään Meedia, jota pidettiin kuninkaiden emämaana. Päin vastoin toi suurkuningas toisinaan voittomaista lahjojakin omille kansalaisilleen, kun puolestaan voittomaiden aina piti hänelle lahjoja antaa. Hänen armeijansa ydinjoukkona oli persialainen ratsuväki, jota kehutaan erittäin urhoolliseksi. Perintöruhtinaan kasvatusta, joka oli melkein yksinomaan sotilaallinen, johti 7:nnestä ikävuodesta lähtien neljä jalomielistä ylhäistä persialaista, ja kuninkaan neuvoskuntana oli myös joukko isänmaallisia ylimyksiä.

Sekä Meediassa että Persis-maassa vallitsi Zarathustran (kreikkalainen muoto Zoroaster) uskonto. Se oli kehittynyt vanhassa Zend-kansassa, jonka kulttuurikantaa kuvaavana mainitaan, että se yhteiskunnallisesti jakautui neljään säätyyn, pappeihin, sotilaihin,

maanviljelijöihin ja ammattilaisiin, mitkä eivät muodostaneet kasteja, toisistaan jyrkästi eristettyjä, perinnöllisiä ihmisluokkia, — niinkuin esim. heidän kanssaan rajatusten asuvien intialaisten keskuudessa oli laita — vaan sallivat siirtoja toisesta toiseen ja siten enemmän yhteiskunnallista vapautta. Zend-kansa näkyy asuneen Baktrian vuorimaassa itään päin Meediasta, ja uskonnon mukana näkyvät monet yhteiskunnalliset laitoksetkin periytyneen Persiaan. — Zarathustran uskonto muodostui omituiseksi valon opiksi, joka käsitti ihmisen siveellisen elämänkin jonkinlaiseksi valkeuden taisteluksi pimeyttä vastaan. Valo on puhtauden ja hyvyyden herran, Ormuzdin, näkyvä muoto, ja Ahriman, pahan ja riettauden herra, asuu pimeydessä. Molemmat ovat kuitenkin syntyneet rajattomasta ajasta, jossa ei ole mitään ristiriitaa ja joka sentähden on ylimmäisenä alkuna, korkeimpana periaatteena. Ormuzd valon herrana on luonut kaiken, mikä maailmassa on ihanaa, auringollaan valaisee ja kasvattaa hän kaikki, ja hän koettaa voittaa Ahrimanin, mutta tämä taistelu kestää iäisesti. Valo on Ormuzdin ruumiina, ja siitä johtuu tulen palvelus, koska Ormuzd on läsnäolevana jokaisessa valossa; mutta hän ei suinkaan ole aurinko eikä kuu, vaan näissä kunnioittivat persialaiset ainoastaan valoa, joka on Ormuzdin ruumiina.

Alkuperäisten persialaisten luonteesta ja maailmankatsomuksesta, niinkuin heidän yhteiskunnallisista oloistaankin, voisi kyllä vielä mainita monta kaunista piirrettä, mutta yllä oleva riittänee antamaan heidän kehityksestään jotakuinkin oikean käsityksen. Vanhat patriarkaaliset olosuhteet muuttuivat näet, kuten helposti ymmärrettävää onkin, itse persialaistenkin keskuudessa ajan pitkään melkoisesti heidän kuninkaittensa noustua kaikkien itämaiden herroiksi. Näiden soturit kohosivat vallitsevaksi säädyksi itsevaltiaan, häikäisevään ulkonaiseen loistoon kohonneen kuninkaan ympärillä, ja niinpä muut ihmiset joutuivat yhä enemmän varjoon. Suurkuninkuus alkoi vähitellen orjuuttaa sekä kotosalla että voittomaissa, kuninkaalliset soturit ja virkamiehet, jotka hekin itse asiassa olivat orjan asemassa itsevaltiaaseen nähden, alkoivat käydä kansalle ja kansoille rasitukseksi.

Etenkin satraappien mahtavuus voittomaissa saattoi paikalliset lait ja laitokset usein melkein unohduksiin; kuninkaan mielivalta alkoi, huolimatta kirjureista ja muista vakoojista ja vastapainoista,

siirtyä heihin. Kummako siis, jos noissa kansojenlaumoissa, jotka suuren valtaherran käsky on ajanut kokoon valloittamaan Hellasta, ei ole mitään yhteistä henkeä, että heitä täytyy ajaa ruoskalla taisteluun ja että he tämän päättymisestä suurkuninkaansa voitoksi tai tappioksi välittävät varsin vähän.

KOLMAS LUKU.

Kreikka: Maantieteellisen aseman merkitys. Henkinen elämä ja yhteishenki. Valtiomuodon yleinen kehityssuunta.

Lukija älköön odottako meiltä mitään yhtäjaksoista Kreikan historiaa, josta ilmenisi sen kansan kehitys sille kulttuuritasolle, jolla se suuren sodan alkaessa oli. Tämän kirjasen koko on tietysti siihen liian rajoitettu. Sen lisäksi, mitä johdannossa olemme lausuneet, voimme tuoda esiin ainoastaan muutamia yleisiä piirteitä, joista kreikkalaisen kehityksen luonne verrattuna itämaiseen paraiten selvinnee.

Puhuessamme egyptiläisistä, joilta kenties kreikkalaiset olivat saaneet tärkeimmät sivistyksensä siemenet, mainitsimme sivumennen, että ihmisolento, jonka korkeaa arvoa itämaalaiset yleensäkään eivät koskaan ole käsittäneet, jäi egyptiläisille ikäänkuin arvoitukseksi, kummitukseksi kuin sfinksi. Delfoin oraakkelin oven päällä Kreikassa oli kirjoitus: »Ihminen, tunne itsesi», jolla ei tarkoitettu, että ihmisen tulisi tuntea itsensä ainoastaan yksityisenä, esim. persoonallisten heikkouksiensa puolesta, vaan että hänen tulisi pyrkiä itsensä tuntemiseen ihmisolentona ylimalkain, että hänen pitäisi tutkiskella itse ihmis-käsitettä. Ja tämän tehtävän suorittavatkin tavallaan kreikkalaiset, sillä he ensiksi kaikista kansoista käsittävät oman olemuksensa arvon, joka on henkistä laatua. Mutta hengen varsinainen luonne puolestaan on vapautta, on kykyä päästä rajoituksista. Tämän ratkaisun lausuu kuvaannollisesti ilmi vanha taru Oidipuksesta ja sfinksistä. Sen mukaan ilmestyi sfinksi Teebaan ja kysyi: »Mikä on se, joka aamulla käy neljällä jalalla, päivällä kahdella ja illalla kolmella jalalla?» Oidipus selvitti ongelman ja sysäsi samassa sfinksin alas kalliolta. Mitä näet *ihminen* on, sitä

eivät sivistyneimmätkään egyptiläiset olleet tietäneet, saatikka sitten assyrialaiset; eivätkä persialaisetkaan, joilla heidän suuruutensa aikana faarao-käsite (jumaloitu suurkuninkuus) ikäänkuin meni ihanteena perinnöksi, oikeastaan koskaan tulleet asian perille. Vasta Kreikan pienissä vapaavaltioissa nostaa *ihminen* päätänsä. Luokaamme edes lyhyt historiallis-kansatieteellinen katsaus niihin.

Jo Kreikan maantieteellinen asema ja luonne olivat omiansa kasvattamaan sellaisen kansan kuin helleenit. Itämaiden luonnossa oli vallitsevana piirteenä suunnaton mannermainen kookkuus. Kaikki oli yhtämittaista mannermaata, jossa toiselta puolen avarat hiekkaylängöt, toiselta jylhät vuoret saattoivat ihmisen ikäänkuin pelonalaiseksi luonnon kammottavan suuruuden edessä. Hän tunsi pienuutensa tuon kahlehtivan voiman rinnalla. Ei ollut lähitienoilla liikkuvaa, elävää merta, joka olisi houkutellut häntä ulos painostavasta umpinaisuudesta. Ainoastaan suuria virtoja oli, Oxus, Jaxartes, Ganges, Indus, Eufrat, Tigris, Niili j.n.e. Ja niidenpä hedelmällisiin rantalaaksoihin ihmiset rakensivatkin asuinsijansa, joihin he tunsivat itsensä sidotuiksi. Missä tämä ääretön mannermaa lyhyellä kaistaleella kosketti merta, niinkuin esim. Foinikiassa, siellä ihminen heti pyrkikin vapaammalle jalalle, pois ahtaudesta. Vähän-Aasian rannikolla asui jo kreikkalaisia.

Itämaiden umpimantereen ihmiset kasvoivat kuin kahleet jaloissaan, ja heidän valtiolliset olonsa saivat tuon kammottavan mannermaisen kookkuuden leiman.

Toista oli Hellaassa. Koko maa oli ikäänkuin siroteltuna mereen, joka leikkasi mantereen rikki monilla pitkillä lahdilla; ja rannikon ulkopuolella oli tiheää saaristoa kauemmas kuin silmä kantoi. Ei mitään suuria jokia, ei kolkkoja, eristäviä vuoria, ei kammottavia hiekka-aroja, vaan pikkuvirtoja, kohtuullisen korkeita selänteitä, kohtuullisen laveita laaksoja kaikkialla vaihtelevassa moninaisuudessa. Tämmöinen luonto vastaa täydellisesti kreikkalaisen hengen vapaata liikkuvaisuutta ja vilkkautta, sen pyrintöä riippumattomaan yritteliäisyyteen, ulos ulapalle. Ihmissielu ei typisty eikä kangistu raskaan, painostavan luonnon kahleisiin niinkuin itämailla.

Itse Kreikan kansan kokoonpanossakin oli samaa moninaisuutta ja ainesten rikkautta kuin vaihtelevassa luonnossa. Itämaiden perheissä ja heimoissa, jotka muodostivat sikäläiset valtiot, vallitsi näet mitä suurin yksitoikkoisuus, rajoittava ahtaus. Kreikkalaisissa sitä

vastoin olivat sulaneet yhteen mitä erikaltaisimmat väestöainekset. Niitä oli, muistotarujen mukaan, tullut paljon Vähästä-Aasiasta, mutta osaksi Foinikiastakin ja Egyptistä asti. Aikaisimpana kansana mainitaan pelasgit, joiden syntyperä luultavasti oli aasialainen; he sitten joko sekaantuivat muihin, myöhempiin heimoihin taikka siirtyivät pohjoisempaan. Nykyisiä albanialaisia, jopa makedonialaisiakin arvellaan heidän jälkeläisikseen. Mutta vaikka nämä pelasgit nähtävästi jo olivat huomattavaa sivistyskansaa, näkyy heidän kulttuurinsa kuitenkin jääneen ainoastaan jonkinmoiseksi jalustaksi myöhempäin tulokasten virittämälle ja kasvattamalle sivistykselle. Se heimojen sekarotu, jolle sukeutui *helleenien* yhteisnimi, on sivistyksensä puolesta jo melkoisessa määrässä toista maata kuin pelasgit; ja ihana Hellas on heidän omanaan — tämä hymyilevä Hellas, jota meren jumalatar tuhansin käsivarsin syleilee, jossa ei mitään mannermaisen äärettömyyden painostavaa yksinvaltaa kehity, vaan ainoastaan joukko vapaita pikkuvaltoja.

Helleenejä oli kaksi pääheimoa: doorilaiset ja joonialaiset, joista edelliset — alkuaan Kreikan pohjoisosassa asuva osa — edustivat Kreikan kansanluonteen niin sanoaksemme vanhoillista ainesta, eivät kernaasti luopuneet isien tavoista ja mielipiteistä, olivat tavallaan vakavampia ja yksitotisempia. Joonialaiset puolestaan — itärantojen ja saarien asukkaat, edustivat levotonta edistystä, olivat vilkkaita ja hilpeitä, rannan iloisesti loiskiva laine alinomaa mielessä; heistä tuli Hellaan ja maailman varsinaiset sivistyksen luojat. — Vähän varhaisempina aikoina puhutaan myös aiolialaisista, joilla nähtävästi tarkoitetaan kaikkia niitä kreikkalaisia, jotka eivät olleet doorilaisia eivätkä joonialaisia. Aiolialaisten ryhmää olivat akaialaisetkin, jotka aluksi asuivat Peloponnesoksen itä- ja eteläosissa. Mutta doorilaiset muuttivat asuinsijansa, vaelsivat ensiksi Doris maakuntaan, joka sai heistä nimensä, ja sitten (noin 1100 e. Kr.) Peloponnesokseen, jossa oli Messenia, Lakonia, Argolis ym. maakuntia. Akaialaiset joutuivat silloin osaksi heidän alamaisikseen, osaksi siirtyivät Peloponnesos niemimaan pohjoisrannikolle antaen sille nimensä.

Ken ei olisi kuullut kreikkalaisten retkestä Troiaa vastaan, joka oli kaupunki Vähän-Aasian luoteisrannalla, tuosta sankarisodasta, jolla he tahtoivat yksin voimin kostaa yksityisen naisenryöstön? Se on kreikkalaisen sankarihengen ensimmäinen suurempi yritys,

siinä noiden lahjakkaiden heimojen luonteet kuvastuvat loistokkaina, yhtä pelkäämättöminä kuin inhimillisinä. Mutta vielä mainiommaksi kuin itse tuo sotaretki oli tullut runopukuinen kertomus siitä, sokean Homeros laulajan nimellä käyvä suurenmoinen sankariruno Ilias, niinkuin siihen liittyvä Odysseiakin. Nämä ovat itse teossa Kreikan *kansan* luomia kertomarunoja, koko jälkimaailman ihailemia ilmiöitä vanhan Hellaan heimojen loistavasta nerosta ja kauneusaistista. Me suomalaiset täällä pohjan pakkasessa saamme syytä ylpeillä siitä merkillisestä seikasta, että tutkimuksen miehet tällä alalla eivät tiedä asettaa Homeroksen laulujen rinnalle mitään oivallisempaa kansanrunoelmaa kuin meidän Kalevalamme.

Kreikan kansassa siis esiintyi, samoin kuin se rohkeasti uskalsi ulos meren viehättävälle ulapalle, hyvin aikaisin myöskin henkisen lennon tarve. Ja noiden vapaiden ihmisten runotar kohosi sitten ajan edetessä korkeammalle kuin minkään muun sen aikuisen, korkeammalle kenties kuin minkään heidän jälkeisensäkään kansan, — ja myös heidän henkensä pian rupesi tieteellisesti syventymään luonnon ja elämän salaisuuksiin, etsien totuutta ja näennäisten ristiriitain sovitusta. Mutta meidän nyt ei käy, rajoitetun tilamme tähden, tässä sen lähemmältä kosketella näitä asioita, ja sivumennen vain voimme viittailla helleenien uskontoonkin. Se oli sanan oikeassa merkityksessä kansanuskontoa; ei mitään varsinaista uskonnonperustajaa tiedetä mainita, ei mitään Moosesta, ei Zarathustraa. Ja itämaiden kansain tavallisista uskontomuodoista erosi se myös oleellisesti siinä, että jumaluuden katsottiin olevan ihmisiin paljon lähemmissä suhteissa kuin itämailla. Itämaalainen ylimalkain katsoi ylös jumalaansa pelolla ja vavistuksella, muodostaen hänestä kammottavat, hirvittävät kummituskuvat ja uhraten hädän hetkellä oman lapsensakin hänen verenhimolleen. Persialaisten alkuperäinen uskonto tosin oli, kuten olemme nähneet, henkisempää laatua; mutta ensiksikään se ei tunkeutunut myöhemmän valtakunnan kirjavaan kansojen laumaan, ja toiseksi pysyi pyhä Ormuzd hänkin syvimmältä olemukseltaan pilventakaisena, ihmisestä kaukana olevana, ainoastaan ajateltuna ja siis myöskin muodottomana käsitteenä. Toista oli sitävastoin hilpeän helleenin käsitys jumaluudesta. Hän loi niin sanoaksemme jumalansa oman kuvansa mukaan, ja jumaluus oli eri jumalina läsnäolevana kaikkialla luonnossa. Kaikilla näillä oli ihmisen muoto, ja heidän kuvansa olivat

ihania taideteoksia, joiden vertaista ei mikään myöhemmänkään ajan taide ole kyennyt luomaan, jonkinmoisia ihannemuotoja ihmisestä. Niinkuin vapaa kreikkalainen ei ottanut orjan tavoin ryömiäkseen maassa itsevaltiaan, julman, oikullisen suurkuninkaan edessä, niinpä hän ei myöskään luonut jumalastaan mitään kauhun kuvaa. Hän niin sanoaksemme tahtoi tasavaltaa sekä taivaassa että maan päällä, ei sietänyt missään muuta kuin vertaisiansa. Noita hänen lukuisia jumaliansa, niin ihaniksi kuin taiteilija heidän kuvansa loikin, vaivaa varsin usein inhimilliset heikkoudet, ja toisinaan hän soimaakin heitä pienistä vilpinteoista, liiallisesta kostonhimosta ja puolueellisuudesta — aivan kuin omia luottamusmiehiään hallituksessa. Ja niinkuin hän itse rakastaa ihmisarvoista, vapaata, sivistyksen sulostuttamaa elämää, tyhjentäen silloin tällöin hauskoissa juhla-aterioissa pikarillisen elähyttävää viiniä valtionsa ja isänmaansa menestykseksi, niinkuin hän suuressa kansankokouksessa itsetietoisena kansalaisena laskee äänilippunsa uurnaan, määräten siten sotaa ja rauhaa koskevista kysymyksistä, niin hänen jumalansakin Olympos vuoren huipulla syövät herkullisia ruokia, juovat nektaria ja pitävät vilkkaita kokouksia tämän matoisen maailman hallinnon johdosta. Ja aivan samoin kuin kuolevaiset ihmiset ovat hekin, jumalat, lopulta erään korkeamman vallan alaiset, nimittäin järkähtämättömän *sallimuksen.*

Jumalanpalvelus oli eläinten, hedelmäin, viinin ja muiden lahjain uhraamista inhimillisille jumalille sekä hilpeäin juhlain viettoa, joissa tuli täyteen arvoonsa ihmisenkin korkea kauneus, sekä ruumillinen että henkinen, jota aistikas helleeni koki kouluissaan kaikin neuvoin kehittää. »Kun jumalat vielä olivat inhimillisempiä, olivat ihmisetkin jumalallisempia», sanoo näitä aikoja ajatellen saksalainen runoilija Schiller. Mutta erittäinkin purkautui kreikkalaisten valoisa, lohdullinen maailman- ja elämänkatsomus näkyviin niissä kaikille heimoille ja valtioille yhteisissä juhlaleikeissä, joita joka neljäs vuosi vietettiin Olympian tasangolla Zeus jumalan kunniaksi. Siellä ihailtiin ihmisruumiin taiteellista nuorteutta monenkaltaisissa kilpaharjoituksissa, siellä ihastuksella kuunneltiin runoilijain ja tiedemiesten luomia, ja öljypuun lehdistä kiedottu seppele, jonka voittaja sai palkinnoksi, leimasi hänet, koko hänen sukunsa, jopa hänen synnyinkaupunkinsa ikuisen kunnian ja maineen aateluudella. Täällä — ylijumalan kunniaksi vietetyssä juhlassa —

esitti Hellaan kukoistusaikana loistavia kertomuksiaan idän ja lännen taistelusta »historian isä» Herodotos. Olympian juhliin pantiin niin suurta arvoa, että ne tulivat ajanlaskun perustaksi; — ensimmäisen »olympiadin» (4-vuotisjakson) ensimmäinen vuosi vastaa vuotta 776 ennen Kr.

Jumalien tahtoa ja neuvoa tiedusteltiin *oraakkeleilta,* pyhiltä tietäjälaitoksilta. Niistä oli kuuluisin Apollonin — valon ja sivistyksen jumalan — oraakkeli Delfoin pienen kaupungin lähellä Parnassos vuoren rinteellä. Siellä olivat Apollonin suuret temppelikartanot, joihin kalliita aarteita, neuvonpyytäjäin lahjoja, oli kokoontunut kaikkialta Kreikasta, jopa sen ulkopuoleltakin. Siellä oli pyhä luola, jonka pohjasta nouseva huimaava höyry saattoi haltioihinsa Pythian, puhtaan neitsyen. Tämä oli valittu jostakin delfolaisesta perhekunnasta, istui luolan perukassa isolla kolmijalalla ja puhui, tuon maanalaisen höyryn valloissa ollen, houreisia, katkonaisia sanoja, joista viisaat Apollonin papit sitten punoivat kokoon jumalan runomittaisen, kahdella tavalla tulkittavan ennustuksen.

Paljon tulvaili kansaa kaikista Kreikan heimoista ja valtioista — näitä valtioita oli, kuten kohta saamme nähdä, Hellaassa iso joukko — tänne Delfoin pieneen kaupunkiin kääntyäkseen neuvon- ja ennustuksenpyynnöillään puolueettoman jumalan puoleen. Ja niinpä saa erittäinkin tämä oraakkeli tavallaan valtiollisen merkityksen. Se muodostaa näet varsin voimakkaan yhdyssiteen noiden eri heimovaltioiden kesken, sillä yhteinen uskonto, joka kokoaa ihmiset samaan temppeliin, saattaa heidät ainakin ajaksi unohtamaan päivän maalliset riidat.

Mutta olipa Delfoissa toinenkin laitos, joka itsetietoisella tarkoituksella vaikutti samaan kiitettävään suuntaan. Se oli *amfiktyonikunnan* nimeä kantava liittoneuvosto, johon kaksitoista Kreikan heimokuntaa lähetti kukin kaksi jäsentä järjestämään rauhallisilla keinoilla liittoutuneiden välit ja rauhan merkiksi viettämään yhteistä juhlaa Apollonin temppelissä. Oli myös muita amfiktyonikuntia. Ja vaikka nämä tämmöiset laitokset eivät koskaan saaneet aikaan mitään varsinaista, yhteisellä valtiosäännöllä varustettua liittovaltiota siihen suuntaan kuin esim. nykyiset Pohjois-Amerikan Yhdysvallat — siksi olivat Kreikan eri pikkuvaltiot liian arkoja paikallisesta itsenäisyydestään — on amfiktyoneja kuitenkin pidettävä hämärästi tajuttuna pyrintönä sinne päin, ja ne osoittavat,

että moniaalla Hellaan kansassa tunnettiin pysyväisenkin keskinäisen rauhan kaipuuta.

Yhteinen uskonto oraakkeleineen, kansalliset juhlaleikit ja amfiktyonit siis melkoisessa määrässä vaikuttivat siihen, että helleenit tunsivat itsensä yhdeksi, joskin eri valtioihin pirstoutuneeksi kansaksi. Mutta neljäntenä, kenties voimakkaimpana yhteyden tunnusmerkkinä oli yhteinen kieli, Hellaan kaunis, sointuva kieli, jonka äänellä Homeroksen laulut kaikuivat pitkin Välimeren rantoja ja sen toiselta saarelta toiselle kertoen Hellaan kansan sankarien mainetöistä. Niin, — ja saman Hellaan kielestä oli kerran tuleva se loistoisa henkinen yhdysvalta, joka kerran tulevatah rauettuakin oli valloittava maailman helleenien jalolle sivistykselle ja istuttava heidän vapaan henkensä vielä syntymättömiin sukuja kansakuntiin kaukana Hellaan rannoilta.

Niinkuin niin monet muutkin oli tämä kieli hajaantunut eri murteisiin, joita kuitenkin kaikkialla helposti ymmärrettiin. Niistä oli itäisissä siirtokunnissa ja itäisillä saarilla kehittynyt pehmeä-ääninen murre, joka tuli Homeroksen laulujen kieleksi. Se oli jokseenkin samassa suhteessa Attikan murteeseen, josta kirjakieli kehittyi, kuin Kalevalan kieli nykyiseen suomalaiseen kirjakieleen.

Myöskin Homeroksen laulut olivat omiansa virittämään yhteistuntoa Hellaan kansassa, eikä ainoastaan itäisissä siirtokunnissa ja emämaassa, vaan vieläpä lännempänäkin, jonne ne kauneutensa voimalla tunkeutuivat herättäen kaikkialla sekä ihastusta että rakkautta omaan kansallisuuteen.

Näistä siirtomaista tulee meidän ehkä tässä vielä erikseen mainita »Iso Kreikka» etelä-Italiassa, jossa oli montakin eri siirtolaa, kuten suuri Tarentum ja oppineesta filosofista Pytagoraasta kuuluisa Kroton. Nykyisen Ranskan etelärannalla oli Massilia, nykyinen Marseille. Valtiollisesti tämä ja muutkin siirtokunnat olivat riippumattomia emäkaupungistaan, mutta noudattivat kuitenkin ylimalkain tämän tapoja ja laitoksia.

Mutta meidän on nyt tehtävä yleispiirteittäin selkoa niiden valtiomuotojen muodostumisesta, joissa kreikkalainen henki esiintyy vapauden luojana ja sellaisena on jyrkimpänä vastakohtana itämaiden valtiolliselle hengelle. Emme kuitenkaan voi syventyä kaikkein vanhimpiin aikoihin, jotka nähtävästi eivät tarjoakaan mitään erikoista, koska Hellaankin väestö alkujuuriltaan oli aasialaista syntyperää, »ihmiskunnan kehdosta» lähtenyttä sekin.

Ensimmäisen yhteiskunnan synty on tarujen ja arvelujen hämärän peitossa. Mutta jos katselemme Kreikan yhteiskuntaa niinä aikoina, joita Homeroksen runot kuvailevat, niin havaitsemme, että silloin vielä ei tiedetty mistään korkeammasta tai kehittyneemmästä yhdyskunnasta kuin heimokunta. Näiden runojen sankareina ovat eri sukukuntain päälliköt, ylimykset, mutta nämä ovat heimoittain liittyneinä jonkun ylipäällikön eli esimiehen ympärille, joka saa nimityksen kuningas ja esiintyy pääsankarina ja »jumalaisena», on jumalain erityisenä holhottina. Huomattava kuitenkin on, että erotus valtiollisessa arvossa noiden kuningasten ja ylimysten välillä ei ole aivan suuri, sillä tavallaan ovat ylimyksetkin jonkinmoisia kuninkaita omassa pienessä piirissään eli sukukunnassaan. Heimokuninkaan valta tosin on jumalallista alkuperää, ylijumalasta lähtenyttä, mutta se ei ole rajaton, vaan sidottu oikeuteen ja muistotapaan. Ainoastaan sodassa hänellä on oikeus määrätä hengestä ja kuolemasta; rauhan aikana hän on tuomarina neuvostonsa avustamana, ja tuomio on annettava muistotavan ja omantunnon mukaan. Muuten tulee kuninkaan valvoa yhdyskuntansa etuja, katsoa, että jokainen saa, mitä hänelle jumalallisen ja inhimillisen oikeuden mukaan kuuluu, ja olla heikkojen, leskien ja orpojen turvana. Hänen palkkanaan ovat tulot kuninkaallisesta maatilasta ja oikeudenetsijäin lahjat, jotka annetaan sitten, kun tuomio on julistettu, sekä muutamat antimet uhreista ja juhla-aterioista. Tämmöinen oli alkuperäisesti heimokuninkaiden valta Kreikassa, eikä oikeastaan liene siitä paljon eronnut kuninkuus itämaidenkaan vanhimmissa yhteiskunnissa. Mutta samalla kuin kuninkuus Aasiassa vahvistui sisällisen valtansa ja laajeni valtapiirinsä puolesta, se Kreikassa heikontui kaikin puolin. Täälläkin kyllä kuninkaat tavoittelivat suurempaa valtaa, mutta ylimykset puolestaan tahtoivat heidän entistäkin valtaansa rajoittaa — ja onnistuivat; vapauden henki alkoi tehdä tehtäväänsä.

Olojen kehittyessä tarvitsi kuningas virkamiehiä. Nämä hän alkuaan lienee itse nimittänyt, mutta jo Homeroksen aikana valitsee ne yhteiskunta taikka huudattaa ne, kuten esim. Spartassa, ja Attikassa antaa kansa muutamille korkeimmille virkamiehilleen myöskin kuninkaan nimityksen (basileus), mikä seikka on erittäin kuvaava; ei tunneta mitään tarvetta erottaa eri arvonimellä valtion kuningasta näistä pikkukuninkaista. Mutta vielä enemmän

kuin tämänkaltaisten virkain perustamisen johdosta supistuu kuninkaan valta neuvoston nousevan arvon kautta. Alkuaan istuvat tässä neuvostossa kokeneet ja kunnioitetut miehet, jotka jo ovat jättäneet taaksensa asevelvollisuusiän, 60 vuotta täyttäneet, — Spartassa jäi asia sille kannalle ainiaaksi. Tokko heidän lukunsa oli alkuaan määrätty — Spartassa on 28 geronttia — ei tiedetä. Ensimmältä lienee heidätkin kuningas nimittänyt noista vanhuksista. Mutta jo Homeros tietää, että heidän joukossaan oli nuorempiakin miehiä, ja myöhemmin jäi Kreikan useimmissa valtioissa tuo korkea ikäraja kokonaan pois. Tämä merkitsee itse asiassa, että vanhojen neuvosto oli muuttunut aatelisneuvostoksi. Ja mitä enemmän yhteiskunnallinen ja kaupunkivaltion kehitys etenee, sitä enemmän tulee tästä neuvostosta varsinainen hallituskunta. Kuningas kadottaa itsenäisyytensä, hallinnossa ja oikeudenkäytössä sitoo hänet neuvoston suostumus, ja nimitysoikeudenkin hän menettää — olkoonpa että neuvoston jäsenet valitsee kansa taikka että he itse täydentävät hallituskuntansa arvokkaimpain sukujen päämiehistä.

Mutta tämänsuuntaisen kehityksen johdosta, joka oikeastaan tapahtuu ilman varsinaista jyrkkää vallankumousta, muuttuu enimmissä paikoin kuninkaan arvo lopulta paljaaksi nimeksi, joka säilytetään ainoastaan uskonnon harjoitusta varten, ikäänkuin jumalain mieliksi. Kauimmin pysyvät arvossaan kuninkaat Spartassa — heitä on näet kaksi yht'aikaa, johon kehitystilaan kai sielläkin on johtanut mahtavan ylimyksen asettuminen kuninkaan rinnalle, — ja sodassa hallitsevat nämä kuninkaat rajattomalla vallalla. Mutta kuudennen vuosisadan lopulla joutuu Spartassakin jo painavin valtiovalta noiden 28 neuvosmiehen käsiin, sillä he äänestävät kukin yhdellä äänellä aivan niinkuin molemmat kuninkaatkin.

NELJÄS LUKU.

Spartan ja Ateenan valtiomuotojen kehitysasteita.

Kreikassa olivat, niinkuin jo olemme viittailleet, kaikki nuo heimokuntoisuuden perustuksella syntyneet eri valtiot periaatteellisesti aivan riippumattomat toinen toisestaan. Sekaantuminen toi-

sen asioihin tai pyrkiminen ylivaltaan sai tavallisesti aikaan sodan, ja tämä taasen vaikutti, että voitetut saivat alistua voittajain alustalaisiksi, jopa orjiksikin, riippuen siitä, mitkä valtiolliset näkökannat voittavassa valtiossa kulloinkin vallitsivat.

Ne kaksi kreikkalaista valtiota, jotka saivat suurimman merkityksen ja maineen ja siten historiallisesti edustavat koko Hellasta, olivat Sparta ja Ateena, toinen toisella, toinen toisella kehitysmuodolla. Muiden valtioiden yhteiskunnalliset olot muodostuivat näet ylimalkain samaan malliin kuin näiden, vaikka tavallisesti aivan itsenäisesti, ilman tahallista jäljittelemistä. Ainoastaan muutamissa valtioissa pääsi kauemmaksi aikaa hallitsijaksi *tyrannos*, henkilö, joka vastoin lakia anasti hallitusohjat eikä tehnyt hallituksestaan kenellekään tiliä. Hän myöskin tavallisesti pyrki saamaan hallitusistuimen sukunsa perittäväksi.

Jos ensiksi luomme silmäyksen Spartaan, niin huomaamme, että se ylimysvaltainen hallitusmuoto, joka siinä pääsi voitolle ja jäi pysyväiseksi, itse teossa oli vapaavalta, jospa kohta ei puhdasta tasavaltaa. Aasialaiselle hallitusmuodolle se joka tapauksessa muodosti jyrkän vastakohdan, ja niin kovasti kuin Spartan koko lainsäädäntö meitä nykyajan ihmisiä oudoksuttaakin, tulee meidän aina muistaa, että se valtion jäsenissä, jotka sen voimasta tunsivat itsensä vapaiksi kansalaisiksi, synnytti hartaan isänmaanrakkauden. Ja tämä rakkaus ilmeni juuri siinä, että he minä hetkenä hyvänsä olivat valmiit uhraamaan henkensä noiden samojen lakien puolesta, niin ankarilta kuin ne varmaankin monissa kohden yksityistä kohtaan tuntuivatkin. Ne olivat juureltaan sotilaslakia, ja koko valtio oli hyvin jyrkästi sotilasvaltio, mutta jokainen sotilas oli samalla äänivaltainen ja siis vapaakin kansalainen, vieläpä niin, että kaikki, jotka eivät olleet hänen asemassaan, eivät myöskään olleet vapaita.

Tämä valtion sotilaallinen luonne johtui siitä, että spartalaisten — doorilaisen valloittajaheimon, joka oli laskenut allensa Lakonian alkuväestön — oli pakko herruutensa eli, kuten he sanoivat, juuri vapautensa vuoksi pitää tätä väestöä alituisen sotakurin alaisena. Heidän »kaupunkinsa» Eurotas joen rannalla oli vakituinen leiripaikka, he elivät melkein kuin vihollisten ympäröimänä linnanväkenä, ja maailmankuuluksi on tullut heidän sydämetön isäntävaltansa jokilaakson alkuväestöön, helootteihin, joita Spartan valtion omaisuutena käytettiin peltomaiden viljelijöinä. Vanhan

ajan katsantotavan mukaan, josta oikeastaan vasta Kristuksen oppi on maailman pelastanut, menetti näet ylimalkain voitettu vihollinen heti sotavangiksi jouduttuaan vapautensa ja jäi voittajan orjuuteen. Eivät edes Platon eikä Aristoteles, hellenismin suurimmat ajattelijat, nerokkaista viisausjärjestelmistään huolimatta tietäneet mitään parempaa neuvoa tässä kohden. Kreikan valtioelämä, joka ensimmäisenä maailmassa rakentui valtion jäsenten, s.o. kansalaisten vapauteen, vaati näiltä melkein koko heidän olemuksensa valtion palvelukseen, ja senpätähden heiltä ei jäänyt juuri ollenkaan aikaa ruumiilliseen elinkeinotyöhön, Spartan sotilaskansalaiselta ei rahtuakaan. Hänen vapautensa, kallein aarteensa, riippui kokonaan tuon valtion menestyksestä, jossa hän oli jäsenenä. Ennen kaikkea tuli hänen siis katsoa sen etua ja sen hyväksi, jos niin vaadittiin, kuljeskella — kuten kerrotaan — metsästämässä uppiniskaisia helootteja, milloin näitä arveltiin liian paljon sikiävän. Se oli raaka katsantotapa, julmaa sortovaltaa voitettua kohtaan, ja se pöyristyttää meitä. Mutta sittenkin piili tässä Spartan sotilaan häikäilemättömässä yhteisvastuun tunteessa ja käsityksessä siementävää vapautta, joka — niinpä arvelemme — kerran on ollut pelastajana koko Euroopalle. — Ympäröivän vuoriseudun asukkaat, lakedaimonilaiset, jota nimitystä spartalaisetkin käyttivät itsestään, olivat tavallaan vapaita tilallisia, enimmäkseen akaialaisia. He maksoivat veroa sekä palvelivat huonommasti aseistettuina sotaväessä, mutta eivät olleet osallisia valtioelämään, ja siitäpä myös yhdeltä puolen johtuikin tämän ylimysvaltainen luonne. Heihin verraten, puhumattakaan helooteista, olivat spartalaiset kaikki ylimyksiä. Mutta itse Spartassakin synnytti tietysti ylimyksellinen katsantotapa yhteiskunnallisia asteita kansalaisten kesken ja loi ainiaaksi leimansa tähän valtioon. Ainoastaan tuolla 28 vanhuksen neuvoskunnalla, geruusialla, oli oikeus valmistaa ja ehdottaa lakeja, jotka kansankokous, johon osallistuivat kaikki 30-vuotiaat Spartan asevelvolliset, jaa-huudolla hyväksyi tai ei-huudolla hylkäsi. Samat miehet valitsivat myös kansankokouksessa vuosittain viisi eforia, joiden tarkoituksena alkuaan oli tarkastaa ja valvoa yleistä järjestystä ja virkamiesten toimia, mutta joista ajan pitkään, he kun itsekin näkyvät olleen osallisia hallituksessa, vain paisui jonkinmoinen virkaylimystö sukuylimyksien keskuuteen. Eforit saivat haastaa vaikkapa kuninkaatkin oikeuteen.

Spartassa oli vanhain valtasukujen taistellessa osaksi keskenään, osaksi kansaa vastaan, syntynyt paljon epätasaisuutta omaisuudessa. Muutamat yksityiset perheet olivat ylen rikkaita, toiset taasen kovin köyhiä, jopa tilattomiakin. Syntyi ylellisyyttä, syntyi veltoutta. Tämä seikka saattoi arveluttavasti heikontaa valtiota, jonka valta oli miekan kärjessä. Osaansa tyytymätön köyhä sotilas ei huolisi puolustaa isänmaata, jossa hän kärsi puutetta ja tunsi riippuvaisuutensa. Jonkinmoinen sosialistinen liike syntyi ja sen tuloksena n.s. Lykurgoksen lait [1], jotka nyt tasoittivat rikkaiden ja köyhien välin ja todella loivat Spartasta peloittavan vallan. Maaomaisuus tehtiin yhteiseksi ja jaettiin uudestaan kaikkien kansalaisten kesken; kukin osa niin suuri, että antoi omistajalleen kylliksi vehnää, viiniä ja öljyä. Jottei kulta ja hopea ketään auttaisi ylellisyyteen, tehtiin rahat raudasta. Siitä eivät ulkovaltiot huolisi eivätkä siis enää toisi ylellisyystavaroitaan maahan, ei taideteoksia, ei turhaa oppia, ei turmelevia tapoja, ei mitään. Mentiinpä pitemmällekin. Soturikansan piti syödä yhteisissä pöydissä, joihin jokainen kantoi ruoka-aineensa. Lapset kasvatettiin 7:nnestä ikävuodesta saakka valtion laitoksissa, joilla oli jyrkkä sotakoulun luonne. Henkinen kehitys jäi aivan takapajulle. Naisestakin tahdottiin vain saada voimakas synnyttäjä.

Siinä Lykurgoksen Sparta pääpiirteissään. Muuten nämä uudet lait järjestivät valtion hallitusmuodon jo mainittujen entisten laitosten mukaan kuninkaineen, geruusioineen, kansankokouksineen. Jokaisen kansalaissotilaan arvo vain oli kohonnut, ja hän kiintyi lujasti tähän isänmaahan, jonka lait soivat hänen pitää ylpeästi päänsä pystyssä. Koko Spartan väestöä elähytti voimakas yhteisvastuun tunne. »Tämän kanssa taikka tämän päällä», se on: voittajana tai kuolleena, sanoi äiti sotaan lähtevälle pojalleen ojentaen hänelle kilven.

V. 630 oli tämä tällä tavoin kehittynyt ylimyksellinen vapaavalta jo laskenut allensa myöskin hedelmällisen Messenian maakunnan (länteen päin Lakoniasta), jonka asukkaat joutuivat maaorjuuteen, ja aikaa voittaen joutui koko Peloponnesoksen niemimaa Spar-

---

[1] Lykurgos näkyy olleen jumaluus, josta myöhemmin kansan suu teki historiallisen henkilön.

tan valtiollisen johdon (hegemonian) alaiseksi, jos kohta liittoon pakotetut eri valtiot pysyivät sisäisesti vapaina.

Tällä kannalla ja kehitysasteella oli Spartan kuuluisa sotilasvaltio, joka, kilpaillen kunniassa mainehikkaan Ateenan kanssa, asettui reippaasti vastarintaan, kun aasialaisen maailmanvallan itsevaltainen suurkuningas äärettömien orjasoturilaumain johtajana vaati Euroopan helleeneiltä vettä ja maata merkiksi siitä, että muka Hellaskin oli hänen omaansa.

Mitenkä oli sitten Ateena, Kreikan kukoistavimman kulttuurin luoja, kehittynyt? Tilamme ei salli muuta kuin muutamia yleisiä piirteitä.

Historiallinen yhteiskunta ateenalaisillakin, jotka kuuluivat joonialaisten isoon heimoon, alkoi kuningasvallalla, mutta ei suinkaan rajattomalla. Jo hyvin aikaisin sai kuningas *rinnalleen* kuusi tuomaria eli »oikeudenmääräajää» (tesmotetai) ja sotapäällikön (polemarkos), ja ennen pitkää kunnioitetaan näitäkin kuninkaan nimellä, niinkuin kohta neljää muutakin sotapäällikköä valtion eri alueilla. Kahdeksannen vuosisadan keskipaikoilla muutetaan elinkautinen kuninkuus kymmenvuotiseksi, vaikka se vielä pysyy vanhassa suvussa; mutta 40 vuoden perästä voi kuka ylimys hyvänsä nousta korkeimmaksi kuninkaaksi. Muutos on nähtävästi tapahtunut ilman huomattavaa vallankumousta. Vuodesta 682 on koko kuninkaantoimi vuosivirkana ja rajoittuu uskonnollisten juhlain ja jumalia vastaan tehtyjen ja hengenrikosten valvontaan, samalla kuin yhteiskunnan valtiollinen johto uskotaan vuosivirkamiehelle, jolla on nimityksenä »hallitsija» (arkon). Tämä arkontti on niinmuodoin kuninkuuden varsinainen perijä, hallitseva ylivirkamies; hänen mukaansa saa kuluva vuosikin nimensä, ja astuessaan virkaan hän antaa julistuksen, jossa jokaiselle turvataan omaisuus. Mutta sittenpä taas ylivirkamiehet, s.o. arkontti, kuningas, polemarkos ja nuo kuusi tesmotetai eli tuomarit, yhdistetään virka- eli hallintokunnaksi, joka saa nimityksen »yhdeksän arkonttia eli hallitsijaa» (hoi ennea arkontes). Vuosi nimitetään kuitenkin ensimmäisen arkontin mukaan, jolla lähinnä on toimeenpaneva valta.

Jo kuninkailla oli ollut neuvostonsa, jonka he itse näkyvät kokoonpanneen etevistä ylimyksistä ja joka piti neuvottelujaan Ateenan hallituskartanossa, Prytaneionissa. Tämä neuvoskunta jatkoi toimintaansa arkonttihallituksenkin aikana ja muodosti jonkinmoi-

sen väliasteen hallitsevien ja hallittavien välille, mutta näkyy paraasta päästä täydentyneen entisistä arkonteista. Niin oli nyt laita korkeimman tuomioistuimenkin, areiopagin, ja täten ja tähän asti oli siis hallitusmuoto Ateenankin valtiossa kokonaan ylimysvaltainen. Alhaisempi kansa tunsi olevansa syrjäytettynä. Sorronalaisen riippuvaisuutensa vuoksi eivät alustalaiset maalla osallistuneet kansankokouksiinkaan, ja muuten ei näilläkään ollut esitysvaltaa, vaikka kansa niissä jaa'lla ja ei'llä tosin ratkaisi niinkin suuria asioita kuin sodan ja rauhan kysymyksiä. Esitysvalta oli hallituksella. Alhainen kansa oli ylimalkain kovilla veroilla rasitettu, sen niskoilla lepäsi raskas velkakuorma ankarine velkalakeineen, jotka maksukykenemättömyydestä säätivät orjuudenkin. Rikkaiden alustalaiset maalla huokailivat isäntiensä kovan ylivallan alla. Arveluttavia puolueriitoja syntyi, niin että valtio ja isänmaa joutuivat todelliseen vaaraan.

Tästä uhkaavasta asiain tilasta pelasti Ateenan ikimuistettava lainsäätäjä ja valtiomies Solon, jonka viisaat säädelmät hämmästyttävät vielä nykymaailmaakin. Eikä siinä kylliksi. Useat hänen säädöksistään omaksui myöhemmin Rooma, ja roomalaisesta oikeudesta perittyinä ne elävät vielä tänä päivänäkin monen Euroopan sivistyskansan yleisessä laissa.

Solon oli aikansa sivistyksen kukkuloilla, oli viisaustieteilijä, oli runoilijakin. Hänen elämänkatsomuksensa oli jalomielinen, ihanteellinen, ja ylevät aatteensa osasi hän ihmeteltävän nerokkaasti toteuttaa yhteiskunnassa ja valtiossa. Mielellään Solonkin nautti elämän iloja ja tunnusti vilpittömästi, ettei hän omasta puolestaan kohtuullista varallisuutta halveksinut. Mutta hän inhosi vääryyttä kaikessa muodossa, sillä jokaista ilkityötä seuraa rangaistus ennemmin tai myöhemmin, sanoi hän. Myöskin opettaa kokemus, ettei suhdattoman suuri rikkaus tuota onnea, vaan kyllästymystä. Onnellinen on se, jolle jumalat ovat suoneet ilostuttavan toimeentulon ja joka näkee lähimmäisensäkin iloisena. Kaikkialla elämässä on keskitie, kohtuullisuus paras. »Ei mitään liikoja» tuli sananparreksi hänen jälkeensä. Järkähtämätön niinkuin hänen rakkautensa kotiseutuun oli hänen luottamuksensa jumalalliseen oikeuteen, hyvän ja toden voittoon; hän oli kauttaaltaan idealisti, mutta ei laisinkaan mikään haaveilija. Lämpimällä innostuksella ryhtyi hän elämäntyöhönsä, ja milloin oli tarpeen, ei hän kammoksunut

ankaruuttakaan; mutta kaikkinainen hurjamielisyys oli hänestä kaukana. Hän oli samalla kertaa maltillinen ja lujatahtoinen.

Solonin arvoa kansassa, joka häntä jo entuudesta mitä hartaimmin kunnioitti, enensi suuresti Salamis saaren valloitus megaralaisilta, joiden kanssa siitä oli kauan taisteltu. Ateenalaiset olivat näet jo väsyneet tähän sotaan, kun Solon esiintyi ja innostuttavassa runossa kehoitti jatkamaan taistelua. Uusi retki onnistui hyvin, saari joutui ateenalaisille, ja sen maa jaettiin Attikan — Ateenan maakunnan — kansalaisten kesken. Tämä menestys muodosti Solonille ikäänkuin tikapuut valtiollisen vallan huipulle. Kaikkien silmät kääntyivät hänen puoleensa, kun hän nyt rupesi moittimaan ylhäisön hallintoa. Suuressa runoelmassa hän kuvasi yhteiskunnan surullista tilaa, puoluejohtajain itsekkyyttä ja turmelusta, maalaiskansan hätää, uhkaavaa valtion pulmaa, ja hän kehoitti oikeuteen ja kohtuuteen vakuuttaen myös kykenevänsä parantamaan valtion epäkohtia. Kansan suuri enemmistö oli häneen lujasti kiintynyt, aatelin paremmat ainekset liittyivät hänen johtoonsa ja muut lienevät arvelleet, että hän kerran valtaan päästyänsä kukistaisi vastustushengen ja jättäisi asiat entiselleen. Ja niinpä asetettiin Solon kesällä v. 594 arkonttina valtion etupäähän, sai toimekseen auttaa valtiota sen hätätilasta, järjestää valtiosäännön ja laatia uudet lait ja saattaa ne käytäntöön. Tätä varten varustettiin hän rajattomalla toimintavallalla, kunnes kaikki olisi järjestetty.

Monet luulivat, että hän nyt käyttäisi väliaikaista valtaansa tehdäkseen sen pysyväiseksi, s.o. perustaakseen yksinvallan. Mutta tätäpä ei Solon tehnytkään. Hän ei nähnyt mitään kunniakasta eikä mitään etuakaan itselleen ja huonekunnalleen kruunun katoavassa loistossa, kaikki kiusaajat palautti hän tyhjin toimin. Ateenan lainlaatijaa voi tässä kohden, niinkuin monessa muussakin suhteessa, verrata suureen hengenheimolaiseensa uudelta ajalta, Pohjois-Amerikan Yhdysvaltain vapauden luojaan Yrjö Washingtoniin, joka niin ikään kiusaajain esiintyessä hylkäsi tuon häikäisevän valtikan. Ja totta tosiaan! Kuninkuus vain himmentäisi semmoisten nimien loistoa.

Sitä voimakkaammalla kädellä tarttui Solon tehtäviinsä. Näistä oli vaikein ja tärkein Attikan talonpoikain pelastaminen. Erään lain avulla julistettiin pätemättömiksi kaikki velat, jotka rasittivat heidän maitaan tai joista velallinen itse oli panttina. Velkaorjat

vapautettiin, ja lainanotot ruumiinvakuutta vastaan sekä lasten myynti kiellettiin ikuisiksi ajoiksi. Lukuisa joukko vieraille alueille myytyjä Attikan asukkaita lunastettiin takaisin valtion kustannuksella. Tämän kaiken ohessa säädettiin laillinen korkomäärä lainoista. Nämä olivat jo jokseenkin vallankumouksellisia hankkeita, mutta eipä vain mitään verenvuodatusta tapahtunut, ja se osoittaa sekä hätätilan suuruutta että aatelin voimattomuutta. Tosin kansan suuri joukko ei vielä tähänkään mullistukseen oikein tyytynyt, vaan vaati maan tasajakoa ja suurten omaisuuksien ryöstämistä, mutta sitä vastaan asettui Solon jyrkästi, ja keskipuolueen avulla onnistui hänen hillitä rahvasjoukon pyyteet. Muuten olisi kenties puhjennut kansalaissota. Attikan aatelille säilyi suurtilojen omistus ja niiden kanssa kyllä johtava vaikutus valtiossakin, mutta uusi laki pani rajat tilojen ostolle ja siten suurtilallisuuden kasvulle, samalla kuin pikkutiloja saatiin isontaa ja uusia muodostaa palstojen ostolla suurista kantatiloista.

Maalaisväestön yhteiskunnallista vapautusta seurasi sen valtiollinenkin ylennys. Ennen se oli yhteiskunnallisen mitättömyytensä johdosta vain saanut katsoa päältä, kun Ateenan kaupungin kansalaiset päättelivät valtion asioista. Mutta aatelin suurten etuoikeuksien kanssa raukesivat nyt kaupunkilaistenkin. Kaupungin ja maaseudun välillä vallinnut ero hävisi. Kaikki olivat nyt Ateenan kansalaisia, attikalaisten sijaan astui yleiseksi nimitykseksi ateenalaiset. Kansalaisoikeuksille ja velvollisuuksille pantiin perustukseksi maaomaisuuden tulot, joiden mukaan kansa jaettiin neljään luokkaan. Ensimmäisen luokan jäsenet, »viidensadankarpionmittalaiset» (pentakosiomedimnoi), saivat sekä rauhan että sodan aikana kantaa raskaimman kuorman, johon kuului sotalaivaston varustaminen, mutta heillä yksinään oli korvauksena oikeus päästä korkeimpiin, kuitenkin aina palkattomiin valtion virkoihin. Toisen luokan jäsenet, ritarit (hippeis), suorittivat sotapalvelusta ratsain, kolmannen luokan jäsenet (zengitai) suorittivat raskasaseisena jalkaväkenä (hoplitai). Neljäntenä luokkana olivat köyhät kansalaiset, jotka palvelivat sodassa kevytaseisina (teetes), myöhemmin laivaväkenä. Alemmat virkamiehet otettiin toisesta ja kolmannesta luokasta. Neljäs luokka sai vain muiden kanssa osallistua kansankokouksiin. Mitään vakinaista veronmaksua ei ollut, vaan otettiin

isänmaan tarvitessa satunnaisia veroja kolmesta ensimmäisestä luokasta kunkin varallisuuden mukaan.

Kansankokouksille jäi itse teossa lopullinen valta kaikissa tärkeimmissä asioissa, ja niihin nyt, kuten ylläsanotusta ilmenee, osallistuivat entiset köyhät alustalaisetkin Attikassa. Mutta näiden kokousten rinnalle asetti Solon n.s. neljänsadan neuvoston, joka valmisti kaikki kansankokouksessa keskusteltavat ja päätettävät asiat, jotka koskivat sotaa, rauhaa, uusia lakeja ja virkamiesten vaalia. Ilman tämän neuvoston suostumusta ei kansankokouksessa saanut esittää mitään asiaa. Sen jäsenet valittiin vuodeksi kerrallaan, kolmesta ensimmäisestä varallisuusluokasta. He olivat vähintään 30 vuoden ikäisiä. Kansankokouksessa saivat puhua ja äänestää kaikki 20 vuotta täyttäneet kansalaiset.

Jonkinmoisena vastapainona 400:n neuvostolle ja kansankokoukselleltin ovat areiopagin, vanhan tuomiokunnan, jäsenet, jotka valitaan nuhteettomasti virkansa täyttäneistä arkonteista ja nimenomaan edustavat valtioelämän vanhoillista ainesta. He Solonin säädösten mukaan tuomitsevat valtiorikoksia, jonka ohessa heidän tulee pitää silmällä virkamiehiä ja tarkastaa heidän tilejään. Mutta missä määrässä areiopagi saattoi tarkastella ja muutella 400:n neuvoston ja kansan päätöksiä, siitä ei ole jälkimaailmalle säilynyt selviä tietoja.

Virkakuntain ja hallinnon järjestystä muuten ei Solon paljoa muuttanut, vaan ne pysyivät ylimalkain valtiollisen eli perustuslakien säätämien rajoitusten puitteissa entisellään. Mainittava kuitenkin on vielä kansantuomioistuin heliaia, johon muutamissa asioissa sai vedota tesmotetai-tuomarien tuomiosta ja johon arvalla otettiin joka vuosi tietty määrä jäseniä.

Yleisessä laissa tehtiin kaikkien tasa-arvoisuus periaatteeksi, niin että lain edessä kaikki olivat yhdenarvoiset, ja elinkeinolaki myönsi mitä suurimman vapauden. tAeena alkoi Solonin vaikutuksesta muuttua mahtavaksi kauppa- ja teollisuuskaupungiksi. Kaikista tämän suuren kansalaisen laeista loisti lempeä ihmisrakkaus. Ne muodostivat kerrassaan käänteen vanhemman ajan yhteiskunnasta varsinaiseen lakimääräiseen oikeusvaltioon. Puuttumatta muuten yksityiskohtiin mainitsemme tässä sekä esimerkkinä että omituisuutena, että myötäjäisten määrää naittajaisissa kovasti rajoitettiin. Vaimoa ei saanut pitää minään kauppatavarana, häntä oli pyytä-

minen ainoastaan hänen siveytensä tähden. Omituinen ja kuvaava on myöskin säädös, että pojan ei tarvinnut elättää semmoista isää, joka ei ollut opettanut hänelle mitään ammattia.

Siinä pääpiirteet Solonin valtiosäännöstä ja yleisestä laista. Maailman ensimmäinen korkeampi oikeusvaltio on kansanvaltainen, muodostaa kansanvallan, demokratian, kun sitä vastoin Spartan valtiosäännön läpi käy punaisena lankana ylimysvalta, aristokratia, ja se niinmuodoin edustaa oikeusvaltiota supistuneemmassa, siispä myöskin alemmassa muodossa.

Päin vastoin kuin »jumalallinen Lykurgos» oli Solon myöskin harras tieteiden ja taiteiden suosija, ja nämä saivat suuren sijan ateenalaisten kasvatuksessa. Siitäpä sitten tulikin se mahtava henkinen voima, joka ainiaaksi painoi leimansa Ateenaan ja saattoi maailman pitämään sitä kaiken kulttuurin, kaiken sivistyksen keskuksena. Kun persialaissodat ovat loppuneet, nousee tuo alkuaan pienen pieni yhteiskunta Attikan niemellä kukoistukseen, jommoista ei maailma ollut sitä ennen nähnyt, ei aavistanut, jota jälkimaailma ihaillen ihmetellen kunnioittaa. Mutta koko tämän kukoistuksen, sekä aineellisen että henkisen, luojana ja kannattajana on yksinään kansalaisvapaus, jonka luopi ja turvaa kaikkia näitä kansalaisia ehdottomasti sitova laki.

Vannotettuaan ateenalaisia, että he pitäisivät säädetyt lait voimassa ainakin kymmenen vuotta, lähti Solon matkalle vieraisiin maihin. Mutta mitä sai hän nähdä palatessaan kotiin? Näytti siltä kuin ateenalaiset, tuo vilkashenkinen ja lahjakas kansa, ei olisikaan ollut kypsä vapauteen. Kuten jo olemme viitanneet, antoi Solonin valtiosääntö luokkajakoineen tyytymättömyydelle sijaa. Vaikka ylimystö oli syösty alas varmasta asemastaan valtiollisen vallan kukkuloilta, vaikka sen taloudellinen kaikkivalta oli saanut kovan iskun ja se oli suurimmalta osaltaan tähän vallankumokseen tyytymätön, niin oli se kuitenkin, kuten yllä olevasta selvinnee, jätetty jonkinmoiseksi yhteiskunnalliseksi huipuksi, ja tämäpä seikka ärsytti 3:nnen ja 4:nnen luokan kansalaisia, jotka mielestään eivät olleet saaneet vallankumouksellisia saataviaan. Vanhat puolueet virkosivat, uusia syntyi. Vuorikylissä asuvien talonpoikain johtajana oli ylhäissukuinen Peisistratos, teräväjärkinen ja rohkea mies. Hän lupasi heille etuja, jos he rupeisivat esittämään vaatimuksia, ja pianpa liittyi häneen enimmältä osaltaan tuo rikkaita vastaan ylty-

nyt neljäs luokka. Toivoipa sitä paitsi melkein jokainen puolue mullistuksia — päästäkseen sitten toisia hallitsemaan. Solon palasi ja huomasi Peisistratoksen pyrkivän yksinvaltiaaksi. Vanha lainsäätäjä koki varoittaa kansaa, mutta Peisistratos osasi tätä mielistellä, sai henkivartioston ja valloitti Ateenan linnan (v. 561). Kaksi kertaa kerrotaan aatelin ja ammattilaisten yhdistynein voimin karkoittaneen hänet, mutta v. 545 oli hän kokoomansa sotajoukon avulla jälleen kaupungin herrana.

Solonin yleinen laki pysyi kuitenkin voimassa, ja Peisistratos suosi köyhää kansaa toimittamalla monille tilattomille maata. Solonin esimerkkiä noudattaen hän myös harrasti tieteitä ja taiteita. Muun muassa hän toimitti kokoelmaksi Homeroksen laulut. Hänen kuoltuaan jatkoivat hänen poikansa Hippias ja Hipparkos yksinvaltaista hallitusta isänsä esimerkin mukaan. Mutta Hipparkoksen murhasivat salaliittolaiset, ja silloin osoitti Hippias pian, mikä vaara yksinvaltiudessa aina piilee. Hän muuttui hirmuvaltiaaksi: hän riisui kansalaisilta aseet ja turvautui väkivaltaan ja mestauksiin. Samalla alkoi kuitenkin vapaamielisen Kleisteneksen johdolla liike häntä vastaan, solmittiin liitto Spartan kanssa Delfoin oraakkelin välityksellä, seurasi taistelu, ja Hippiaksen täytyi antautua (510) ja lähteä maasta pois. Ateena oli jälleen vapaa ja kunnioitti heti Hipparkoksenkin murhaajia, veljeksiä Harmodiosta ja Aristogeitonia, pystyttämällä heille vaskiset muistopatsaat.

Solonin kansanvaltaiselle valtiosäännölle antoi nyt Kleistenes uutta lujuutta jakamalla koko Attikan uusiin hallinnollisiin ja kunnallisiin piireihin, jonka avulla mitä lavein kunnallinen itsehallinto kävi mahdolliseksi samalla kuin jokaisen kansalaisen oikeus osallistua koko Ateenan valtion hoitoon laajentui ja entisen aatelin rikkauteen perustuvat oikeudet melkoisesti supistuivat. Tehdäkseen yksinvaltiuden uusiutumisen mahdottomaksi Kleistenes sai aikaan lain, joka antoi kansalle vallan karkottaa valtion rajojen ulkopuolelle kymmeneksi vuodeksi jokaisen huomattavan henkilön, jota voitiin epäillä laittoman vallan anastuksen pyyteistä. Tämmöisen karkoituspäätöksen pätevyyteen vaadittiin vähintään 6000 ääntä. Äänet kirjoitettiin kiviliuskoille, joista koko toimitus sai nimityksen »liuskaäänestys» (ostrakismos). Ateenan vapaa kansa oli vahingosta viisastuneena käynyt araksi nuoresta vallastaan, jokainen kansalainen tunsi ihmisarvonsa, ja tämä valta ja tämä arvo raken-

tui vapaamieliseen, kansanomaiseen lakiin. Sitä, joka yritti sen perustuksia rikkoa ja siten loukata kansalaisten kalliita oikeuksia, uhkasi otrakismoksen muodossa Ateenan kansan majesteetti.

Todellakin aivan uutta maailmassa on tuo merkillinen yhteiskunta, joka näin on syntynyt. Siinä on ensimmäisen kerran toteutettuna tasa-arvoisuuden aate, koko kansan itsehallinto, jokaisen kansalaisen sulautuminen yleiseen valtio-käsitteeseen.

Tämmöisen kehityskannan siis oli Ateena, Kreikan edistynein valtio, saavuttanut, ennenkuin helleeniläinen maailma joutui tekemisiin persialaisvallan kanssa. Toivomme, että lukija on selvillä siitä suuresta erosta, joka on olemassa näiden kahden maailman välillä: toisella puolen kansalaisvapaus ja itsehallinto kansanomaisen perustuslain pohjalla, toisella puolen alamaisorjuus ja rajaton yksinvaltius, jota ei mikään laki sido ja joka sentähden on luonteeltaan mielivaltaa ja väkivaltiutta. Kumpiko näistä valtiollisista periaatteista oli jäävä maailmanhistorian luovaksi voimaksi, sen seikan ratkaisi se valtava taistelu, josta seuraavissa luvuissa annamme muutamia kuvia.

Olemme asettaneet Spartan ja Ateenan yhdessä edustamaan Hellasta, toisen ylimysvaltaisena, toisen kansanvaltaisena vapaavaltana. Vapaavaltoja ovat näet luonteeltaan molemmat, — teroittakaamme sitä vielä, — sillä spartalainenkin tunsi itsensä täydelleen vapaaksi kansalaiseksi; hänellä oli ratkaiseva äänivalta kansankokouksessa, jos kohta ei kuten ateenalaisella kansanneuvoston kautta esitysoikeutta. Muuten tulee meidän kenties tässä sivumennen mainita, että oppineet eivät näy olevan oikein selvillä siitä, onko Spartankaan valtiosäännölle annettava ylimyksellisen vapaavallan nimeä — juuri tuon kansankokouksen suvereniteetin eli niin sanoaksemme vallankorkeuden vuoksi, se kun viimeisessä sijassa ratkaisi hallituksen esittämät asiat. Olemme sen tässä tehneet niinhyvin tuon yksinomaisen hallinnollisen esitysoikeuden kuin senkin tähden, että spartalaiset kaikki olivat ylimyksiä ympäröivän Lakonian maalaisväestöön verrattuina, jota he eivät sulattaneet itseensä niinkuin ateenalaiset Attikan väestön. Spartan niin sanoaksemme kantavaltion alueeseen näkyykin kuuluneen ainoastaan viisi kylää tai oikeammin: tämä kyläryhmä juuri muodosti Spartan. Joka tapauksessa Sparta oli sotilasvaltio, ja sen soturikansalaiset pitivät itseään täydellisinä ylimyksinä.

Tämmöisinä vapaavaltioina asettuvat nyt Sparta ja Ateena Hellasta edustavina itämaiden suunnatonta yksinvaltaa vastaan, kun se ylvästellen uhkaa Hellaan ja samalla vastaisen Euroopan vapautta. Mutta jos Hellas historiallisesti ja valtio-opillisesti edustaa kansalaisvapautta, Persia puolestaan alamaisten orjuutta ja yksinvaltaista suurvaltaa, niin sopii vielä kysyä: eikö sitten helleeniläisyydessä ole varjopuolia, jotka melkoisesti vähentävät sen kunniaa tässä kohden? Tähän täytyy vastata, että niitä kyllä on, ja niiden muodostamiin loukkauskiviinhän Hellaskin, kun aika on täytetty, kompastuu ja kaatuu, mutta samassa yhtäkaikki rakentuen henkiseksi suurvallaksi, joka historiassa etsii vertaistansa. Nämä varjopuolet helleeniläisyydessä olivat pikkuvaltioisuus ja työläisten orjuus, sillä olihan Kreikassakin orjia, kuten jo olemme maininneet.

Nuo kaksi varjopuolta ovat läheisessä yhteydessä keskenään. Semmoinen valtio, jossa kansalaisvelvollisuudet eli itse valtioelämä vievät lähes jokaiselta kansalaiselta melkein kaiken ajan, voipi olla ainoastaan pieni, sillä näiden kansalaisten täytyy alinomaa olla saapuvilla tarkastamassa valtionsa asioita, — varsinaisena isänmaana onkin itse teossa ainoastaan tämä pieni valtio. Ja toiseksi täytyy työnteon melkein kokonaan jäädä muiden, siis ei-kansalaisten asiaksi. Mitään kokonaisvaltiota, jossa olisi vallinnut koko kansaa sitova perustuslaki, helleeniläisyys tämän tähden ei koskaan saanut aikaan, — siinäpä valtiollinen heikkous, jonka kanssa on välittömässä yhteydessä yhteiskunnallinen heikkous, työläisten orjuus.

Mutta yhtäkaikki — näistä varjopuolista huolimatta — on koko siinä aatteessa, jota helleeniläisyys edustaa, jotakin erinomaisen suurta ja kaunista. Se lausuu maailman tiedoksi tämän: *ainoastaan vapaa ihminen on kansalainen*, ainoastaan hänellä on isänmaa, ainoastaan hänellä ihmisarvoa ja ihmisoikeutta; orja on yhteiskunnan ulkopuolella. Mutta se lausuu lisäksi: isänmaanrakkaus on rakkaus isänmaan lakeihin ja laitoksiin, joiden etuja nautimme, joiden voimasta olemme vapaita, rakkaus siis valtiolliseen vapauteen, joka lakien voimalla on tähän maailman kolkkaan perustunut; isänmaan epävapaus on aivan samaa kuin oma orjuuteni.

Mutta jo voinemme mielessämme kaikki kuvitella, mitkä tun-

teet rinnassaan vapaa kirkassilmäinen helleeni syöksi sattuvan peitsensä vasten tuon matelevan aasialaisen otsassa olevaa orjanmerkkiä, jota ruoskittiin tunkeutumaan hänen maahansa.

VIIDES LUKU.

Dareioksen skyyttalaisretki. Joonialaisten kapina.

Kreikan kansa oli monta vuosisataa saanut kehittyä jokseenkin esteettömästi. Herkeämättä oli sen alue kasvanut, yhä enemmän siirtoloita oli se perustanut pyrkien yhdistämään piiriinsä kaikki Välimeren rannikot. Yhä moninaisemmaksi ja vapaammaksi oli samalla aikaa valtiollinen elämä muodostunut, yhä rikkaammaksi ja itsenäisemmäksi oli kreikkalainen kulttuuri tullut. Silloin astuvat kuudennen vuosisadan keskipaikoilla näkyviin vahvat vastustajat. Itämaat, jotka niin kauan olivat välinpitämättömästi katselleet helleenien etenemistä, käyvät kateellisiksi ja puuttuvat vaikuttavasti heidän pyrintöihinsä. Lännessä liittoutuu korskea itämainen siirtovalta Karthago italialaisten nousukasten, hämärää syntyperää olevien etruskien kanssa niinikään vastustamaan helleeniläisyyttä. Entisistä rauhallisista suhteista sukeutuu toinen riidanaihe toisensa perästä. Itämainen maailma vanhoillisine katsantokantoineen ei enää voi kärsiä noita pystypäisiä kreikkalaisia, jotka kaikille aloille yritellen ikäänkuin uhkaavat hiljaisuudessa ottaa maailman johdon käsiinsä. Sanalla sanoen: idän musta ukkospilvi nousee puhjetakseen hävittävään rajuilmaan yli helleenien valoisan maailman. Kreikan kansan olemassaolo on kysymyksessä ja samalla se, kumpiko historiallinen maailmanaate, itämainen vaiko helleeniläinen, on jäävä tulevaisuuden perinnöksi.

Mitään aivan yhtäjaksoista, perinpohjaista kertomusta valtavasta taistelusta emme rohkene yrittääkään. Siihen vaadittaisiin enemmän sekä tilaa että kykyä kuin on käytettävissämme. Senpä tähden koetamme tuosta tärkeästä kamppailusta esittää muutamia valaisevia kuvaelmia, pääasiallisesti niiden suurten taistelujen ajoilta, joissa Persia *hyökkääjänä* ainaiseksi masennettiin.

Sodan syvimmät syyt olivat ikäänkuin ilmassa. Itämaisuuden ja helleeniläisyyden suhde oli jo luonnostaan kireä, kuin positiivisen

ja negatiivisen sähkön; kytevä kipinä oli syttyvä ja puhkeava ilmituleen.

Ulkonaiset, lähinnä vaikuttavat syyt ilmenevät seuraavasta:

Persian valtakunnan pohjoisena rajakansana olivat skyyttalaiset, jotka monina heimokuntina ja paraasta päästä paimentolaisina asuskelivat lavealla alueella Kaspian ja Mustan meren pohjoisosain rantamailla ja välissä syvälle Aasiaan ja Euroopassa Isteriin (Tonavaan) asti. Yksi tämmöinen heimokunta oli massageetit, joiden kanssa jo Kyyros oli joutunut tekemisiin. Kaikki nämä skyyttalaiset olivat alinomaisena uhkana pohjois-Persian rauhalle. He lienevät tuon tuostakin äkkinäisillä partioretkillään hätyyttäneet Dareioksen pohjoisimpia alamaisia. Suurkuningas sai syytä hyökätä mahtavalla voimalla heidän kimppuunsa tehdäkseen kerrassaan lopun epävarmuudesta. Ja suurkuningas päätti hyökätä *Euroopan* puolella, Tanais (Don) ja Ister jokien välillä, siis nykyisen etelä-Venäjän seuduilla, karjoineen samoilevien skyyttalaisten kimppuun, — tuntematta oikein sen maan ja kansan laatua, jota aikoi ahdistaa. Bosporos (nyk. Konstantinopolin) salmen poikki hän tuli suurella sotajoukolla Eurooppaan ja käski joonialaisten (siis kreikkalaisten) alamaistensa Vähästä-Aasiasta, jotka hänen avukseen kuljettivat laivastoa, lähteä Ister virralle rakentamaan laivasiltaa sen yli. Itse marssi kuningas persialaisineen maamatkaa Traakian läpi, jossa siihen aikaan asui raaka barbaarikansa ja joka osaltaan valloitettiin. Valmistuneen laivasillan yli hän sitten kuljetti maajoukkonsa skyyttalaisia vastaan, jättäen joonialaiset siltaa vartioimaan. Mutta hänen retkensä onnistui peräti huonosti. Skyyttalaiset eivät ruvenneetkaan taisteluun, vaan vetäytyivät yhä syvemmälle aromaahansa hävittäen sen autioksi Dareioksen tieltä, kunnes tämän oli pakko kääntyä takaisin tyhjin toimin.

Isterin sillan vartijain joukossa oli, nähtävästi Persian pakkovasallina, ateenalainen Miltiades, joka — Herodotoksen kertomuksen mukaan — siihen aikaan hallitsi pientä niemimaata Hellespontos salmen luona, mutta oli Ateenassa syytteenalaisena vallanhimonsa tähden. Muutamat skyyttalaiset kehoittivat nyt joonialaisia hajoittamaan sillan, joten Dareiokselta paluumatka olisi tullut katkaistuksi ja skyyttalaiset kenties olisivat hänet peräti masentaneet sekä siten hänen alamaisuudessaan huokailevat joonialaisetkin voineet vapautua. Tätä kehoitusta kannatti Miltiades, jolle Joo-

niankin, s.o. Vähän-Aasian rannikon ja saariston vapaus oli kallis. Mutta joonialaisten joukossa oli myöskin Histiaios, Miletos kaupungin »hallitsija» (tyrannos), nimittäin hallitsija suurkuninkaan armosta. Ja hänpä piti muille samankaltaisille kreikkalaisille »hallitsijoille», joita Dareioksen joonialaisessa armeijassa oli kymmenkunta eri paikkakunnilta Vähän-Aasian ja Hellesponton rantamailta ja saarilta, seuraavan kuvaavan puheen: »Dareioksen kautta olemme nyt kaikki hallitsijoina kukin kaupungissamme. Mutta jos Dareioksen valta kukistuu, niin en minä voi hallita miletoslaisia eikä kenkään muu ihminen alamaisiansa, sillä jokainen kaupunki epäilemättä pitäisi parempana asettaa vallan väestön kuin yhden ainoan henkilön käsiin.» Ja tämä Histiaioksen mielipide voitti. Laivasilta sai jäädä paikoilleen, ja persialaiset pelastuivat.[1] Jos skyyttalaiset olivatkin jääneet kukistamatta, oli suurkuningas tällä retkellään kuitenkin saanut jalansijaa Euroopassa, sillä sekä Traakian itäosa että kreikkalaiset kaupungit sen rannoilla oli nyt pakotettu alamaisuuteen.

Suurkuninkaan skyyttalaisretki tapahtui noin vuonna 512.

Dareios itse palasi Aasiaan, mutta jätti Megabazos nimisen päällikkönsä Eurooppaan täydentämään Traakian valloitusta. Tämä pani myös lähettiläitä menemään Makedonian kuninkaan Amyntaksen luo vaatien alamaisuuden merkiksi maata ja vettä. Amyntas, joka alamaisineen oli helleenien sukua, antoikin nuo merkit ja kutsui — niin kertoo Herodotos — lähettiläät pitoihin. Juotuaan itsensä juovuksiin vaativat Persian miehet nähtävikseen hovin naisetkin. Mutta tuskin olivat nämä saapuneet sisään, ennenkuin vieraat alkoivat käyttäytyä raa'asti ja hävyttömästi heitä kohtaan. Amyntaksella oli poika Alexandros, joka päätti kostaa. Hän tarjosi lähettiläille, joita oli seitsemän, nuo kauniit naiset yötovereiksikin. Mutta kun persialaiset sitten kukin huoneessaan odottelivat näitä, saapuikin kaunotarten puvuissa seitsemän nuorta miestä, jotka väkipuukoilla pistivät lähettiläät kuoliaiksi.

Lyydian vallan kukistumisesta saakka, josta olemme aikaisem-

---

[1] Herodotoksen kertomuksen Miltiadeen esiintymisestä tässä tilaisuudessa ovat myöhemmät tutkijat tahtoneet leimata keksityksi, väittäen hänenkin siihen aikaan olleen Dareiokselle vasallina aivan uskollinen.

min maininneet, olivat nyt Vähän-Aasian kreikkalaiset olleet Persian valtakunnan alamaisia, ja yhä karttuneiden lisävalloitusten kautta oli Välimeren itäisestä perukasta tullut persialainen meri. Kaikkien sen rannikkokansojen laivat oli yhdistetty suureksi valtakunnan laivastoksi. Toinen toisensa rinnalla seisoivat toisilleen aivan vieraiden yhteisöjen sota-alukset, kaupunkiruhtinaittensa johtamina, ruhtinaiden, jotka nähtävästi eivät enää tunteneet mitään korkeampaa tehtävää kuin itsekukin puolestaan suojella persoonallisia ja paikkakunnallisia etujaan ja kilvan kilpailijoittensa kanssa yrittivät vetää puolelleen maailman hallitsijan silmät. Näiden herrojen joukossa taasen oli etevin sija suuren Miletos kaupungin hallitsijalla, mainitulla Histiaioksella, varsinkin sitten, kun hän suurkuninkaaltaan oli palkaksi Isterin sillan luona osoittamastaan uskollisuudesta saanut siirtokunnan perustamista varten muutaman vastavalloitetun alueen Strymon virran rannalta. Tämän miehen vaikutus ja vallanhimo kasvoi sitten kasvamistaan, niin että Megabazos lopulta katsoi tarpeelliseksi varoittaa Dareiosta hänestä. Seurauksena olikin, että Histiaios kutsuttiin suurelle kunniasijalle Susan hoviin ja hänen vävynsä Aristagoras asetettiin hänen sijalleen Miletokseen.

Mutta Aristagoras, jonka muutenkin väitetään tulleen varsin paljon appeensa, oli erittäin kunnianhimoinen.

Naxos oli isoimpia saaria Aigeian meressä. Sieltä oli kansa ajanut pois rikkaat ylimykset. Nämä kääntyivät Miletoksen puoleen pyytäen apua. Aristagoras otti heidät suojaansa ja ehdotti Sardeksen kaupungissa asuvalle satraapille, joka oli Dareioksen veli, että varustettaisiin retkikunta Naxos saarelle, asetettaisiin karkoitetut ylimykset jälleen valtaan ja laskettaisiin rikas saari Persian herruuden alle. Artafernes — se oli satraapin nimi — suostui juoneen, suurkuninkaan suostumus saatiin ja keväällä v. 500 lähti vahva laivasto Naxos saarta valloittamaan. Mutta yritys ei onnistunutkaan. Naxoslaiset olivat varuillaan, ja kateensekainen kilvoittelu Aristagoraan ja persialaisen kenraalin välillä vaikutti turmiollisesti. Rakennettuaan naxoslaisille pakolaisille pienen linnoituksen lähtivät nolostuneet valloittajat tiehensä.

Mutta Aristagoraan asema oli tästä saanut arveluttavan kolauksen, hän pelkäsi, että Artafernes tekisi hänet vastuunalaiseksi tuosta onnistumattomasta yrityksestä, ja hänen rahavaransa-

kin olivat melkein lopussa. Miletoksen »hallitsija» ei nähnyt muuta pelastuksen keinoa kuin — nostaa kapinan lipun.

Taipumus irtautumaan Persian ikeestä olikin Vähän-Aasian kreikkalaisissa suuri. He tunsivat suurta vapauden kaipuuta. Ennen aikaan olivat heidänkin yhteiskuntansa olleet itse asiassa vapaita, huolimatta siitä, että silloinkin moniaalla tyrannit sisällisissä taisteluissa olivat päässeet voitolle; valtiollisen itsetunnon mahdollisuus oli aina avoinna. Mutta Persian valta oli itse teossa tehnyt tästä toivosta lopun, vaikka yleinen valtakunnan laki muka olikin ollut jättävinään paikalliset lait entiseen pätevyyteensä. Persialaisen politiikan kehuttuna periaatteena oli suuren valtioyhteyden yhdistäminen paikallishallinnolliseen itsenäisyyteen, itsevaltiuden yhdistäminen alusmaiden itsehallintoon. Tahdottiin muka sovittaa yhteen suurkuninkaan rajattoman yksinvallan ja paikkakunnallisen itsehallinnon periaatteet, jälkimmäisen oikeutta tuntuvasti rajoittamatta, jopa vaikuttavasti koskematta yksityisenkään yritteliäisyyteen. Mutta tämä politiikka oli osoittanut olevansa pelkkää silmänlumetta. Ylinnä, lopullisena ratkaisijana oli aina persialainen itse- ja väkivaltius; *sen* tieltä oli minkä sisäisen itsehallintopiirteen tahansa aina väistyminen, milloin vain käskynhaltija suurkuninkaan nimessä niin katsoi parhaaksi. Niinpä oli ennen maailmaan monen ehdottomasti itsenäisen kreikkalaisen siirtokunnan tyrannos tullut kansan kautta syöstyksi vallastaan ja kansa ottanut yhteiskuntansa ohjakset omiin käsiinsä; asia ei ollut koskenut kolmannen oikeutta. Nyt oli kaikki toisin. Kansanvaltaa ei itse asiassa enää ollut missään, vanhat paikkakunnalliset lait olivat voimassa niin sanoaksemme ainoastaan paperilla, kaikkialla hallitsivat tyrannit, eikä kansan enää käynyt heitä vastustaminen, sillä heillä oli suurkuningas mahtavana selkänojana. Periaatteellisesti eivät nämä herrat olleet muuta kuin tuon häikäisevän majesteetin orjia, kuten jo olemme huomauttaneet, suurkuningas saattoi toimittaa heidät toiseen maailmaan mistään muusta välittämättä kuin omasta oikustaan; mutta alamaiset, nuo kaikki, jotka kreikkalaisissa yhdyskunnissa muinoin saattoivat olla vapaita kansalaisia, olivat nyt puolestaan näiden herrojen orjia. *Orjan orja*, se oli tuolle muinoin vapaalle kreikkalaiselle kauhistus, ja hän tunsi ja ymmärsi alennustilansa: mikä onnenonkija hyvänsä saattoi, kuten esimerkiksi Histiaioksen yllämainitusta puheesta voimme päättää,

asettua hänen herrakseen — ja myöhemmin tulla kokemaan omankin alennustilansa.

Kapinan kipinä kyti kreikkalaisessa Vähässä-Aasiassa näin ollen kaikkialla, niinkuin kohta huomaamme myöskin Aristagoraan valmistavista hankkeista, ja Karian maakunnan (Vähän-Aasian mannermaan lounaiskulman) asukkaista, jotka elivät samanlaatuisissa oloissa kuin kreikkalaiset, voitiin saada hyvät liittolaiset, varsinkin heidän ylpeästä ja ennen vapaasta aatelistaan. Heidän kansallinen vastustusvoimansa ei ollut murtunut niinkuin useimpien muiden aasialaisten kansojen.

Aristagoras näkyy hyvin tunteneen koko tämän asiantilan, ja kaikki, joille hän aikeensa kuiskasi, osoittivat hänelle heti myötätuntoisuutta. Aluksi oli nyt niiden paikkakunnallinen valta murrettava, joiden korkeimpana tukena oli persialainen itsevaltius. Aristagoras toimitti siis ensiksikin Miletoksessa asemistaan kaikki yksinvallan vaarallisimmat kätyrit ja luovutti itsepuolestaan hallituksen kansankokoukselle, kumoten siten koko hallitusmuodon. Samalla onnistui hänen äkkinäisellä hyökkäyksellä vangita iso joukko kreikkalaisia ja karialaisia »hallitsijoita», jotka laivoineen ankkuroivat läheisen Myuksen satamassa. Heidät jätettiin yhdyskuntainsa haltuun, jotka kuitenkin enimmäkseen laskivat heidät vapaiksi, ainoastaan Mytilenen kaupungin asukkaat kivittivät tyranninsa kuoliaaksi. Koko länsirannikolla ja saarilla leimahti kapinan kipinä ilmituleen; kaikkialla palautettiin kansanvalta, valittiin sotapäälliköt ja koottiin aseellisia joukkoja vastaista taistelua varten.

Mutta tässä tulee meidän kenties myöskin mainita eräs seikka, joka — jos siinä on perää — nähtävästi oli vaikuttanut koko joukon Aristagoraan rohkeaan yritykseen, saattaen hänet samalla sekä miettimään persialaisen vasallin riippuvaa asemaa että toiselta puolen toivomaan menestystä hautomalleen asialle. Jutun kertoo Herodotos. Kun näet Aristagoras Naxoksen retken huonon tuloksen johdosta pelkäsi joutuvansa suurkuninkaan epäsuosioon ja menettävänsä asemansa, kenties »vapautensa», niinkuin itse asiassa hänen vallanhimoisen appensa, Histiaioksen, oli käynyt, joka kunniapaikallaan Dareioksen hovissa oikeastaan vain viruikin kullattuna vankina Susassa, — kun Aristagoras paraikaa näitä punniskeli, saapui hänelle eräänä päivänä kummalliselle »paperille» kyhätty kirje appi-isältä. »Histiaios — näin kuuluu Herodotok-

sen kertomus — joka tahtoi yllyttää Aristagorasta luopumaan, ei tietänyt muuta neuvoa tätä tehdäkseen, sillä tiet olivat vartioidut, kuin että hän ajoi partaveitsellä kaikki hiukset uskollisimman orjansa päästä ja pisteli (neulalla kirjain kirjaimelta) siihen kirjeen, pitäen häntä sitten luonaan, kunnes tukka oli kasvanut. Ja kun se oli kasvanut, lähetti Histiaios tämän orjansa Miletokseen antamatta hänelle muuta tehtävää kuin että hän, tultuaan Miletokseen, pyytäisi Aristagorasta ajamaan pois hänen hiuksensa ja tarkastelemaan päätä. Ja tässä päänahkaan piirretyssä kirjeessä yllytti hän häntä, kuten vasta sanoin, luopumaan (suurkuninkaasta ja Persiasta). Tämän hankkeen aiheutti Histiaioksen mielipaha siitä, että häntä pidätettiin Susassa; sillä jos kapina syntyisi, saattoi hän varmasti toivoa tulevansa lähetetyksi meren rannalle, mutta jos Miletos ei nousisi kapinaan, hän ei koskaan luullut sinne pääsevänsä.»

Tiesiköhän tuo orja, mitä hän kuljetti päässään? Kehoituksen mieheltä, jonka orjana hän oli, mutta joka itse oli toisen vielä mahtavamman orja ja liian myöhään oli täysin älynnyt ulkonaiseen loistoon peitetyn alennustilansa, — kehoituksen kirjeen saajalle nousta tällaista järjestelmää vastaan, joka oli ihmisarvolle häpeällinen. Sillä siinä kapinanliekissä, johon epäilemättä tuo orjan päähän piirretty kirjekin tuli sytykkeeksi, oikeastaan ensi kertaa törmäävät yhteen itämaisuus ja helleeniläisyys, oikullinen rajaton itsevaltius ja kansanvalta, vanha ummehtunut orjamaailma ja uusi, jonka ytimenä on vapaus kansanomaisen lain määräämänä.

Mutta tämä kapina oli nyt jo pantu vireille niillä sisäisillä valmistuskeinoilla, joista olemme kertoneet. Apuneuvot Vähässä-Aasiassa olivat kuitenkin monessa suhteessa riittämättömät, ja niinpä Aristagoras päätti lähteä emämaahan pyytämään kannatusta. Hän tuli Spartaan, jossa siihen aikaan kuningas Kleomenes johti politiikkaa. Tämä olikin ensimmältä taipuvainen varsin suuriin apuyrityksiin, mutta lopulta voitti varovaisuus, jota Sparta tähän saakka olikin noudattanut Aasian mahtavaa hallitsijaa kohtaan, ja Aristagoraan avunpyyntö hylättiin. Paremmin onnistui hän sitä vastoin Ateenassa. Täällä oli Kleistenes vasta järjestänyt kansanvallan laitokset ja hänen uuden piirijakonsa perustukselle järjestetty asevelvollisuuslaitoskin saavuttanut kunniakkaan menestyksen: Ateenan kansanarmeija oli voittanut muutamassa sodassa

teebalaisia eli heidän maakuntaansa Boiotiaa sekä Euboian saaren kalkiideja vastaan. Valtiollinen itseluottamus oli tämän johdosta suuresti vahvistunut Ateenan vapaassa kansassa, ja lisäksi sattui jo vapaavaltion ja Persian väli olemaan kireä. Oli toisinaan ennenkin tapahtunut, että Kreikasta karkoitetut vallananastajat olivat »käyneet Susan teitä», kuten sanottiin, s.o. pyytäneet suurkuninkaan tehokasta välitystä saavuttaakseen asemansa takaisin, ja, totta puhuaksemme, kerran pari olivat jotkut valtiomiehet valtionsa kovimmassa hädässä kääntyneet Persian puoleen avunpyynnöllä toista kotimaista valtiota vastaan, — vaikka suurkuningas ei tähän saakka vielä ollut katsonut itsellään olevan syytä suorastaan sekaantua keskenään ottelevien helleenien rettelöihin. Nyt oli ennen mainitsemamme Hippias, Ateenan karkotettu tyranni, harharetkillään maailmassa myöskin joutunut Aasiaan ja pannut Sardeksen satraapin, Artaferneksen, luona parastaan »saattaakseen ateenalaiset hänen ja Dareioksen alle», kuten Herodotos suoraan sanoo. »Niin teki Hippias, ja kun ateenalaiset sen saivat kuulla, toimittivat he lähettiläitä Sardekseen pyytämään, etteivät persialaiset kallistaisi korviansa Ateenasta tuleville pakolaisille. Mutta Artafernes käski heidän, jos tahtoivat omaa parastaan, ottaa Hippiaksen jälleen hallitsijaksensa. Kun tämä ehto ilmoitettiin ateenalaisille, hylkäsivät he mokoman ehdotuksen ja olivat ennemmin julkisodassa persialaisia vastaan.»

Tällä kannalla olivat asiat Ateenassa, kun Aristagoras tuli sinne. Hän esiintyi kansankokouksessa, puhui kauniisti Miletoksen puolesta, joka alkuaan oli ateenalainen uudiskunta, ja vetosi mielistellen Ateenan silloiseen suureen valtaan ja kunniaan. Naula veti. Ottamatta sen tarkemmin selkoa persialaisten silloisesta valta-asemasta Aasiassa, joka ei suinkaan ollut vähäinen, vaikkei Aristagorassakaan näkynyt olleen kylliksi valtiomiestä sitä oikein arvostelemaan, päättivät ateenalaiset auttaa Joonian kapinaa 20 laivalla. Siihen tuli lisäksi 5 laivaa Euboian saaren Eretriasta, joka äskettäin oli liittynyt Ateenan politiikkaan. — Ja näin oli oikeastaan arpa heitetty maailmansotaan, helleeniläisyys Ateenan edustamana viskannut palavan kekäleen ladotulle roviolle, jonka alla jo kauan kipinä oli ollut kytemässä.

Joonialaisten kapina onnistui huonosti. Keväällä v. 499 tunkeutuivat kapinoitsijain sotavoimat yhdessä Ateenan ja Eretrian

apujoukkojen kanssa sisämaahan, tulivat Sardekseen ja polttivat kaupungin, mutta lujasti varustettua linnaa, jota Artafernes puolusti, eivät he saaneet haltuunsa. Samalla saapui persialaisille apujoukkoja; joonialaiset eivät voineet pitää puoliansa palavissa raunioissa, lähtivät paluumatkalle kuninkaallisen sotajoukon takaa-ajamina ja kärsivät ankaran tappion Efesos kaupungin luona lähellä meren rantaa. Siihen päättyi hyökkäyssota, vaikka vielä muutamat yksityiset paikkakunnat sekä karialaiset, kuultuaan Sardeksen palosta, olivat liittyneet kapinallisiin. Nyt ajateltiin vain puolustusta, ja ateenalaiset, jotka eivät enää näy katsoneen itsellään olleen mitään tehtävää, palasivat takaisin kotiinsa, niinkuin nähtävästi eretrialaisetkin, joiden sotapäällikkö oli kaatunut taistelussa.

Sillä aikaa kuin persialaiset maajoukot nyt rupesivat hätyyttämään yksityisiä rantakaupunkeja, purjehti foinikialainen laivasto — tietysti persialaisten palveluksessa — Kypros saarelle, jonka väestö myöskin oli erään Onasiloksen johtamana luopunut suurkuninkaan yliherruudesta ja erittäinkin vihasi saarelle asettuneita foinikialaisia. Mutta muutamat itsekkäät kreikkalaiset menivät ratkaisevalla hetkellä vihollisen puolelle, ja niinpä persialaiset voittivat. Onasilos kaatui tapettuaan persialaisen päällikön kaksintaistelussa. Kypros saaren kaupungit joutuivat toinen toisensa jälkeen persialaisten haltuun ja saivat kansanvallalle vihamieliset, kuningasmieliset hallitsijat.

Tällä aikaa olivat persialaiset kenraalit Vähässä-Aasiassa enimmältä osalta kukistaneet pienet kaupungit Hellespontoksen ja Propontis meren rannoilla, ja Karian sotapäällikkö joutui tappiolle kahdessa suuressa taistelussa. Kaikilta puolin samosivat nyt persialaiset sotajoukot Miletos kaupunkia vastaan. Aristagoras katsoi asiansa menetetyksi ja vetäytyi lähimpine seuralaisineen Traakiaan, jossa hän pian muutamassa taistelussa traakialaisia vastaan sai surmansa (v. 496). Myöskin Histiaios, jonka Dareios oli lähettänyt ehkäisemään kapinaa persoonallisen vaikutuksensa avulla, menestyi huonosti. Hän kuuluu alusta pitäen olleen salaisesti liittyneenä kapinallisiin näytelläkseen vielä jotakin osaa kreikkalaisessa maailmassa. Tiedetään ainakin, että hän pujahti tiehensä Sardeksesta ja koetti päästä armoihin Miletoksessa. Mutta siellä ei enää otettu tätä luopiota vastaan. Ja niinpä Histiaios, kestettyään monet seikkailut, viimein rupesi merirosvoksi ja ryösteli vihollisia ja ystäviä,

kunnes hän muutamalla rosvoretkellään joutui persialaisten käsiin ja mestattiin. Se oli loppu »suuren miehen», joka kansalaistensa turmioksi oli palvellut suurkuningasta ja hänen kauttaan näennäisesti korkealle kohonnut, todellisuudessa syvästi langennut.

Mutta joonialaisten kapina ei ollut vielä loppuun kukistettu. Seurasi merivoimain taistelu. Pääosan Joonian laivastosta olivat varustaneet Miletoksen kaupunki sekä Samos, Kios ja Lesbos saaret. Siihen tuli lisäksi muutamat pienemmät paikkakunnat, jotka vielä olivat säilyttäneet vapautensa ja varustaneet laivansa. Tämä laivasto, jossa sanotaan olleen 353 alusta, asettui pienen Lade nimisen saaren luo Miletos lahden suussa. Vastapäätä sitä ankkuroi persialainen, s.o. foinikialaisten vähän suurempi laivasto viikkokaudet. Ei kummaltakaan puolen uskallettu ryhtyä taisteluun. Joonialaisilta puuttui taitava johto, ja persialaiset puolestaan odottelivat, että vihollinen tämän tähden vetäytyisi takaisin. Persialaiset tiesivät hyvin, miten kreikkalaiset yhteiskunnat vanhastaan olivat keskenänsä jokseenkin eripuraiset ja kateelliset ja olivat lisäksi saaneet kaupungeistaan karkotetut joonialaiset tyrannit lupaamaan niille täydellisen armahduksen, siinä toivossa, että osa laivoja menisi persialaisten puolelle ja joonialaisten laivasto siten hajaantuisi. Paljonko tämä persialaisten temppu vaikutti, ei oikein tiedetä. Joonialaiset tosin nyt pitivät ahkerasti harjoituksia Fokaian pienen laivasto-osan päällikön, Dionysioksen, johdolla, ja tämä olikin kykenevä ja urhokas mies, mutta hänen vähäisen laivamääränsä ja senmukaisen arvonsa tähden kieltäytyivät useat muut päälliköt häntä tottelemasta ja purjehtivat, Samos saaren laivat etupäässä, tiehensä juuri, kun taisteluun olisi ollut ryhdyttävä. Loput joonialaisten laivastosta sortui miehuullisen vastarinnan jälkeen ylivoiman alle, ja persialaiset olivat herroina merelläkin. He saarsivat Miletoksen maan ja meren puolelta ja ottivat sen pitkällisen piirityksen perästä väkirynnäköllä v. 494 e. Kr.

Seuraavana vuonna kukistettiin loputkin kapinallisista paikkakunnista, etupäässä nyttemmin turvattomat saaret. Kaikkia, jotka eivät olleet hyvissä ajoissa alistuneet, kohtasi kova rangaistus. Kaupungit ja temppelit poltettiin poroksi, suuri osa väestöä vietiin vankeuteen. Ne Miletoksen asukkaat, jotka olivat säästyneet verilöylystä, kuljetettiin Tigris virran rannoille orjuuteen, kaupungin maa-alue jaettiin persialaisille. Köyhemmästä väestöstä lienee osa

jäänyt rauhaan, mutta tuon muinoin mahtavan kaupungin kukoistus oli ainiaaksi masennettu. — Euroopan puoleisella Hellespontoksen ja Propontis meren rannikolla poltatti persialainen laivasto joukon kaupunkeja, jotka olivat avullaan kannattaneet kapinaa. Miltiades, Traakian Kersonesoksen myöskin Persialle uppiniskainen hallitsija, pääsi töin tuskin persialaisia takaa-ajajia pakoon Ateenaan. Kios ja Lesbos saaria hävitettiin pahasti. Samos, jonka laivat ensiksi olivat lähteneet taistelupaikalta, säästettiin, mutta sen oli pakko ottaa johtomiehekseen eräs entinen tyranninsa; osa saaren asukkaita siirtyi suruissaan muille maille. Mutta muuten asetettiin ainoastaan poikkeustiloissa entiset tyranniudet valtaan. Jos ne eivät olleet voineet säilyttää paikkaansa, koetti päin vastoin Mardonios, joka v. 492 persialaisena kenraalina tuli Vähään-Aasiaan, tukea Persian herruutta kansanpuolueen avulla ja toimitti kaikkialle »kansanvaltaisia valtiosääntöjä», jotka tietysti eivät kuitenkaan merkinneet mitään suurkuninkaan itsevaltiuden rinnalla. Tämän silmänkääntötempun voikin hän sitä helpommin tehdä, kun kansan sivistyneet ainekset enimmäkseen olivat saaneet perikatonsa taistelussa taikka kostontyössä.

Näin oli siis joonialaisten vapaudentaistelu päättynyt heille tuhoavaan tulokseen — sillä kertaa. Suurimpana syynä oli nähtävästi älykkään johdon puute ja eri yhteisöjen eripuraisuus. Aristagoras ei ollut mikään taitava valtiomies (Histiaios vielä vähemmän), ja sotapäällikkönä ei hän myöskään kyennyt aikaansaamaan tarpeellista yhtenäisyyttä suunnitelmiin ja hankkeisiin. Tähän olisi tarvittu suurta neuvokkuutta ja luottamuksenherättämiskykyä, sillä osanottajien kesken vallitsi suuri hajanaisuus. Tämä hajanaisuus ja erimielisyys astui erittäinkin näkyviin Laden taistelussa. Se kenties olisi, kuten useat asiantuntijat uskovat, päättynyt persialaisten tappioksi, jollei tuota surkeata kurin puutetta olisi ollut, ja Persian laivaston häviö olisi mahdollisesti vielä kääntänyt asiat toiselle uralle. Mutta nythän oli kaikki mennyttä menetettyä, ja suurkuningas kohotti päätänsä korkeammalle kuin konsanaan.

Lopussa kuitenkin kiitos seisoo. Helleeniläisyys oli joutunut ilmisotaan Persian maailmanvallan kanssa ja nyt ensimmältä kärsinyt ankaran tappion. Mutta näin kenties piti — historian suurien tarkoitusten takia — käydäkin. Ilman tätä ensimmäistä menestystä viritetyssä suuressa ottelussa ei kai Persia arvaamattoman pit-

kään aikaan olisi käynyt siihen hyökkäykseen, josta oli seuraava *sen* nöyryytys ja vallan kukistus sekä helleeniläisyyden astuminen historian johtavaksi voimaksi. Nyt oli aasialainen peikko saanut maistaa eurooppalaista verta ja syöksyi kiihtyneessä himossaan sokeasti eteenpäin uutta saadakseen, mutta — syöstiinkin häpeällä, nolostuneena ja kuolettavasti haavoitettuna takaisin luolansa syvimpään perukkaan, sinne viimein mädätäksensä.

KUUDES LUKU.

Temistokles ja Miltiades. Ensimmäisen hyökkäyksen torjuvat jumalat. Maratonin taistelu.

Joonialaisten kapinan päättyminen tuohon surkeaan tulokseen ja varsinkin Miletoksen hävitys herätti suurta levottomuutta Hellaassa ja etenkin Ateenassa ja Eretriassa, jotka valtiot olivat kapinaa suoranaisella avulla kannattaneet. Luokaamme lyhyt silmäys Ateenaan. Siellä ymmärsi jokainen varsin hyvin, että suurkuningas oli paneva toimeen kostoretken, ja rupesi kuulumaan ääniä, jotka soimasivat valtion johtoa huonoksi, kun oli yhdytty joonialaisten yritykseen ottamatta tarkempaa selkoa Persian ylivoimasta. Ja niinpä jo joltakin taholta huudettiin, että olisi ruvettava sovinnonhieromisiin suurkuninkaan kanssa, vaikka pelastuksen hinnaksi olisikin pakko kutsua karkotettu tyranni takaisin. Tämän puolueen vehkeilyä varmaankin oli, että eräs Hipparkos, Peisistratoksen huonekunnan sukulainen ja kannattaja, v. 496 valittiin arkontiksi. Mutta vastoin tätä alistuvaisuuteen heti taipuvaa puoluetta, joka onneksi ei näy voittaneen pysyvää vaikutusvaltaa, vaativat muut, että viipymättä ryhdyttäisiin mitä pontevimpiin puolustusvarusteluihin; ei vähintäkään myöntymisen merkkiä saisi tulla Ateenasta, Hellaan etevimmästä valtiosta. Ja *tämän* puolueen, vapaudenpuolueen, etupäähän astui mies, jonka nimellä ainiaan on oleva mitä kaunein kaiku Hellaan, eikä ainoastaan Hellaan, vaan maailman historiassa, mies, jonka nero ja pontevuus oli yhtä suuri kuin hänen isänmaanrakkautensa ja kansanmielisyytensä lämmin. Se oli Temistokles, Neokleksen poika Lykomidien aatelissuvusta. Hänen

esi-isänsä eivät olleet mitenkään huomattavasti toimineet valtiossa, äiti ei ollut ateenalainen. Sitäpä enemmän harmia nosti hänen kadehtijoissaan, ettei hän liittynyt johtaviin sukuihin, kuten esim. tunnettu Aristides, vaan kävi itsenäisesti omaa tietänsä. Vihamiehet ovat koettaneet mustentaa hänen muistoansa ja halventaa hänen merkitystänsä, mutta turhaan. Teot ja tosiasiat puhuvat liian selvää kieltä. Ei hän välittänyt puolueesta puoluelaisten tähden, vaan asian tähden, joka oli kysymyksessä. Ei hän välittänyt johtaja-asemasta oman itsensä, vaan korkean päämaalin tähden, jonka saavuttamista hän ajoi: Ateenan, tuon kalliin kotimaan pelastusta hirvittävästä vaarasta ja sen kohottamista Välimeren maailman ensimmäiseksi vallaksi.

Selvästi Temistokles näki, että ainoa keino, jolla ratkaisevasti voitaisiin taata isänmaan itsenäisyys, oli kreikkalaisen merivoiman luominen. Mutta hän näki myös, että Ateena pystyisi tähän tehtävään, ja tunsi keinot, joilla se täytettäisiin. Että hän herkeämättä taisteli toista vuosikymmentä, kunnes vastustavat ainekset alistuivat, kunnes kansalaumat ryhtyivät työhön, että hän istutti koko väestöön innostuksen aatteeseensa ja ratkaisevalla hetkellä tempasi sen mukaansa, niin että ateenalaiset rohkenivat uhrata kaiken voittaaksensa kaiken, se oli Temistokleen maailmanhistoriallinen suuruus.

Ateenan hallitsevat luokat, Kleisteneen maataomistavista kansalaisista muodostamat hopliittipataljoonat, luottivat asevoimaiseen kykyynsä ja isänmaanrakkauteensa. Mitä taisikaan barbaarijoukko heitä vastaan? Olivathan he vastikään kukistaneet Kalkiin ja Teebain, eikä edes Spartan kuninkaan Kleomeneen johtama peloponnesolainen armeija, joka äskettäin oli heitä uhannut Eleusiksen luona, ollut uskaltanut hyökätä, vaan kääntynyt takaisin. Mutta Temistokles tiesi, että voitot maalla eivät ajan pitkään hyödyttäisi, jos persialaiset olivat herroina merellä. Ja miten olikaan, hänet valittiin v. 493 arkontiksi ja sai siten valtion johdon käsiinsä. Mahtavan laivaston luomista varten hän ehdotti uuden sotasataman perustamista Piraioksen niemen lahteen. Ehdotus hyväksyttiin, ja rakennustyöt alkoivat.

Silloin saapui Ateenaan Miltiades, Traakian Kersonesoksen siihenastinen hallitsija, joka oli paennut persialaisia. Hän tuli suuren

saattojoukon kanssa ja suuret aarteet mukanaan. Hän oli rikkaan ja ylhäisen attikalaisen aatelissuvun päämies, ja hän oli Kersonesoksessa sekä Lemnos ja Imbros saarilla hankkinut lukuisille Ateenan kansalaisille maata ja uuden kodin. Hänellehän täytyi ikäänkuin itsestään johtovallan joutua. Mutta entiset mahtavat suvut, — etupäässä Alkmeonidit, jotka jo tunsivat itsensä Temistokleen syrjäyttämiksi, — katsoivat Miltiadesta karsain silmin, ja niinpä hänet saatettiin tyrannina oikeuden eteen, eikä aivan suottakaan: hän oli todistettavasti Kersonesoksessa vehkeillyt helleeniläisten kaupunkien edustajia vastaan, oli naimisissa erään traakialaisen päällikön tyttären kanssa ja oli pitänyt 500 henkivartiaa. Semmoinen meno ei oikein sopinut Ateenan yhteiskunnassa, joka oli rakennettu kansalaisten tasa-arvoisuudelle ja anastetun yksinvallan vastustamiselle. Lakien mukaan olisi seurannut kuolemanrangaistus. Mutta Miltiadeen vaikutus osoittautui vahvaksi: kansanoikeus, heliaia, julisti hänet vapaaksi. Ilmeisesti pidettiin häntä syttyvän sodan synnynnäisenä johtajana. Ja Miltiades kannatti myös sitä mielipidettä, että persialaisten hyökkäystä olisi tarmolla torjuttava, mutta Temistokleen laivastohommaa hän piti tarpeettomana, jopa vaarallisenakin. Jos onnistuttaisiin voittamaan Persian maa-armeija, mitäpä juuri sitten enää vihollinen saisi merisodalla aikaan? — Sisäinen erimielisyys koski lähinnä sodankäyntiä ja ulkopolitiikkaa, mutta vaikutti syvemmälle. Jos Temistokleen suunnitelma toteutettaisiin, pitäisi tavallansa kohottaa tuo alin luokka, josta soutajat ja melamiehet voitaisiin ottaa. Kleisteneen reformi oli saattanut valtion johdon maanomistavan keskisäädyn käsiin, kansalaisarmeija muodostui veroa maksavista luokista, jotka itse toimittivat sen varustuksen. Tuliko näiden nyt väistyä noiden köyhäin päiväläisten, merimiesten ja käsityöläisten tieltä, joilla ei ollut mitään maatilkkua eikä siis oikeastaan mitään vakinaista kotiliettä, minkä puolesta maksoi vaivaa taistella, ja jotka ymmärsivät sota-ammattia yhtä vähän kuin valtiollisia asioita? Eivätkö nyt asekuntoiset kansalaiset, joita nuorukaisiästä saakka oli harjoitettu aseiden käyttöön, saisikaan voittaa ja kaatua isänmaan edestä? Näin kysyttiin, kaikki omistavat luokat vastustivat Temistokleen uutuutta, tuuli oli kokonaan kääntynyt. »Syvimmissä riveissäkään», jotka kansankokouksessa lopullisesti ratkaisun antoivat, ei liene taipumus laivastopalvelukseen ollut vallan suuri; — ja niinpä Piraioksen sa-

tamatyöt lakkautettiin, Temistokleen laivastopuuhasta ei enää ollut puhetta, Miltiades tuli Ateenan johtavaksi mieheksi. Sillä oli myöskin päätetty, ettei astuttaisi torjumaan persialaisten hyökkäystä merellä, vaan että odotettaisiin vihollista maan tantereella.

Ateenan väestön enemmistön mieliala oli sotaisa ja innostunut, mutta puolueiden välit varsin kireät. Miltiadeen vaikutus vallitsi, Temistokles oli syrjäytetty, Alkmeonidit sysätty kokonaan varjoon. Ja niinpä nämä viimeksimainitut näkyvät ruvenneen lähestymään Hippiasta, kukistettua tyrannia, jonka huonekunnalla oli kannattajia pikkutalonpojissakin, joita se kerran oli autellut. Tiedettiin ainakin, että Ateenasta päin oli ryhdytty salaisiin kaupanhieromisiin Hippiaksen kanssa, vieläpä että oli aineksia, jotka olivat valmiit juonittelemaan isänmaansa persialaisten käsiin, ja vielä kuudenkymmenen vuoden perästä täytyi Alkmeonidien puolustaa itseään sitä syytöstä vastaan, että he muka Maratonin taistelun aikaan olivat koettaneet kavaltaa kaupungin persialaisille.

Keväällä v. 492 oli Mardonios (persialainen nimimuoto: Mardunija), suurkuninkaan vävy, tullut Vähään-Aasiaan astuakseen johtamaan sotaa Kreikkaa vastaan. Sillä vaikka kohta Ateenan ja Eretrian kurittaminen oli Persian politiikan näennäisenä tehtävänä, tarkoitettiin itse asiassa koko Kreikan ja sen kansan liittämistä valtakuntaan. Mitään vakavampia vaikeuksia tuskin oli odotettavana. Oltiin varmat siitä, että maassa tavattaisiin liittolaisia, kuten Tebai ja Argos, jotka itse olivat kärsineet, toinen Ateenan, toinen Spartan mahtavuudesta, ja pienempiä valtioita herpaisisi kauhu Joonian kohtalosta. Tämä Persian oletus pitikin ylimalkaan paikkansa. Kun persialaiset toimittivat lähettiläitä vaatimaan eri valtioilta maata ja vettä alistumisen merkiksi, noudatettiin tätä käskyä melkein kaikkialla. Ainoastaan Spartassa ja Ateenassa, Hellaan päävaltioissa, sai suurkuninkaan käsky vastauksen, jota hän varmaankaan ei ollut odottanut: maata ja vettä vaativat lähettiläät *tappoi* vimmastunut kansa, — Ateenassa viskaamalla heidät — Herodotoksen kertomuksen mukaan — »kuoleman luolaan» [1],

[1] Pimeä syvä kuoppa, johon häpeällisestä rikoksesta kuolemaan tuomitut pahantekijät heitettiin. Siinä oli seinissä terävät väkälaitokset,

Spartassa kaivoon noutamaan, mitä heidän suurkuninkaansa halusi.[1]

Spartan vaikutusvalta oli näinä aikoina paljon kohonnut. Kuningas Kleomenes oli vastikään murtanut Argos valtion voiman, niin ettei siitä olisi mitään haittaa sodassa Persiaa vastaan, jos se

---

[1] Spartalaiset näkyvät kuitenkin myöhemmin taikauskosta katuneen tätä tekoaan. Ja he pitivät — niin kertoo Herodotos (VII: 134—136) — kokouksen ja laativat kuulutuksen, jossa kysyttiin, tahtoisiko joku lakedaimonilainen vapaaehtoisesti mennä kuolemaan Spartan edestä. Silloin tarjoutui kaksi jalosukuista ja rikasta miestä, Sperties ja Bulis, lähtemään Xerxeen luo kärsimään rangaistuksen noiden airueiden taposta. Ja he lähtivät ja tulivat matkallaan m.m. Hydarneen luo, »joka oli persialainen mies ja Aasian rannikkolaisten sotapäällikkö». Tämä kestitsi heitä hyvin ja sanoi pöydässä: »Lakedaimonian miehet, minkätähden kartatte te ystävyydenliittoa kuninkaan kanssa? Katsokaa minua ja minun valtaani ja huomatkaa, kuinka kuningas tietää kunnioittaa urheita miehiä. Niinpä tekin, koska urhoollisina miehinä olette hyvässä maineessa kuninkaan luona, jos alistuisitte hänen allensa, tulisitte kukin kohdastanne hänen anteliaisuutensa kautta herroiksi Hellaan maassa.» — Mutta tähän vastasivat jalot spartalaiset: »Hydarnes, ei ole se neuvo, jonka nyt olet meille antanut, yhtäläisesti punnittu kummaltakin puolen. Sillä yhden olet sinä koettanut ja siihen neuvot meitä; mutta toista et ole koettanut. Olla orjana, sitä sinä tiedät ja tunnet, mutta onko vapaus suloinen vai ei, sitä et ole koskaan koetellut. Ja jos olisit saanut maistaa vapautta, niin olisit neuvonut meitä taistelemaan sen puolesta sekä peitsillä että kirveilläkin.» Kun Sperties ja Bulis sitten tulivat Susaan, käskettiin heidän heittäytyä alas kasvoilleen ja rukoilla kuningasta (kuin jumalaa). Mutta he sanoivat, että vaikka heidän päitään maahan puskettaisiin, he eivät tulisi sitä tekemään, sillä heidän tapanaan ei ollut polvistua kenenkään ihmisen edessä, eivätkä he olleet semmoisessa tarkoituksessa tulleet.

Kuninkaalle sanoivat he sitten vain, päästyään heittäytymästä maahan, yksinkertaisesti: »Meedialaisten kuningas, meidät ovat lakedaimonilaiset lähettäneet kärsimään rangaistusta noiden airueiden murhasta Spartassa.» Xerxes oli tällä kertaa jalomielinen ja päästi heidät rauhassa menemään.

täyttä totta aikoi suurkuningasta kannattaa; ja Argoksen alusvaltiot Mykene ja Tiryns olivat taistelleet itsensä itsenäisiksi ja liittyneet Ateenaan. Kleomenes näet, joka ennen oli kieltäytynyt auttamasta Aristagorasta, suostui nyt suurella innolla puolustussotaan Persiaa vastaan ja teki tässä tarkoituksessa sopimuksen Ateenan kanssa. Sitä vähemmän saattoi hän kärsiä, että Aiginan saari, joka jäsenenä kuului ennen syntyneeseen Peloponnesoksen liittoon, nyt oli antanut kuuliaisuudenlupauksen persialaisille. Kleomenes vaati panttivankeja vakuudeksi saaren kunnollisesta käytöksestä sodan aikana ja saikin ne viimein. Aigina joutui vanhan kilpailijansa Ateenan silmälläpidettäväksi. — Muuten ei tämä ulkonainen menestys Spartassakaan tapahtunut ilman sisäisiä rettelöitä, jotka sielläkin kyllä kuohuttivat valtiollisen elämän aaltoja. Kuningas Kleomeneksen politiikkaa vastusti toinen kuningas, Demaretos, joka siitä syystä joutui virkaveljensä vihan ja vehkeiden alaiseksi, julistettiin kansankokouksessa paikkansa menettäneeksi (v. 491) ja lähti viimein kovasti loukattuna Persiaan, jossa suurkuningas antoi hänelle kaksi kaupunkia hallittavaksi. Siellä oli sitä paitsi muitakin helleeniläisiä maanpakolaisia, enimmäkseen ateenalaisia, jotka Hippiaksen puoluelaisina nyt odottelivat suurkuninkaan välitystä päästäkseen takaisin entisiin asemiinsa.

Tästä kaikesta huomaamme, ettei Hellaan maa ja kansa suinkaan ollut eheä Persian suurten voimain hyökätessä. Mitään sitovaa valtioliittoa, joka olisi saattanut nuo eri valtiot yhteisvastuuseen, ei ollut, monet niistä olivat päinvastoin sotaisissa väleissä ja valtioiden sisäisessä elämässä pitivät erimieliset puolueet peliään. Mutta sitä enemmän tulee meidän ihmetellä kirjavan pinnan alla piilevän helleeniläisen hengen, vapaudentunteen ja kansallisen ylpeyden voimaa ja niin sanoaksemme neuvokkaisuutta suuren vaaran hetkellä. Ateenan ja Spartan vapaat miehet liittolaisineen muualta maasta näkyvät tunteneen, että historian silmä oli heihin suunnattuna, että nyt oli ratkaistava maailman suurin kysymys: pitikö ihmiskunnan elämän perustua Hellaassa versoneeseen kansalaisvapauteen, jota he edustivat, vaiko itämaiseen alamaisten orjuuteen, jota suurkuninkaan tahdottomat laumat toivat muassaan?

Mutta jo oli aasialainen vuorenpeikko tulossa.

Mardonios oli tarkoin suunnitellut sotaretkensä Kreikkaan. Vahva armeija tunkeutuisi maitse Traakian läpi laivaston suojaa-

mana. Alussa vuotta 492 lähti valtakunnan sotajoukko Hellespontoksen salmelle. Laivastoa johti Mardonios itse. Mutta pitkällä matkalla Traakian halki menetti maajoukko aikaa ja voimia marssimiseen ja kahakoimiseen, kärsien melkoisia tappioita varsinkin Makedoniassa, jossa osa kansaa asettui vastarintaan. Mardonios itse haavoittui. Kalkidiken isolta niemimaalta pistää kauas mereen kolme kapeaa kielekettä, joista itäisimmällä on kärjessään Atosvuoren seinä ulkonevine kallioineen. Tämän ympäri oli laivaston purjehdittava, mutta se joutui kovan myrskyn valtaan, joka viskasi alukset vuorenseinää ja kallioita vastaan lyöden ne pirstaleiksi, melkein kaikki tyyni. 300 laivaa ja 20,000 henkeä sanotaan hävinneen. Loput eivät pystyneet tukemaan maajoukkoa. Vahvistettuaan sivumennen Persian valtaa Traakiassa ja sen kanssa laskettuaan valtansa alle rikkaan Tasos saaren täytyi Mardonioksen viedä armeija takaisin Aasiaan. Retkikunta oli semmoisenaan kärsinyt täydellisen haaksirikon. Ei oltu edes saavuttu vihollisen alueen rajalle. Hellasta näkyivät suojelevan sen jumalat. Kaikkivaltiaan suurkuninkaan puolella oltiin jokseenkin noloja.

Mutta Dareios ei kuitenkaan vahingosta kylliksi viisastunut. Kreikan valloitus oli hänelle nyt, jos koskaan, kunnian asia. Tehtiin vain muutos sotasuunnitelmaan. Pitkä kiertomaamatka Traakian halki ei kannattanut. Koko sotajoukko oli kuljetettava Vähän-Aasian länsirannalta suoraan meren yli Attikaan, jossa heti oltaisiin vihollisen alueella ja voitaisiin käydä rynnäkköön. Persialaismieliset yhteisöt ja puolueet varmaankin heti liittyisivät tehokkaasti auttamaan. Mitään vastustusta merellä ei tulisi olemaan; olihan Temistokleen laivastopuuha rauennut tyhjiin (joka seikka tietysti vakoojien kautta oli kuninkaan tiedossa). Ja tuskinpa maallakaan mitään vakavaa vastarintaa syntyisi. Sehän oli mahdotonta tuossa maassa, jossa ei toteltu yhden lujaa tahtoa, vaan melkein kaikki toimivat vapaasti kotikylänsä tapojen mukaan.

Niin suunniteltiin, arveltiin suurkuninkaan hovissa, ja keväällä v. 490 annettiin käsky uuden armeijan asettamisesta sotakannalle ja kuljetuslaivain hankkimisesta. Sotaretken päällikkyys uskottiin Datis nimiselle meedialaiselle, jolle alipäälliköksi annettiin Sardeksen satraapin poika Artafernes. Ja jo alkukesästä samana vuonna laski Datis laivoineen joukkoineen Samoksen rantasaarelta ulos ulapalle. Rangaistukseksi menettelystään v. 500 hävitettiin Naxos

saari perin pohjin; muut antoivat panttivankeja. Saavuttiin sitten suuren Euboian saaren eteläpäähän, jossa Karystos niminen kaupunki pakotettiin alamaisuuteen. Sen perästä tuli saaren keskisellä länsirannalla sijaitsevan Eretrian vuoro, tuon kaupungin, joka yhdessä Ateenan kanssa oli auttanut joonialaisten kapinaa ja nyt oli rangaistava. Eretria pyysi apua Ateenasta ja saikin käytettäväkseen 4,000 attikalaista miestä (Herodotoksen laskun mukaan), jotka ennen olivat valloittajina asettuneet läheisen Kalkiksen alueelle. Mutta nyt syntyi itse kaupunkilaisissa surkea hajaannus. Samalla kuin toiset ehdottivat peräytymistä Euboian vuorille, josta voitaisiin tehdä vastarintaa, »ajattelivat toiset vain omaa etuaan ja harkitsivat kavallusta» (Herodotos VI: 100). Avuksi rientäville attikalaisille ilmoitettiin näiden kavaltajain toimesta, miten asiat olivat, että heidät tuho perisi, jos kävisivät vastustamaan persialaisia, ja noudattaen yllyttäjäin neuvoa attikalaiset lähtivät tiehensä Attikaan; turhaahan oli asian näin ollen vuodattaa vertansa. Peräytymättä kaupungista, kuten ensiksi oli ehdotettu, tekivät nyt kuitenkin vapauden asialle uskolliset asukkaat vastarintaa muureiltaan, ja kuutena päivänä vuosi kummallakin puolen paljon verta, mutta seitsemäntenä kavalsivat muutamat »arvokkaat miehet» kaupungin vihollisille, välttääkseen uhkaavaa kostoa. Persialaiset polttivat kuitenkin säälimättä koko Eretrian, ja sen eloon jäänyt väestö kuljetettiin orjina Persiaan.

Nyt oli toinen joonialaisten auttaja, ylpeä Ateena, kuritettava samalla tavoin. Hippias, sen karkotettu tyranni, oli persialaisten mukana hyviä neuvoja antamassa. Ja hän neuvoi, että purjehdittaisiin Euboian salmen poikki Attikaan, jossa lähellä salmen rantaa ja ainoastaan noin puolitoista peninkulmaa Ateenan kaupungista oli iso, aukea, vuorten ympäröimä kenttä, nimeltä Maraton. Siinä olisi Persian ratsuväenkin mukava käyttää voimiansa, sanoi Hippias, jos ylimalkaan mitään taistelua tulisikaan. Luultavammin nöyrtyisi Ateena ilman sitä.

Mutta Ateena ei nöyrtynyt. Maratonin taistelu on tullut maailman kuuluksi. Ateena, pienen Kreikan pikkuvaltio, mutta maailman korkeimman kulttuurin edustaja ja kannattaja siinä voitti, seisoen melkein yksinään vanhoillista, mädännyttä Aasiaa vastassa. Persialaisten olettamus, että he tapaisivat nuo Hellaan valtiot eristyneinä toinen toisistaan, ettei mikään tehokas yhteistoiminta hel-

leenien puolelta heitä kohtaisi, toteutui täydelleen. Mitään yhteistä kansallisarmeijaa ei ollut heitä vastassa, ja kuitenkin —! Ateenalaiset tosin olivat toimittaneet pikalähetit Spartaan pyytämään pikaista apua, mutta ennenkuin Sparta sai apujoukkonsa perille, kului kuusi päivää; ne tulivat liian myöhään ja silloin tarpeettomina. Ainoastaan Boiotian pieni Plataia, joka persialaisten voittaessa pelkäsi joutuvansa vihatun naapurinsa Tebain armoihin, lähetti uskollisena helleeniläisyyden asialle koko asekuntoisen sotaväkensä, noin 1,000 miestä, jotka taistelutanterella yhtyivät ateenalaisiin. Näiden hopliittipataljoonat olivat nyt, sanoman saavuttua vihollislaumain astumisesta maihin Attikan rannalla, marssineet Ateenasta täysilukuisina — lasketaan olleen 10,000 raskasaseista miestä — ehkäistäkseen vihollista valtaamasta Maratonin kentältä kaupunkiin vievää tietä. Varsinaista ratsuväkeä heillä ei ollut; molempain yläluokkain miehistöt, jotka kulkivat sotakentälle ratsain, astuivat täällä hevosen selästä alas ja yhdistyivät muihin jalkaväeksi.

Iloisesti itseensä luottaen olivat ateenalaiset kiitokulkua samonneet Maratonin kenttää kohden. Mutta kun he nyt Pentelikonin selänteeltä tämän etelälaidassa näkivät seisovansa monin kerroin suurempaa sotajoukkoa vastassa, joka oli maineeltaan voittamaton ja esiintyi oudossa, peloittavassa asevarustuksessa, silloin tahtoi rohkeus ruveta horjumaan. Eikö ollut viisaampaa peräytyä Ateenan muurien suojaan ja odotella spartalaisten tuloa? Monet päällikötkin jo puhuivat tähän suuntaan. Silloin esiintyi Miltiades seuraavaan tapaan: »Jollemme jo alusta osoita urhoollisuutta ja jos me heti ensi kerralla häpeällisesti jätämme sotatantereen vihollisten haltuun, niin nämä siitä uljastuneina ajavat meitä takaa, hyökkäävät kimppuumme ja surmaavat meidät; kaupunkimme jääpi julmien aasialaisten saaliiksi, ja tuo paennut tyranni Hippias tekee meidät Persian kuninkaan orjiksi. Siis, helleenit, pois epäröiminen! Kaikki yksimielisesti taisteluun! Se on pelastava Hellaan vapauden!» Ja miten olikaan, ymmärrettiin jo, että jollei nyt uskallettaisi taistella, uskallettaisiin peräytymisen jälkeen vielä vähemmin. Sen ohessa otettiin lukuun, että persialaiset olivat herroina merellä, he voisivat saartaa Ateenan kaikilta puolin, että silloin tyrannimielinen puolue varmaankin, niinkuin Eretriassa oli käynyt, pelastaakseen itsensä kavaltaisi kaupungin viholliselle ja

kaikki olisi lopussa. Päätettiin siis taistella, ja ylipäällikkyys uskottiin Miltiadeelle.

Monta päivää seisoivat sotajoukot vastatusten ryhtymättä toimiin. Ateenalaiset eivät tahtoneet jättää turvattua asemaansa metsäisen selänteen suojassa, avonaisella kentällä kiertäisi vihollisen ratsuväki helposti heidän selkäänsä, ja persialainen nuolisade vaikuttaisi varmemmasti. Persialaiset puolestaan odottelivat juuri saadakseen helleenit ulos kentälle. Mutta kun nämä eivät liikkuneetkaan paikaltaan ja spartalaiset kenties jo olivat tulossa ja kun sitäpaitsi persialaisten toimettomuus jo rupesi näyttämään epäröimiseltä, päätti Datis viimein käydä rynnäkköön, kooten paraat voimansa keskustaan. Miltiades sitävastoin asetti molemmat siipensä vahvimmiksi, vasemmalle myös plataialaiset. Kun nyt vihollisten nuolet rupesivat ulottumaan perille, antoi hän koko sotarivinsä yht'äkkiä juosten rynnätä kentälle, ja pian syntyi hurja taistelu mies miestä vastaan. Persialaiset tunkeusivat voitollisesti helleenien heikon keskustan läpi, mutta molemmilla siivillä saivat nämä aikaan hirveän mieshukan barbaareissa. Sen jälkeen pusersivat samat kreikkalaiset siivet vihollisen keskustan väliinsä ja saavuttivat siinäkin perinpohjaisen voiton. Monta jaloa kreikkalaista kaatui, mutta persialaiset eivät enää päässeet järjestymään. Osa heistä pakeni tasangon pohjoispäähän päin, jossa oli hyllyvä suo. Siihen helleenit ajoivat heidät hukkumaan. Useimmat juoksivat rantaan aluksillensa ja sysäsivät ne laineille, kreikkalaiset kintereillään. Tässä hakattiin Kynegirokselta, suuren runoilijan Aiskyloksen veljeltä, hänen koettaessaan pitää kiinni muutamaa alusta, toinen käsi poikki. Seitsemän laivaa ottivat ateenalaiset; toisten kanssa pääsi Datis ulapalle. 6,400 kuollutta sanotaan hänen jättäneet tappokentälle. Ateenalaiset olivat menettäneet 192 miestä. Vielä tänä päivänä on Maratonin kentällä heidän hautakumpunsa nähtävänä. Arvatenkin sillä paikalla oli ottelu tulisin. Siihen osallisista upseereista mainittakoon tässä vain Temistokles ja Aristides.

Tappiostaan huolimatta näkyy Datis toivoneen pääsevänsä toisella tavalla Ateenan herraksi. Hän kiersi laivastoineen Attikan eteläniemen, laskeaksensa — arvattavasti — joukkonsa maihin lähellä Ateenaa ja ryhtyäksensä kavalluskaupan hieromiseen tyrannimielisen puolueen kanssa. Mutta pian hän lienee tullut

käsittämään, miten mahdotonta oli yrittää maihinnousua ja uutta taistelua voitetulla sotajoukolla. Sitä paitsi oli Ateenan voittoisa armeija jo palannut ja laskeutunut leiriin kaupunkinsa edustalle. Datis luopui Hellaan valtiomiesten murjomana kaikista enemmistä sotahankkeista ja purjehti takaisin Aasiaan.

Niin oli itämaisen maailmanvallan hyökkäys pieneen eurooppalaiseen Kreikkaan kunniakkaasti torjuttu, ja voittaja, Ateenan nuori vapaavalta, tämän tulikasteen kautta saavuttanut mitä etevimmän sijan maailman politiikassa. Kun vähän jälkeen taistelun spartalainen apujoukko, 2,000 miestä, saapui, ei sillä enää ollut mitään muuta tekemistä kuin katsella tappotannerta ja lausua ateenalaisille tunnustuksensa. Ateenalaisten oman ihastuksen kuvastajana olkoon mainittuna kertomus nuorukaisesta, joka persialaisten paetessa kentältä kääntyi kotitielle, juoksi minkä jaksoi tuon 15 kilometrin pituisen matkan syntymäkaupunkiinsa, huusi hengästyneenä kaduilla ja torilla: »Riemuitkaa, ateenalaiset, me olemme voittaneet» — ja tämän ilosanoman kuulutettuaan kaatui maahan kuoliaaksi.

SEITSEMÄS LUKU.

Hellas valmistautuu uudelleen. Artemisionin ja Termopylain taistelut.

Maailman hallitsevan kansan sotamaine oli saanut kovan kolauksen, joka voi vaikuttaa varsin arveluttavasti valtakunnan eheyteen. Jo kuohui Egyptissä ja Babyloniassa kapinan henki. Niinpä Dareios hammasta purren ryhtyikin valmistelemaan uutta sotaretkeä Kreikkaan, palaten tällä kertaa jälleen Mardonioksen suunnitelmaan: suureen maa-armeijaan, jota rannikkolaivasto tukisi. Ennenkuin nämä valmistelut olivat päättyneet, puhkesi Egyptissä kapina (v. 486), ja Persian sotavoimat tarvittiin siellä. Sekään ei vielä ollut kukistettu, kun Dareios v. 485 kuoli. Hänen lukuisista lapsistaan seurasi häntä valtaistuimelle Xerxes (persialainen muoto Ksajarsa, hebrealainen Ahasveros), joka seuraavana vuonna onnistui kukistamaan Egyptin kapinan, samalla kuin Megabyzos voitti kapinoivat babylonialaiset. Sitten jatkettiin tarkoin mää-

rätyn suunnitelman mukaan valmistuksia sotaretkeen Kreikkaa vastaan. Mardonioksen retki oli osoittanut, miten vaarallista oli laivastolla kiertää Atos-vuoren seiniä ja kallioita. Senpätähden toimitettiin (v. 483) suuret joukot työväkeä kaivamaan kanavaa sen kapean kannaksen poikki, joka yhdistää vuorikielekkeen mannermaahan. Kolmessa vuodessa oli kanava saatava valmiiksi laivaston kuljettamista varten. Traakian ja Makedonian rannikkomaille varustettiin jyvämakasiineja, kaikissa valtakunnan satamissa rakennettiin laivoja ja otettiin merimiehiä. Vihollisen maassa olivat olot Persialle ylimalkain myötäiset (niistä kohta enemmän); Tessalian ja Tebain aatelissuvut, Argos valtio ja attikalaiset maanpakolaiset kannattivat sitä. Yksi kreikkalainen valta oli, joka saattoi käydä Persialle vaaralliseksi. Se oli Syrakusan uusi kuningaskunta Sisilian suurella saarella, mahtavan Gelonin valta. Gelonilla oli oivallisesti harjoitettu armeija, vahva laivasto ja paljon rahaa; jos hän kannattaisi ja auttaisi emämaansa helleenejä, voisi sota käydä pitkälliseksi ja sen tulos epävarmaksi. Mutta helleeniläisen Syrakusan kilpailijana ja verivihollisena läntisen Välimeren mailla oli foinikialainen, siis itämaisen viljelyksen perustuksella kasvanut siirtokunta Kartago; se vihasi kaikkea helleeniläistä yhtä paljon kuin Aasian suurkuningas.

Koko helleeniläinen maailma oli muserrettava. Persia ja Kartago solmivat liiton, jonka mukaan keväällä v. 480 yht'aikaa käytäisiin hyökkäykseen, toinen idässä, toinen lännessä. Sillä tavoin estyisi Gelon auttamasta emämaata ja tämä Gelonia.

Oli siis syntyvä maailmansota Kreikan kansan valtiollisesta asemasta ja sen kulttuurin olemassaolosta. Tämän seikan näkyvät ymmärtäneenkin kaikki, jotka vähäisenkin pitivät helleeniläisestä verestään; muuan merirosvo, joka ennen jonkin aikaa oli palvellut joonialaisten laivastossa, tuli Sisilian vesille ja ryösti siellä kartagolaisia ja etruskilaisia laivoja, mutta ei yhtään, joka purjehti helleeniläinen lippu maston nokassa.

Mutta luokaamme tässä, ennenkuin koskettelemme itse sotatapahtumia, vielä lyhyt silmäys helleeniläiseen emämaahan, nähdäksemme, miten siellä nyt elettiin.

Ateenassa oli Maratonin voiton jälkeen Miltiades mahtavimpana miehenä. Hänen vaikutuksestaan valittiin Aristides, joka oli vanhoillisen politiikan pääjohtajia, arkontiksi. Tämä politiikka ei

tahtonut tietää mitään Temistokleen valtavista laivastopuuhista, mutta halusi kuitenkin palvella aatelin kauppaetuja. Tässä tarkoituksessa otti Miltiades levittääkseen Ateenan valtaa Aigeian merellä, jossa sitä varten oli ahdistettava saaria, jotka sodassa olivat alistuneet Persian valtaan. Niinpä hän purjehti Paros saarta valloittamaan, mutta siellä tehtiinkin lujaa vastarintaa; Miltiades sai pahan haavan sääreensä ja lähti laivoineen tyhjin toimin takaisin. Tämä huono menestys antoi vettä entisen traakialaisen tyrannin vihollisten myllyyn, kansankokouksen edessä syytettiin häntä valtiopetoksesta ja vaadittiin hänelle kuolemanrangaistusta. Maratonin taistelun voittajaa ei kansa kuitenkaan siihen tuominnut — tällaisissa asioissa oli tuomiovalta sillä —, vaan tuomitsi hänet 50 talentin sakkoon. Vähän sen jälkeen kuoli Miltiades, ja hänen poikansa Kimon maksoi sakot, jotka niin rikkaalle perhekunnalle kuin Miltiadeen eivät paljoa merkinneet. Kimon pitikin tuomiota pikemmin vapauttavana lausuntona kuin rangaistuksena.

Miltiadeen mukana oli kaikkien niiden paras selkänoja syrjäytetty, jotka pitivät olevaa hopliittienarmeijaa Ateenan etevimpänä turvana, ja puolueiden taistelu alkoi uudestaan. Kun tiedoksi tuli, miten Persiassa varustauduttiin, kun ajateltiin Miltiadeen meriretken häviötä, kun siis ruvettiin tajuamaan, ettei Maratonin voitto taannut mitään varmuutta, rupesi Temistokleen laivastosuunnitelma saamaan kannatusta. Se oli, kuten ennen olemme huomauttaneet, läheisessä yhteydessä alimman luokan kohottamisen kanssa. Ja miten olikaan, tässä uudessa puoluetaistelussa, jonka aikana moni ylhäinen mies joutui ostrakismin kautta karkotetuksi, kehkeytyi hiljaisesti uusi vallankumous — entistä vieläkin kansanvaltaisempaan suuntaan. Arkonttien valitseminen näet lakkautettiin. Eri piirien väestö vain asetti 500 ehdokasta, ja näistä otettiin arkontit arvalla. Tämän johdosta näiden korkeimpien johtomiesten arvo aleni suuressa määrässä; heidän itsenäinen valtiollinen toimintansa, joka oli perustunut kansan luottamukseen, lakkasi tykkänään, nyt eivät he enää olleet muuta kuin toimeenpanevia hallinnollisia virkamiehiä. Hallitusta alkoi hoitaa kansa itse kokonaisuudessaan, tuli itse omaksi ministerikseen; arkontit panivat jokaisessa eri tapauksessa toimeen sen tahdon, eivät sitä enää johtaneet. Ainoastaan lait jäivät kansaa sitomaan, niitä se ei voinut mielivaltaisesti, se on, tilapäisesti, muuttaa. Jos-

sakin määrin pidätteli sitä 500:n neuvosto, joka edusti kolmea korkeampaa luokkaa ja valmisteli ehdotuksia kansalle ja muita juoksevia asioita; mutta tämän neuvoston kokoonpano vaihteli alinomaa, mitään suurempaa vaikutusta sillä ei ollut. Paremmassa asemassa oli areiopagi, tavallinen korkein tuomioistuin, joka pysyi jokseenkin entisellään. Sen jäsenet olivat elinkautiset, aina suurimmassa kunniassa pidetyt ja täydelleen perehtyneitä asioihin. Ja se oli vanhastaan velvollinen valvomaan lakien pyhyyttä, niinpä kansan päätöksiäkin kumoamaan, jos nämä uhkasivat järkyttää yhteiskunnan perustuksia. Mutta tämän voi areiopagikin tehdä ainoastaan oikeudellisen menettelyn kautta, ja harvoin se lienee oikeudenkäyntiä alkanut suvereeniä kansaa vastaan, niinkuin ei se koskaan vahvistanutkaan sen päätöksiä; se oli vain korkein tuomioistuin.

Kansalla oli nyt ylin valta, ja se hallitsi periaatteessa itse, mutta tuo monipäinen hallitsija ei tietenkään voinut toimia omasta aloitteesta; se tarvitsi sittenkin yksityisten henkilöiden ohjausta saadakseen selkoa omasta tahdostaan ja varsinkin lausuakseen tämän tahdon määrättyyn, selvään muotoon. Johtoa täytyi sittenkin ilmestyä, ja jottei valtiolaiva ajelehtisi sinne tänne, täytyi johtavan henkilön pysyä mikäli mahdollista samana. Nyt ei ollut mitään viran puolesta johtavaa miestä, tasavallalla ei ollut presidenttiä hallituksineen, jommoisena ennen oikeastaan ensimmäinen arkontti, jonka mukaan vuosi nimitettiin, oli ollut. Mutta tällaisessa yhdyskunnassa on sija valmistettu virattomalle johtajalle, — kenties elinajaksi. Hänen taitonsa ja kaunopuheisuutensa pysyttää hänet tässä asemassa. Jos muut asettuvat hänen kilpailijoikseen, ratkaisee liuskaäänestys johtokysymyksen; siten voidaan näet varmistaa politiikan yhtenäisyys, — ja kansanjohtaja, demagogos[1], voi noin vain huomaamatta kiivetä salaisen tyrannin paikalle. Niinhän on sanottu, emmekä puolestamme Ateenan uusimmalle valtiomuodolle tahdo mitään ylistyspuheita pitää, huomautamme vain, että se mies, jonka vaikutuksesta se varmaankin oli lähtenyt, Temistokles, piti sitä parhaana pohjana niille isänmaallisille aatteille, joita hän niin hartaasti ajoi. Ja Temistokles oli nyt Ateenan

[1] Demagogi on myöhemmässä kielessä saanut kansankiihoittajan merkityksen.

kansankokouksen johtaja, demagogi tosin, mutta tämän sanan kauneimmassa merkityksessä.

Oli kuitenkin yksi, jossa johto täytyi varmistaa vaalilla, nimittäin sotalaitos. Päällikköjä ei käynyt nimittäminen arvalla, kaikkein vähimmin ylipäällikköä; ja senpätähden tämä toimi tuli valtiollisestikin tärkeäksi, sillä päälliköllä oli sotavoima, s.o. itse teossa äänivaltaiset kansalaiset, sotaisen komentonsa alla. Ja niinpä kansanjohtaja aivan luonnollisesti myöskin pyrki ylistrategiksi, sotalaitoksen pääjohtajaksi. Tässä pyrkimyksessä, ja ylimalkain muutenkin, varsinkin nyt asevelvollisuus- ja laivastopolitiikassa, oli Temistokleella vastustajana Aristides, arvossa pidetty mies, tunnettu suuresta oikeudenrakkaudestaan ja lahjomattomasta rehellisyydestään. Mutta Persian suuret varustukset ja Atos-kanavan rakentaminen ratkaisi solmun Ateenassa: keväällä v. 482 Aristides ostrakismilla karkoitettiin. Temistokles ajoi aatteensa perille: uusi laivasto valmistui, ja tilaton väestö kohosi muiden rinnalle joutumalla asevelvolliseksi tässä laivastossa, joka nyt oli maailman paraimpia ja veti vertoja Geloninkin merivoimille. Temistokles oli perustanut kansanvallan, mutta hän oli tehnyt sen luodaksensa Ateenasta suurvallan. V. 480 näemme tämän valtion uuden muodostuksen täydelleen valmiina, ja Temistokles on sen etupäässä johtavana strategina.

Spartassa tapahtui myös noina aikoina sisäisiä heilahteluja. Kuningas Kleomenes aikoi kumota valtiomuodon ja nousta koko Hellaan herraksi, rupesi juonittelemaan muutamain Spartalle vihollisten Peloponnesoksen valtioiden kanssa yhdessä ja yllytti helootitkin vastarintaan, syöstäkseen Spartan hallitsevan säädyn vallasta. Mutta Kleomenes oli samalla ruvennut kovaksi juopoksi; spartalaiset saivat hänet viimein käsiinsä ja pistivät hänet mielipuolena vankeuteen, jossa hän raivokohtauksen vallassa surmasi itsensä. Kuningasarvon peri hänen velipuolensa Leonidas; toinen kuningas Leotykidas pysyi rauhallisena. Valtiollinen häiriötila oli loppunut, eikä pienten ulkovaltioidenkaan yrityksestä enää Kleomeneksen hankkeen epäonnistuttua tullut mitään.

Tällaiset olivat olot Kreikan päävaltiossa Xerxes kuninkaan valmistaessa suurta sotaretkeään sitä vastaan. Sparta ja Ateena olivat sotaan pakotetut, niiden ei käynyt epäröiminen; Xerxes ei niiltä vaatinutkaan maata ja vettä alistumisen merkiksi, ne olivat

joka tapauksessa tuomitut perinpohjaiseen tuhoon ja häviöön, mitään armoa ei ollut odotettavissa. Mieliala näissä kaupungeissa oli sentähden empimättä sotainen, ja muutenkin kansallistunne erittäin elävä ja voimakas. Ja huomioon on yhä otettava, että Sparta ja Ateenahan etupäässä helleeniläisyyttä edustivat. — Mutta melkein kaikkialla muualla maassa oltiin suuresti epäröivällä kannalla. Eikö ollut parempi alistua ja lähettää sen merkiksi maata ja vettä, eikö ollut parempi pelastaa mitä pelastettavissa oli — kuin mielettömällä vastarinnalla menettää kaikki? Miten oli käynyt joonialaisten? Miten oli käynyt Eretrian? Jos olikin voitettu Maratonin kentällä, ken voi taata voittoa nyt Xerxeen äärettömiä laumoja vastaan? Näin kysyttiin — ja toimittiin sen mukaan. Ja moniaalla oli niitäkin, jotka nöyrästä alistumisestaan odottivat suoraa voittoa. Persian mahtava yksinvaltias ei jättäisi palveluksia palkitsematta.

Siihen tuli lisäksi valtiollinen pirstoutuneisuus. Eihän helleeniläinen yhteistunne, eihän kieli eikä uskonto, eihän kansallisrunous eivätkä kansallisleikit muodostaneet mitään yhteistä puolustuslaitosta; tuo helleeniläinen iso isänmaa oli joukko pikkuvaltioita pitkin Välimeren rantoja, jotka kukin kävivät omia teitään välittämättä toinen toisestaan, useimmasti ilmisodassa keskenään. Nämä seikat kaikki kyllä huomattiin ja otettiin lukuun. Helleeniläisyyden kaukaisimmat ulkovartiat, kuten Mustan meren rannalla olevat kaupungit, Massilia, Ala-Italian kreikkalaiset eivät sotaa ajatelleetkaan; — ainoastaan Krotonista yhtyi eräs yksityinen mies, Fayllos, yhdellä laivalla kreikkalaiseen laivastoon. Mutta emämaankin syrjäisimmät seudut, kuten Korkyra, Akarnania, Aitolia ja Kreetan yhteiskunnat iloitsivat nyt maantieteellisestä asemastaan, joka ainakin vastaiseksi turvasi nuolituiskulta. Näistä oli Korkyra Ateenan laivaston uudistukseen saakka ollut emämaan suurin merivoima, ja se lupasikin apuaan asettaen sotakannalle 60 laivaa, mutta ei ottanut osaa taisteluun, vaan jäi odottamaan sen tulosta. Vähintään neljäsosa helleenien alueesta, s.o. Vähän-Aasian kreikkalaiset, Kypros ja Kyrene, olivat Persian alamaisia ja osallistuivat sen yritykseen laivoilla ja miehistöllä. Sisilian kreikkalaisia piti Kartago sodassa. Mitä jäljellä oli, Tessalia ympäröivine pienine kansanryhmineen, Fokis, Boiotia, Attika, Megara, Peloponnesos, Aigina, Euboia ja Kykladit, nuo maakunnat, joita

Persian hyökkäys lähinnä uhkasi, muodostivat noin 54,000 neliöpeninkulman suuruisen alan, jonka väkiluku lienee noussut kahteen miljoonaan. Mutta ei edes tämä alue voinut liittoutua yhteiseen toimintaan; liitosta tosin keskusteltiin, vaan ei päästy tulokseen. Peloponnesoksessa oli Spartan sotilaallinen ylivoima jossain määrin voittanut erikoispolitiikan, ja Peloponnesoksen liitto piti yhtä; mutta Argos julisti itsensä puolueettomaksi, ja akaialaiset niemimaan pohjoisosassa pysyivät, pieniä talonpoikaiskuntia kun olivat, sekaantumatta maailman melskeeseen; mitä se heihin koski, arvelivat he. Tebai Boiotiassa oli ennen Spartan kanssa taistellut Ateenaa vastaan; nyt, kun Sparta oli liittynyt Ateenaan Persiaa vastaan, meni Tebain hallitseva aateli suoraan Persian puolelle toivoen täten saavuttavansa ylivallan Boiotiassa. Tessalian aateli teki aivan samoin paikallisia etujaan edistääkseen. Tespia ja Plataia, Boiotian kaksi riippumatonta yhteiskuntaa, palvelivat uskollisesti kansallista asiaa, niin myöskin Fokis.

Näin olivat olot kaikkialla kahtaanne hajalliset, jopa itse niissäkin valtioissa, jotka olivat päättäneet käydä vastarintaan. Niissäkin oli yleisen myöntymispuolueen henkilöitä, jotka kysyivät: Onko sitten niin suuri onnettomuus, että hierotaan sovintoa Persian kanssa? Eikö nytkin jo melkoinen osa helleenejä ollut Persian herruuden alla? Ja eikö heidän olisi varsin hyvä olla, jolleivät olisi antaneet houkutella itseään kapinaan? Olihan tosin kunniakkaampaa taistella, mutta ainoastaan jos oli toivoa menestyksestä. Jos ajoissa alistuttaisiin, niin olisi tuskin odotettavissa muutosta valtiosääntöön, mutta kyllä hallituksen lujittamista tyytymättömäin ainesten suhteen, jopa suoranaisia etujakin kokonaisille luokille, jotka kannattivat suurkuningasta. Ja oli sellaisiakin, jotka toivoivat persialaisten avulla saavuttavansa valta-aseman ja herruuden kotiseudullaan. Eiväthän persialaiset muka käyneet mitään hävityssotaa Hellaan kansaa vastaan. Heidän yliherruutensa ei paljoa muuttaisi yksityisten yhdyskuntain jokapäiväistä elämää, jos ne mukautuisivat maksamaan vähän veroa ja luopuisivat osallistumasta suureen politiikkaan, johon niillä muutenkaan ei ollut tilaisuutta suuresti vaikuttaa. — Ja tunnustaahan täytyy, että niiden joukossa, jotka näin ajattelivat, oli kunnon miehiäkin, niinkuin esim. Tessalian aatelisherrat, jotka arvelivat hyvin hoitavansa hallitusta aatelisvaltion periaatteiden mukaan; he olivat ensimmäiset

heittäytymään persialaisten syliin. Teebalainen aateli oli samanlaista. Runoilija Pindaros kyllä näkyy sydämessään tunteneen, ettei mokoma politiikka ollut juuri maineikasta, mutta hän kehoitti vastapuoluetta levollisuuteen ja ylisteli rauhan siunauksia. Ei tietenkään kuitenkaan aateli kaikkialla — puhumattakaan Spartan ylimyskansasta — niin ajatellut; Aigina esim. taisteli uskollisesti kansallisen asian puolesta yhdessä korinttilaisten ja ateenalaisten, heidän kotiseutunsa katkerain vastustajien kanssa.

Myöntyväisyyden puolella oli myöskin Delfoin oraakkeli, s.o. Apollonin papisto. Pyhä Pythia pantiin lausumaan runollisia varoituksia Argokselle, Kreetalle, Spartalle ja erittäinkin Ateenalle, jonka asukkaita kehoitettiin »pakenemaan maailman loppuun».

Tessalialaiset ja heistä riippuvat pienet naapuriheimot sekä lokrilaiset ja teebalaiset antoivat Persian lähettiläille maata ja vettä. Argos pysyi »puolueettomana», mutta sitä syytettiin salaisesta liitosta Persian kanssa. Muut valtiot, mikäli taipuivat osallistumaan sotaan, lähettivät edusmiehiä Istmoksen kannakselle yhteiseen neuvotteluun. Tässä kongressissa, joka nyt on huomattava yrityksenä luoda Hellaasta jonkinmoiset liittovallat yhteistä puolustusta varten, astui helleeniläinen yhteistunne varsin kauniina näkyviin. Suuren kansallisen tehtävän tieltä täytyi paikallisetujen väistyä: kaikki riidat eri valtioiden kesken — erittäinkin Ateenan ja Aiginan taistelu, jota oli kestänyt kauan — sovittiin, ja perustettiin helleeniläinen liitto barbaarien torjumista varten. Niille valtioille, jotka vapaaehtoisesti alistuivat persialaisten valtaan, pantiin kansallisen asian kavaltajina ankara uhkasakko: täydellinen hävitys — jos näet persialaiset voitettaisiin; niiden (kavaltajavaltioiden) omaisuus jaettaisiin sotasaaliina ja Delfoin jumalalle tulisi kymmenykset. Aasiaan lähetettiin vakoojia tiedustelemaan Xerxeen sotasuunnitelman yksityiskohtia. Omasta suunnitelmasta sovittiin, ja edusmiehet jäivät yhteen pysyväiseksi liittoneuvostoksi.

Keväällä v. 480 Xerxes lähti liikkeelle Sardeksesta ja saapui toukokuussa armeijoineen Hellespontoksen rannalle. Tämän salmen yli olivat hänen insinöörinsä rakentaneet kaksi siltaa, toisen kuormastoa varten. Mutta ankara myrsky hävitti sillat. Silloin Xerxes — kertoo Herodotos — »julmistui ja käski, että Hellespontos salmelle annettaisiin kolmesataa lyöntiä solmuruoskalla sekä että upotettaisiin kahdet kahleet mereen; vieläpä olen kuullut

puhuttavan, että hän laitatti sinne henkilöitä, joiden tuli polttaa orjanmerkit Hellespontokseen. Se ainakin on varmaa, että hän käski niiden, joiden tuli ruoskia Hellespontosta, lausua seuraavat barbaariset ja jumalattomat sanat: 'Sinä katkera vesi, tämän rangaistuksen tuomitsee sinulle herrasi, koska olet solvaissut häntä hänen sitä ennen solvaamatta sinua. Mutta vastoin tahtoasikin on kuningas Xerxes vaeltava sinun ylitsesi. Ja sinulle tapahtuu vain oikeus, kun ei kukaan sinulle uhraa; sillä sinä olet ainoastaan kavala ja suolainen virta.' Ja samalla kuin hän tällä tavoin antoi rangaista merta, käski hän, että ne, jotka ylinnä olivat valvoneet Hellespontoksen sillanrakennusta, oli mestattava. Ja tämän kaiken toimittivat ne, joiden virkaan tuo vastenmielinen toimi kuuluu.»

Samaan aikaan tapahtui myöskin — Herodotoksen mukaan — auringonpimennys. »Aurinko jätti paikkansa taivaalla ja tuli näkymättömäksi, vaikkei mitään pilviä näkynyt, vaan ilma oli kirkas ja puhdas; mutta päivän sijaan tuli yö. Xerxes, joka myöskin tämän näki ja huomasi, huolestui ja kysyi tietäjiltä, mitä tämä näky merkitsi; johon he vastasivat, että (auringon) jumala ilmoittaa helleeneille heidän kaupunkiensa häviämisen, ja samalla he myös sanoivat, että aurinko ilmoittaa helleeneille tulevaisuuden, mutta kuu persialaisille. Tästä selityksestä Xerxes suuresti ilostui, ja niin hän antoi sotajoukkojen kulkea eteenpäin.»

Myös Herodotos kertoo hirveän julmuudentyön tältä ajalta Xerxeestä. Eräs rikas lyydialainen nimeltä Pytios oli suurkuninkaalle tarjonnut lahjaksi tavattoman suuren summan rahaa hänen sotaansa varten ja muutenkin kestinnyt Xerxestä ja hänen seuruettaan vieraanvaraisesti. Nyt pyysi Pytios häneltä nöyrin sanoin armonosoitusta, ja kuningas ennakolta lupasi sen antaa. Pytios mainitsi silloin, että hänellä oli viisi poikaa kuninkaan armeijassa, ja anoi, että edes yksi näistä, nimittäin vanhin, pääsisi vapaaksi sotapalveluksesta hoitamaan vanhaa isäänsä. Mutta tätä anomusta Xerxes piti häpeämättömänä ja tuomitsi: »Sinut ja neljä lapsistasi pelastaa vieraanvaraisuutesi; mutta viidennen hengellä, sen, johon sydämesi on kiintynyt, pitää sinun sovittaa rikoksesi.» Ja Pytioksen vanhin poika hakattiin kahteen kappaleeseen, ja kappaleet pantiin kuninkaan käskystä yksi kummallekin puolen tietä, ja niiden välistä marssi armeija eteenpäin. — Näistä tämmöisistä

esimerkeistä näkee, miten Persian oikeudenkäytössä kuninkaallinen oikku oli ylinnä eikä laki.

Mutta suuri armeija marssi nyt Hellespontos salmen poikki — seitsemän päivää ja seitsemän yötä meni kulkuun siltojen yli, sanoo Herodotos, ja väkeä ajettiin eteenpäin »ruoskanlyönneillä». Tultiin Hebros virran toiselle puolelle, Doriskos nimiselle tasangolle Traakiassa, laivasto läheiselle rannalle. Täällä nyt Xerxes piti suuren sotaväenkatselmuksen, ja Herodotoksen seikkaperäisten tiedonantojen mukaan esiintyi siinä hämmästyttävän kirjava lauma kansoja — kuudettakymmentä —, kaikki omissa varustuksissaan, mikä komeampana, mikä vaatimattomampana, mitkä jalkaväkenä, mitkä ratsuväkenä, mitkä meriväkenä, mitkä kaikkiin aselajeihin osallisina. Meriväen upseereissa oli eräs nainenkin, jonka neuvokkuutta ja urheutta Herodotos kovasti kehuu, nimittäin Artemisia Halikarnassos nimisestä doorilaisesta siirtokunnasta Vähän-Aasian lounaisrannalta. Hän oli Halikarnassoksen hallitsijana asettanut viisi oivallista laivaa ja komensi »halikarnassoslaisia, koalaisia, nisyrialaisia ja kalydnialaisia». Doriskoksen tasangolla koko armeijan miesluku laskettiin sillä tavoin, että ensiksi 10,000 miestä marssitettiin yhdelle paikalle ja sullottiin tiheästi yhteen, jonka jälkeen rakennettiin aitaus heidän ympärilleen. Kun nämä ensimmäiset 10,000 sitten oli laskettu ulos, täytettiin aitaus uudella laumalla j.n.e., kunnes kaikki täten oli aitauksittain laskettu tai oikeastaan mitattu. Herodotos sanoo, että niin saatiin 1,700,000 miestä jalkaväkeä, johon muka tuli lisäksi 80,000 miestä ratsuväkeä, 20,000 kameeliratsumiestä ja vaunussa-ajajaa, sekä sitten vielä seuraavina päivinä eurooppalaisista kansoista tulvailevaa väkeä noin 300,000. Myöhempi tutkimus on kuitenkin osoittanut kaikki nämä luvut aivan mahdottomiksi. Maa-armeijassa lienee ollut noin 100,000 aseellista miestä, joihin tuli lisäksi yhtä paljon kuormastoväkeä. Laivastossa oli kenties sama määrä eli 200,000 miestä, kaikkiaan siis koko armeijassa noin 400,000 miestä. Mutta jos tähän lukuun lisätään naiset ja lapset, joita kuljetettiin muassa isot joukot, niin lienee kyllä Xerxeen kansainvaellusjoukkona ollut liikkeellä miljoonan paikkeille ihmisiä.

Heinäkuun lopulla oli tämä kirjava lauma, joka tietysti Hellaan pienissä oloissa näytti äärettömältä, saapunut Termaihin (nyk. Saloniki), Makedonian pääsatamaan, lähelle Xerxeen suunnattoman

valtakunnan rajaa. Sinne tuli myöskin Atos kanavan läpi kulkenut laivasto. Maa-armeijan matkalta kertoo Herodotos, että kun se oli tullut Yhdeksän Tietä (Ennea-Hodoi) nimiselle paikkakunnalle lähellä Strymon jokea, persialaiset tietäjät hautasivat maahan yhtä monta elävää poikaa ja tyttöä maan lapsista. »On persialainen tapa kaivaa maahan eläviä ihmisiä; ja niinpä olen myöskin kuullut puhuttavan, että Xerxeen puoliso Amestris haudatti eläviltä kaksi kertaa seitsemän persialaista poikaa ylhäisten miesten lapsista kiitosuhriksi jumalalle, jonka sanotaan asuvan maan alla.»

Mainitsemme sivumennen nämä tämmöiset esimerkit persialaisista tavoista lisäkuvauksina siitä kulttuurista, joka nyt oli valloitusmatkalla vapaaseen Kreikkaan.

Mutta Xerxeen armeija marssi nyt Makedonian läpi, jonka kuninkaan Aleksandroksen vastoin tahtoansa oli pakko tehdä sotaväkineen seuraa persialaisille, ja laivasto kulki samaan aikaan pitkin rannikkoa. Oltiin tulossa Tessaliaan. Istmoksen liiton esityksestä olivat tessalialaiset selittäneet, että he kannattaisivat sitä, jos liitto sitoutuisi heidänkin aluettaan suojaamaan. Tämän johdosta olivat helleenit keväällä v. 480 lähettäneet muutaman osaston sotaväkeä Temistokleen ja spartalaisen Euainetoksen johdossa puolustamaan Tempe laakson solaa pohjois-Tessaliassa. Mutta paikka oli useista syistä kreikkalaisille puolustusasemana kovin epäedullinen. Makedonian Aleksandroskin, joka ei muuta toivonut kuin Persian tappiota, varoitti kreikkalaisia ryhtymästä taisteluun tällä paikalla. Ja niin päätettiin jättää Tessalia vihollisen valtaan ja asettua etelä-Tessaliaan. Täällä muodostaa meri Euboian ja Tessalian rannikon välillä syvälle maahan leikkaavan salmen, joka oli kreikkalaisille suojaksi ja vaikeutti persialaisten laivaston liikkeitä. Salmen eli lahden eteläpuolella, Sperkeios joen toisella puolen, joka laskee lahden perukkaan, ulottuvat Oita nimisen vuoren haarat meren rantaan asti, jättäen ainoastaan kapean solan maantieksi. Siihen asettui kreikkalainen maajoukko, samalla kuin isoin osa laivastoa valitsi asemakseen Artemisionin niemen Euboian pohjoisrannalla. Tätä laivastoa komensi spartalainen Eurybiades, mutta Ateena oli antanut useimmat laivat, ja niitä johti alapäällikkönä Temistokles. Tuon solan nimi, johon maajoukko oli asettunut, on Termopylai. Mitään varsinaista maa-

taistelua ei ylimalkain nyt tarkoitettu kreikkalaisten sotasuunnitelmassa; tämän mukaan oli vain maajoukon tuettava laivastoa ja niin kauan kuin mahdollista estettävä suurkuninkaan maajoukkoa tukemasta hänen laivastoaan. Paikan oli miehittänyt Spartan kuningas Leonidas 4,000 sotilaalla Peloponnesoksesta. Niiden joukossa oli 300 spartalaista, joihin vielä liittyi Boiotiasta 700 tespialaista ja, vastahakoisesti tosin, 400 teebalaista.

Xerxes samosi nyt vastarintaa kokematta Tessaliaan, jonka aateli vastaanotti hänet avoimin sylin, ja saapui Pagasaios lahden rannalle. Sinne pyrki hänen laivastonsakin, mutta kärsi Magnesian myrskyisellä rannikolla melkoisen vahingon; vähintään 400 laivaa joutui haaksirikkoon. Loput laskivat ankkuriin Afetain luona Pagasaios lahden suussa. Kreikkalainen laivasto, joka sijaitsi siitä vinoon Euboian rannalla, kaappasi persialaisten jälkimmäisistä aluksista 15.

Mutta Xerxes maa-armeijoineen piti nyt leiriä Termopylain edustalla. Herodotos kertoo hänen makeasti nauraneen kuullessaan, mikä vähäinen joukko seisoi häntä vastassa. Hän pani menemään lähettiläitä, jotka vaativat, että kreikkalaiset heti jättäisivät aseensa. »Tulkaa ottamaan!» oli vastaus. Ja kun helleeneille sanottiin vihollisia olevan niin paljon, että niiden nuolet muka peittivät heiltä auringon, kuuluvat Spartan miehet levollisesti vastanneen: »Sen parempi, saammepa siis taistella katveessa.»

Termopylain taistelu on tullut kuuluisaksi sen isänmaallisen uhrautuvaisuuden takia, jota helleenit siinä osoittivat. Maataistelun kestäessä ottelivat laivastot läheisellä merellä.

Huomatessaan, että kreikkalaiset nyt toden totta aikoivat häntä vastustaa, julmistui Xerxes, joka piti tämmöistä uhkarohkeutta hävyttömyytenä, mutta viivyttelipä kuitenkin hyökkäystä. Kreikkalaisten asema ja uskaliaisuus mahtoi sittenkin tuntua vähän arveluttavalta. Hänen laivastonsakin täytyi ensin parannella myrskystä saamiaan vammoja. Mutta sitten lähetti hän jo 200 laivaa purjehtimaan idästä päin Euboian ympäri ja hyökkäämään kreikkalaisten selkään. Ja viimein viidentenä päivänä käski kuningas osan väkeään tehdä rynnäkön Termopylaita vastaan. Silloin ei kreikkalaistenkaan laivasto voinut enää jäädä aprikoimaan, semminkin kun sillä oli tieto persialaisten kierroshankkeesta. Iltapuoleen samana päivänä se kävi hyökkäykseen. Ja kun yö oli

tulossa, piti se paikkansa merellä ja oli ottanut joukon persialaisia laivoja ja ennen kaikkea saanut lisää itseluottamusta. Yöllä saattoi ankara rajuilma vihollisella vieläkin vahinkoja ja ruhjoi kokonaan kierrokselle lähetetyn osaston. Seuraavana päivänä eivät persialaiset voineet merellä ryhtyä mihinkään vakavampaan taisteluun; ja niin onnistui kreikkalaisten hävittää joukko heidän laivojaan.

Tällä aikaa riehui maataistelu herkeämättä; ja molempina päivinä tuli, kun tuolla ahtaalla paikalla persialaisilla ei ollut sanottavaa etua suuresta miesluvustaan eikä ratsuväestään, kreikkalaisten etevämmyys lähitaistelussa loistavasti näkyviin. Niinpä ei Xerxeelle jäänyt muu neuvoksi kuin koettaa kiertää kreikkalaisten asema. Yöllä nousi persialainen kaarti Hydarneksen johdolla ja seudun tuntijain opastamana vuorisělänteelle, josta polkua vartioivat fokislaiset ajettiin alas, ja tunkeutui helleenien selkään. Osa näiden väestä peräytyi etelään päin, kuten sanotaan Leonidaan kehoituksesta. Mutta Leonidas ja hänen spartalaisensa olivat päättäneet pysyä paikalla viimeiseen hengenvetoonsa asti. Heihin liittyivät tespialaiset. Askel askeleelta puolustivat nämä kuolemaan vihkiytyneet pientä taistelutannertaan, kunnes viimeiset kaatuivat vähäiselle kummulle, joka muodostaa solan sisäänkäytävän.

Sillaikaa oli myös puolipäivän aikaan Persian laivasto käynyt hyökkäykseen, ja molemmat laivastot taistelivat tuimasti keskenään, niin että tappelun tulos jäi ratkaisematta. Mutta kreikkalaiset olivat yhtäkaikki kärsineet melkoisia vahinkoja, ja niinpä he päättivät peräytyä säästääkseen laivansa parempaan tilaisuuteen. Illalla tuli tieto Termopylain hukasta, ja yön aikana purjehtivat helleenit senkin tähden nyt vihollisen huomaamatta Euboiän salmen kautta Saronin suureen lahteen Attikan lounaispuolelle.

Näin olivat siis kyllä persialaiset voittaneet sekä maalla että merellä. Mutta nämä taistelut antoivat yhtäkaikki helleeneille tavallaan myönteisen tuloksen: laivasto oli jokseenkin eheänä pelastunut ja saattoi uudestaan mitellä voimiaan tuon hyvinkin väsytetyn vihollisen kanssa; ja Leonidaan ja hänen joukkonsa sankarikuolema oli ennemmin lisännyt kuin masentanut luottamusta. Loistavalla esimerkillään oli hän osoittanut Hellaan kansalle tien, jota sen tuli käydä, oli saanut sen tajuamaan, ettei sillä enää ollut mitään muuta neuvoa kuin voittaa tai kunnialla kuolla.

Monta valaisevaa yksityiskohtaa Termopylain taistelusta mai-

nitsee Herodotos, arvatenkin kansanmuiston mukaan. Niinpä, kun taistelun alkupäivinä persialainen kaarti eli n.s. »Kuolemattomat» tekivät rynnäkön helleenejä vastaan, olivat nämä peräytyvinään ja vetäytyivätkin kappaleen matkaa taaksepäin, mutta syöksyivät sitten taas yhtäkkiä takaa ajavien persialaisten kimppuun ja saattoivat heille suuren mieshukan. Silloin Xerxes, joka etäältä katseli tappelua, pelästyi kovasti. Ja seuraavana päivänä, kun uusi hyökkäys persialaisten puolelta onnistui yhtä huonosti, joutui kuningas aivan epätoivon valtaan. Nyt muuan kreikkalainen kavaltaja, nimeltä Efialtes, tuli kuninkaan eteen ja neuvoi hänelle sen kierrosretken vuoripolkua pitkin, joka oli käyvä solassa taisteleville helleeneille turmioksi.

Persialaisten puolelta kaatui taistelussa muiden ylhäisten miesten mukana myöskin kaksi Xerxeen veljeä, Abrokomes ja Hyperantes — vahinko, joka ei kuitenkaan liene kuninkaaseen niin erittäin kipeästi koskenut, sillä hänen isänsä Dareios oli lukuisine vaimoineen pitänyt hyvin huolta perheen runsaudesta tämänkaltaisten tapaturmain varalta.

Viimeisellä paikalla tappelivat helleenit, kun eivät enää miekkaakaan voineet käyttää, puukoilla, »mutta ne, joilla ei enää ollut puukkojaan, taistelivat nyrkeillään ja hampaillaan».

Kun taistelun jälkeen Leonidaan ruumis löydettiin ja tunnettiin, hakkautti Xerxes siltä pään poikki ja kiinnitti sen vihoissaan paalun nenään.

Kaksi spartalaista, Eurytos ja Aristodemos, makasi taistelun alkaessa sairaana kovassa silmätaudissa, ja he olivat saaneet Leonidaalta luvan luopua sotajoukosta ja mennä kotiin. Mutta kun heille oli tullut tieto, että persialaiset olivat kiertäneet solan, pyysi Eurytos aseensa ja antoi helootinsa taluttaa itsensä taistelevien luo. Heidän sinne tultuaan pakeni helootti tiehensä, mutta Eurytos heittäytyi taistelun melskeeseen ja kaatui miekka kädessään. Aristodemos sitä vastoin oli lähtenyt kotiin Spartaan. Mutta sinne tultuaan hän sai kärsiä häväistystä ja julistettiin kunnian menettäneeksi. Ei kukaan häntä puhutellut, ja hän sai nimen Aristodemos pelkuri. Mutta Plataian taistelussa hän puhdisti maineensa häpeästä.

Vastakohtana helleeniläiselle urhoudelle ja uhrautuvaisuudelle mainitsee kertoja, että taistelun ollessa tuimimmillaan persialaisten

taistelevien rivien takana seisoivat heidän upseerinsa ruoskat käsissä ja ajoivat peräytyviä takaisin taisteluun.

Tämän kestäessä menivät teebalaiset päällikkönsä Leontiadeen johdossa, nähdessään persialaisten viimeinkin pääsevän voitolle, näiden puolelle ja sanoivat, niinkuin tosi olikin, taistelleensa helleenien riveissä ainoastaan pakosta sekä itse teossa olevansa persialaismielisiä. »Niin he sanoivat ja pelastivat siten henkensä, sillä tessalialaiset vakuuttivat heidän sanansa todeksi. Kuitenkaan eivät teebalaiset aivan helpolla päässeet. Sillä ottaessaan heidät vangiksi tappoivat barbaarit heistä osan; mutta useimpiin poltettiin Xerxeen käskystä kuninkaan merkki, kaikkein ensiksi heidän päällikköönsä Leontiadekseen.» Siis nöyrästä alistumisesta palkaksi henkiriepu ja — orjanmerkki.

Kaatuneille pystyttivät helleenit sittemmin kauniit muistopatsaat samaan Termopylain solaan. Niiden patsaaseen, jotka kaatuivat, ennenkuin Leonidas oli lähettänyt pois kaikki muut kuin kuolemaan vihkiytyneensä, piirrettiin runomittainen kirjoitus, jossa sanottiin:

Kolmea miljoonaa barbaaria vastahan neljä
tuhatta Kreikanmaan urhoa taisteli täss'.[1]

Eräälle tietäjälle, joka urheasti ryntäsi tappeluun, vaikka tiesi siinä varman surman saavansa, pystytettiin hautakivi, johon niinikään runopukuun piirrettiin:

Megistiaan jalon patsas on, joka, meedialaisten
tullessa Tessaliaan, kuolon mainion sai:
Tietäjä kun oli, kohtalons' aavisti, vaan ei Spartan
joukkoa hyljännyt eikä päällikköään.[1]

Kuolemaan vihkiytyneiden spartalaisten muistopatsaaseen kirjoitettiin:

Vaeltaja, kertomahan käy Spartaan, että sen kansan
lakia noudattain tässä me lepäämme nyt.[1]

[1] Suomentanut Kaarlo Forsman.

Mikä todellinen suuruus! Mikä järkähtämätön isänmaanrakkaus! Mikä esikuva kaikille ajoille! Nuo lait käskivät, »etteivät he saaneet paeta taistelusta vihollisen paljoutta peljäten, vaan että heidän tuli pysyä rintamassaan ja joko voittaa taikka kuolla» (katso johdantoa sivu 11). Ja he tekivät, mitä lait käskivät — nuo lait, joiden voimasta he olivat vapaita ihmisiä — käymättä etsimään minkäänmoisia verukkeita niiden kiertämiseksi. Kuinka suuressa mitassa antoikaan tämä lakien pyhänäpito Termopylain solassa voimaa ja lentoa muidenkin helleenien isänmaan- ja vapaudentunteelle! Eihän käynyt enää kenenkään rehellisen kreikkalaisen epäröiminen. Spartan jalot pojat olivat sanoneet: barbaari ei saa tulla Hellaan ovesta sisään polttamalla orjanmerkkiä otsaamme; — ja he olivat pitäneet sanansa.

KAHDEKSAS LUKU.

Taistelu Salamis saaren luona.

Termopylain ja Artemisionin voittojen kautta oli keski-Kreikka Xerxeen sotajoukolle avoinna. Persialaismieliset paikkakunnat, etupäässä Tebai, kumartuivat ilolla sen jalkojen juureen. Vastustajain aluetta kohtasi hävitys; fokislaiset paikkakunnat sekä Tespia ja Plataia Boiotiassa pantiin palamaan. Parnassos vuoren ylängöllä ja etäisemmässä Lokrisissa säilyivät muutamat fokislaiset hajajoukot. Mutta Delfoi näkyy liittyneen persialaisiin; sen temppelin aarteet jäivät ryöstämättä.

Mitään taistelua avonaisella kentällä eivät kreikkalaiset enää voineet viholliselle tarjota. Se olisi Termopylain tappion perästä ollut sulaa mielettömyyttä. Attikankin alueen täytyi jäädä barbaarille alttiiksi. Ainoa vielä mahdollinen puolustuslinja oli Istmoksen kannas. Tänne kokoontui vahva peloponnesolainen armeija Kleombrotoksen, Leonidaan veljen, johdossa.

Niille kaikille, jotka asuivat kannaksen pohjoispuolella eivätkä tahtoneet alistua vihollisen valtaan, ei näin ollen jäänyt muuta neuvoksi kuin kiireimmiten korjata perheensä ja irtain omaisuutensa pois meren poikki. Niin tekivät siis Ateenankin miehet. Sitä

ennen oli julistettu yleinen anteeksianto ja ostrakismin kautta karkoitetuille sallittu paluu synnyinseudulle: hetken suuren tehtävän tieltä tuli kaikkein rettelöiden väistyä, oli luotava yksimielisyys. Ja Ateenan tulevaisuuden pelastamiseksi jätettiin maa ja kaupunki vihollisen hävitettäväksi, tuo silmin nähtävä alue; *sen* isänmaan, s.o. lakien luoman yhteiskunnan, joka ateenalaisen sydämen täytti, sen hän aikoi pelastaa mukanaan, minne menikin. Areiopagi hankki tarpeelliset rahavarat maastasiirtoa varten, ja kilpaa valmistautui ylhäinen ja alhainen, ylpeät ritarit vanhoista aatelissuvuista ja talonpojat maalta yhtä hyvin kuin käsityöläiset ja merimiehet jättämään tyhjäksi alueen, joka oli 40 neliöpenikulmaa laaja. Tuhansittain perheitä oli siten siirtomatkalla. Vaimot ja lapset, palvelijat ja irtaimisto sijoitettiin Salamis ja Aigina saarille sekä Troizenen kaupunkiin. Miehet menivät laivastoon, jossa ihana tehtävä oli heitä odottamassa. Jos tälläkin kertaa tulos olisi heille vastainen, niin jäihän aina avoimeksi se mahdollisuus, että useiden joonialaiskaupunkien esimerkkiä noudattaen jätettäisiin vapautensa menettänyt kotimaa ja kaukaisessa lännessä perustettaisiin johonkin uusi Ateena rakkaiden kotitapain perustukselle.

Ateenaan jäi, paitsi yhtä osaa kaikkein köyhintä väestöä, ainoastaan muutamia, niiden joukossa Ateena jumalattaren aarteenhoitajat. He pakenivat linnan vallitusten suojaan ja puolustautuivat mitä miehuullisimmin, antautumatta vihollisen armoille. Lopulta tunkeutui tämä ylös linnankukkulalle, puolustajat surmattiin, temppelit sytytettiin palamaan. Niiden rauniot ottivat haltuunsa maanpakolaiset, jotka olivat seuranneet Xerxeen sotajoukkoa.

Tällä aikaa oli kreikkalainen laivasto asettunut Salamis saaren luo vastapäätä Attikan rantaa. Vammoja, joita se oli saanut Artemisionin taistelussa, oli korjattu, ja lisälaivoja oli tullut Aiginasta, Peloponnesoksesta ja useilta Aigeian meren saarilta, joista viimeksimainituista kuitenkin enin osa paikallispolitiikkansa johdosta kannatti Persiaa. Naxos saaren laivain oli myös määrä auttaa persialaisia, mutta niiden johtaja Demokritos liittikin ne kreikkalaiseen laivastoon. Samoin meni Tenoksen laiva ennen taistelua kreikkalaisten puolelle. Sitävastoin ei onnistunut Temistokleen yritys saada joonialaiset uudelleen luopumaan Persiasta, vaikka ne kyllä sydämestään toivoivat emämaansa voittoa.

Laivaston asema mannermaan ja Salamis saaren välisessä sal-

messa ei ainoastaan suojellut Attikan väestön pakoa, vaan esti myöskin Xerxeen maa-armeijaa hyökkäämästä Istmos asemaa vastaan, koska se — helleenien laivasto — tämän armeijan marssiessa kapeaa kannasta pitkin saattoi ahdistaa sen kylkeä ja selkää.

Kun nyt helleenit näkivät, miten vihollisen äärettömät joukot levisivät vastakkaisella rannalla, miten Persian laivasto laski ankkuriin Faleronin lahteen mannermaan puolella, miten Ateenan linnasta liekit nousivat ilmaan, silloin oli monelta mielenrohkeus lannistua. Rupesi kuulumaan ääniä, että peräydyttäisiin Istmoksen kannakselle maa-armeijan suojaan. Mutta se olisi itse asiassa ollut persialaisille edullinen strateginen liike, olisi ollut pakoakin, ja Temistokles sai älykkäillä selityksillään strategien neuvottelussa päätetyksi, että tässä, Salamis saaren salmessa, eikä missään muualla olisi ottelu hyökkääjän kanssa kestettävä.

Mutta nyt olisi kysymys siitä, ryhtyisivätkö persialaiset taisteluun tässä salmessa. Heidän sotaneuvottelussaan varoitti Artemisia kuningasta tappelusta tällä paikalla aavistaen perinpohjaista tappiota, parempi olisi purjehtia Peloponnesoksen rannikolle häätyyttämään sikäläisiä eri maakuntia. Mutta siten tulisi varmaankin sota kestämään kauan, kun sitävastoin nyt oli tilaisuus yhdellä iskulla musertaa vihollinen. Ja miten olikaan, voitti tämä viimeksimainittu mielipide; Xerxes päätti käydä taisteluun tässä saaden siihen vielä syytä eräästä merkillisestä seikasta. Temistokles oli näet aavistellut, että persialaiset olisivat liian viisaat käydäkseen umpimähkään tällä paikalla taisteluun. Senpätähden hän oli toimittanut Sikinnos nimisen uskollisen orjansa salaisena lähettiläänä Xerxeen luo kertomaan, että kreikkalaiset olivat keskenään eripuraiset ja valmiit pakenemaan, että hän itse, Temistokles, taipui Persian puolelle sekä että kuninkaan näin ollen oli paras hyökätä päälle vain ja saavuttaa helppo voitto. Tuopa tuntui Xerxeestä hyvin todennäköiseltä, ja niin hän antoi käskyn, että kaikki pääsypaikat kreikkalaisten asemaan oli yön aikana suljettava ja hyökkäys seuraavana aamuna alettava. Samassa lähti hänen maajoukkonsa liikkeelle Istmoksen kannakselle päin.

Salamis saaren itärannasta leikkaa salmi syvälle saareen ulottuvan lahden, joka muodosti Salamis nimisen kaupungin (nyk. Ambelakin) sataman. Sen pohjoisrantana on pieni niemeke, jonka päästä salmen poikki vastakkaiselle mannerniemelle on 1,200 met-

riä. Ja satamalahden etelärannan muodostaa toinen, 3 1/2 kilometriä pitkä, hyvin kapea kallionkieleke nimeltä Kynosura. Tätäkin vastaan ojentaa vastakkainen Attikan mantere niemekkeen, ja näiden molempain niemekkeiden välissä on keskellä salmea pieni kalliosaari Psyttaleia. Kreikkalainen laivasto ankkuroi nyt mainitussa satamalahdessa, joka on noin 500 metriä leveä. Kynosuran ja mantereen välisen salmen, jonka Psyttaleia tekee vielä vähäisemmäksi, sulkivat yön aikana Persian laivat kauttaaltaan umpeen asettuen kolmeen riviin toinen toisensa taakse. Psyttaleian saarelle sijoitettiin vahva osasto persialaisia sotilaita korjaamaan haltuunsa haaksirikkoutuvia, ja toinen osasto laivastoa lähetettiin siihen kapeaan salmeen, joka on Salamis saaren länsirannan ja läheisen Megaran maakunnan välissä, estämään muka kreikkalaisten pako siltäkin puolen. Niin oli helleenien laivasto kaikilta puolin saarrettuna. Xerxes oli valinnut katsomapaikakseen Aigaleos vuoren selänteen Attikan rannalla, suoraan pohjoiseen päin Salamis kaupungin satamasta. Se oli mukava paikka; kuninkaan väen täytyi taistella hänen tarkastavan silmänsä alla. Mutta jos suurkuningas oli luullut saavansa seuraavana aamuna nähdä suuren laivastonsa musertavan Hellaan alukset murskaksi ja upottavan sen uhkarohkeat pojat meren pohjaan, niin hän pettyi surkeasti.

Yöllä oli Aristides ja sitten myöskin helleenien puolelle liittynyt Tenos saaren laiva saattanut heille tiedon persialaisten liikkeistä ja siten tehnyt lopun kaikesta epäröimisestä. Aamun koittaessa syyskuun 28 päivänä 480 liukui koko kreikkalainen laivasto, sotahuutojen raikuessa tuhansista kurkuista, vihollisia vastaan, oikealla siivellä pitkin Kynosuran kielekettä johtojoukkona spartalaiset, vasemmalla muiden muassa ateenalaiset. Tultuaan ulos satamalahdesta ja saatuaan lukuisat viholliset näkyviinsä helleenit hetkiseksi hämmästyivät, mutta sitten kävi laiva toisensa perästä rynnäkköön. Taistelua kesti jonkin aikaa. Kreikkalaiset puskivat päälle erinomaisessa järjestyksessä. Persian laivasto joutui kovaan ahdinkoon, sen taajat takarivit kun estivät etumaisten liikkeitä. Yksityiset persialaiset laivat ja miehistöt osoittivat hurjaa urhoutta: tähystelihän heitä kuninkaan tarkastava silmä; mutta ahtaassa tilassa eivät he voineet tehdä tarpeellisia liikkeitä eivätkä auttaa toinen toistaan. Hyvin koulutetut helleenit osasivat sitä vastoin kaiken aikaa ylläpitää lujaa järjestystä, ja niin he voittivat — juuri

sen tähden, että heitä oli vähemmän. Persialaiset olivat antaneet houkutella itsensä taisteluun paikalla, joka oli heille epäedullinen. Pakoonkaan ei ollut heillä enää tilaa; he sotkeutuivat toinen toiseensa, salmi tuli täyteen laivanpirstoja ja ruumiita. Psyttaleia saarella olevan persialaisen osaston hakkasi Aristides muutamalla ateenalaisella hopliittiplutoonalla maahan. Kun 12 tunnin taistelun jälkeen yö yllätti, oli valtava persialainen laivasto hajoitettu ja isoimmaksi osaksi hävitetty; loput eivät pystyneet paikkaansa pitämään. Attikalainen uusi laivasto, Temistokleen neron luoma, oli suorittanut taistelun pääosan ja osoittanut loistavasti kelpoisuutensa: se oli pelastanut Hellaan vapauden.

Semmoinen oli Salamiin taistelu. Se muodostaa loistokohdan Hellaan—Persian sodan suuressa näytelmässä ja on syystä saanut maailmanhistoriallisen maineen. Sen vertaista ei ollut sitä ennen taisteltu, sen vertaista voi tuskin jälkiaikakaan osoittaa. Sillä sepä ensimmäisenä maailmassa oikeastaan jo katkaisi siivet tuolta aasialaiselta yksinvallalta, joka nyt oli uhannut Eurooppaakin orjuudella. Vapaus ja sivistys — *hengen* varsinaiset ominaisuudet — ovat tavallaan siitä saakka olleet edistyvän ihmisyyden jalona tunnuslauseena — jatkuvaa kaikua helleenien sotahuudosta Salamiin salmessa tuon loistavan päivän valjetessa. Sinä päivänä sattuivatkin merkillisesti yhteen Hellaan kolme etevimmän murhenäytelmänkirjoittajan nimet: Aiskylos taisteli voittoon vaikuttavana mukana taistelussa, Sofokles tanssi voittojuhlassa ja Euripides syntyi.

Taistelun yksityiskohdista voisi mainita montakin valaisevaa seikkaa, jos tilamme tässä sallisi. Kerromme vain seuraavan, joka koskee Artemisiaa, tuota helleeniläistä naista Halikarnassoksesta, joka taisteli persialaisten puolella. Herodotos näet kertoo, että tämä omituinen rouva kesken taistelua, kun hänen laivaansa kovasti ahdisti eräs attikalainen alus, ajoi suoraa päätä muuatta persialaista laivaa vastaan ja upotti tämän väkineen päivineen, jolloin attikalainen laivanjohtaja luuli hänen luopuneen lipustaan ja jätti hänet rauhaan. Xerxeelle, joka katseli tapausta, ilmoitettiin, että upoksiin ajettu laiva oli ollut helleeniläinen, ja kun siitä ei ollut jäänyt ainoatakaan henkeä eloon todistamaan asian oikeata laitaa, uskoi kuningas, mitä hänelle oli ilmoitettu, ja kiitti kavalaa hamesankariaan seuraavalla huokauksella: »Minun miehistöni on muuttunut akkaväeksi; naiset miehiksi.»

Aasian nöyryytetty itsevaltias katseli kauhulla tappiotansa. Ei ollut muuta neuvoa kuin antaa laivaston loppujen koettaa pelastua Aasiaan — tämän rannikkoa viimeisillä voimilla suojelemaan — ja itse peräytyä maajoukon kanssa. Istmos aseman ahdistamista ei hän enää voinut ajatellakaan, paluuretken omaan valtakuntaan olisi helleenien voitollinen meriväki voinut katkaista. Ja niin lähdettiin. Mutta Kreikan valloittamista ei itsepäinen maailman herra kuitenkaan saanut päästänsä. Maa-armeija jätettiin, sitten kun se tyhjiin imemissään maakunnissa oli nälän ja tautien takia saanut isot aukot, Tessaliaan Mardonioksen johtoon. Hänen tuli seuraavana vuonna tessalialaisten ja boiotialaisten kannattamana vihdoinkin lopullisesti yhdistää koko Hellas Persian herruuteen; ja häneen liittyi, saatettuaan kuninkaan Hellespontoksen yli, pienemmän joukkonsa kanssa alipäällikkö Artabazos.

Suurenmoisen voittonsa jälkeen ajoivat helleenien laivat persialaisia takaa Andros saarelle asti. Siinä pitivät he sotaneuvottelun. Temistokleen mielestä olisi laivaston takaa-ajoa pitänyt jatkaa, saattaa Aasian kreikkalaiset kapinaan ja vihdoin sulkea kuninkaalta ja hänen maa-armeijaltaan paluumatkakin; mutta tämä mielipide ei voittanut. Toiset tahtoivat näet päästä kuninkaasta niin pian kuin mahdollista; ja seuraus oli se, minkä jo kerroimme: kuningas pääsi rauhassa pois ja rohkeni jättää Mardonioksen sotaa jatkamaan.

Niinpä odotti kreikkalaisia vieläkin tuima taistelu. Mutta tällä kertaa oli vaara voitettu, ja juhlallinen mieliala vallitsi. Ateenalaiset palasivat kotisijoilleen takaisin, niinkuin muutkin paenneet. Laivasto lähti sotaretkelle niitä saaria vastaan, jotka olivat kannattaneet persialaisia, ja otti niiltä tuntuvat sakkorahat. Kaikkialta karkotettiin persialaisten vaikuttavimmat kätyrit tai mestattiin heidät ja saatettiin valtaan emämaan helleenien ystävät. Talven tullessa palasi laivasto Istmoksen kannakselle, jossa saalis jaettiin ja jumalien osuus määrättiin. Urhouspalkinto annettiin aiginalaisille. Päällikköjen keskinäinen kateus ja kunnianhimo esti Temistoklesta saamasta heiltä sitä tunnustusta, minkä hän olisi ansainnut. Mutta hänen kiitoksensa oli kaikkien huulilla, ja kun hän jonkin ajan perästä tuli Spartaan, juhlittiin häntä enemmän kuin koskaan sitä ennen tai jälkeenpäin ketään ihmistä. Temistokles oli Hellaan kansallissankari.

Samana päivänä kuin Salamiin taistelu tapahtui ratkaisu itä-

maisuuden ja hellenismin välillä myöskin Sisiliassa. Kartagolaiset olivat pestanneet ison sotajoukon sekä omilta alueiltaan että muualta, puolivillien raakalaiskansojenkin keskuudesta, ja asettaneet sen johtajaksi Hamilkar nimisen merkkimiehensä. Tämä astui joukkoineen maihin Sisilian pohjoisrannalla keväällä v. 480, ja ratkaiseva taistelu tapahtui viimein Himeran luona kappaleen matkaa itään päin maihinnousupaikasta. Gelonin helleeniläinen armeija ei liene ollut kovin iso, mutta oli hyvin harjoitettu ja hyvin johdettu. Rahaa ja muita varoja oli hänellä kylliksi; hänen puolisonsa Damarete oli antanut koristuksensakin sotatarpeisiin.

Taistelun tuloksena oli täydellinen voitto Gelonin helleeneille, mutta sotaretken ja taistelun menosta ja tapauksista muuten ei tiedetä juuri mitään, vaikka Pindaros ja Aiskylos ovat runoilleet sen kunniaksi. Varmaa vain on, että kartagolaisten armeija perin pohjin masennettiin ja Hamilkar itse sai surmansa; maanmiestensä kertomuksen mukaan oli hän, tappionsa nähtyään, heittäytynyt uhritulen liekkeihin. Valtava saalis joutui helleenien käsiin, ja heidän asemansa Sisilian saarella oli pysyväisesti turvattu. Kartagon täytyi ostaa rauhansa suorittamalla suuri sotakorvaus Gelonille, joka lähetti siitä runsaat lahjat vanhan kalliin emämaankin temppeleihin.

YHDEKSÄS LUKU.

Plataian ja Mykalen taistelut.

Mardonios oli asettunut talvileiriin Tessaliaan. Vaikea tehtävä oli hänen edessään. Jos rynnäkkö helleenien Istmos-asemaa vastaan Termopylain ja Artemisionin voittojen jälkeen, jolloin persialaisilla vielä oli laivasto, oli ollut mahdoton panna toimeen, niin oli hyökkäyssota nyt, kun laivasto oli menetetty, vielä arveluttavampi. Mardonios huomasi, miten vaikea oli jatkaa ensinkään sotaa, niin kauan kuin helleenien liitto pysyi voimassa. Hän koetti sentähden saada sen hajoitetuksi. Jos Ateena saataisiin houkutelluksi liitosta ja Persian puolelle, kääntyisivät asiat kokonaan. Ja niinpä viekas persialainen päällikkö seuraavana keväänä lähetti Makedonian kuninkaan Aleksandroksen hieromaan sovintoa ja liit-

toa ateenalaisten kanssa. Jo Aleksandroksen esi-isät olivat näet olleet hyvissä väleissä Ateenaan. Makedonian kuningas tarjosi nyt suurkuninkaan nimessä täydellisen anteeksiannon ja täyden vapauden, jopa lisää aluettakin, vieläpä rakennettaisiin kaupunki Persian kustannuksella entiselleen, jos ateenalaiset solmisivat vapaar. aseliiton Persian kanssa.

Kreikän valtioiden katsantokannassa sotasuunnitelmaan nähden oli tällä aikaa tapahtunut käänne. Spartan hallitus, joka ennen oli vastustanut laivastoyritystä Aasiaan, oli nyt ruvennut sitä Temistokleen kanssa kannattamaan, koska ei enää tarvinnut pelätä persialaisten hyökkäystä Peloponnesokseen. Mutta Ateenassa pelättiin tämmöistä hyökkäystä Attikaan, jos laivasto lähtisi Aasiaan, ja niinpä vaadittiin, että Mardoniosta ahdistettaisiin maalla. Tämän attikalaisten mielipiteen seurauksena oli, että Temistokles joutui pois ylimmästä sotapäällikkyydestä; hänen sijaansa valittiin johtavaksi strategiksi Aristides ja tämän rinnalle alipäälliköksi Xantippos. Kansallismielisiä olivat nämäkin, ja he tahtoivat ennen kaikkea ajaa persialaiset Kreikasta; myöhemmin voitaisiin siirtää sota Aasiaan. Liittolaisten tulisi myös täyttää lupauksensa ja rientää Attikaa suojelemaan.

Näiden olojen vallitessa ilmestyi nyt Aleksandros kiusauksineen Ateenaan. Mutta Aristides ei ottanut hänen esityksiään kuuleviin korviinsa. Yhtä vähän kuin Temistokles tahtoi näet Aristideskaan, joka rehellisyytensä takia oli saanut liikanimen »oikeamielinen», kavaltaa kansallista asiaa, eikä kiusaus kansaankaan mitään vaikuttanut. Ymmärrettiin sitä paitsi varsin hyvin, että sovinnonhieronta Persian kanssa lopulta kuitenkin johtaisi suurkuninkaan alamaisuuteen, kaikista lupauksista huolimatta. Mutta Ateena tahtoi käyttää tilaisuutta vaikuttaakseen Spartaan, joka nyt kannatti merisotaa Aasiaan päin eikä tahtonut siirtää maa-armeijaa Istmoksen kannakselta. Neuvottelut Ateenan ja Spartan kesken kestivät monta viikkoa, mutta spartalaiset näkyivät pysyvän lujina päätöksessään. Tällä aikaa samosi Mardonioksen joukko Attikaan, eikä nyt ateenalaisilla ollut muuta neuvoa kuin toistamiseen jättää alueensa ja paeta Salamiiseen. Mardonios ei kuitenkaan tällä kertaa vielä hävittänyt Attikaa, vaan pani yhä lähettiläitä ateenalaisten luo uusia houkutuksia esittämään. Mutta nämä pysyivät järkähtämättä Hellaan asialle uskollisina. Aristideksen ehdotuksesta hylkäsi 500:n

neuvosto Mardonioksen tarjoukset; — erään miehen, joka rupesi puhumaan niiden puolesta, kivitti harmistunut kansa kuoliaaksi. Mutta samalla lähetti neuvosto useita vallitsevan puolueen merkkimiehiä, niiden joukossa Miltiadeen pojan Kimonin, Spartaan vaatimaan spartalaista armeijaa pois Istmoksesta toimintaan; muuten täytyisi muka ateenalaisten vihdoinkin suostua Mardonioksen ehdotuksiin. Nyt päättivät Spartan eforit myöntyä. Vähää ennen oli Kleombrotosta seurannut hallituksessa Pausanias. Tämän johdossa lähti spartalainen sotajoukko Istmoksen kannakselta liikkeelle pohjoiseen, useimmat Peloponnesoksen liittolaiset mukanaan. Sen kautta oli Mardonioksen asema Attikassa käynyt kestämättömäksi. Hänen täytyi peräytyä, varsinkin kun ei ateenalaisten myöntymisestä näkynyt olevan mitään toivoa. Ja niin antoi Mardonios sotajoukkonsa lähtiessään vielä kerran hävittää Attikan perin pohjin ja vei sitten armeijansa Boiotiaan.

Ateena oli ajanut tahtonsa perille. Eleusiin tasangolla luoteeseen Ateenasta, koilliseen Istmoksesta, yhtyi Attikan sotajoukko Peloponnesoksen armeijaan, tarjotakseen ottelua elämästä ja kuolemasta Hellaan persialaiselle kuokkavieraalle.

Boiotian rajana Attikaa ja Megris maakuntaa vasten oli vuoriharjanne Kitero, sen pohjoispuolisten haarojen rinteillä Plataian kaupunki ja siitä pohjoiseen tasanko, jonka läpi lännestä itään juoksi Asopos joki monine lisäjokinen ja puroineen sekä idästä länteen toinen pienempi joki. Kauempana Asopos joesta pohjoiseen oli Tebain persialaismielinen kaupunki ja lähellä joen pohjoisrantaa persialaisten vallitettu leiri. Mardonios ei nyt yrittänytkään sulkea kreikkalaisilta Kiteronin poikki vieviä teitä, vaan päästi heidät tahallaan vuoren yli tasangolle, jossa hänen ratsuväkensä olisi helpompi levittää voimiaan. Hän sijoitti joukkonsa Asopoksen eteläranna1le. Niitä lienee ollut noin 50,000 miestä Aasiasta sekä muutama tuhat apujoukkoja Tessaliasta ja Tebaista. Kreikkalaisten armeijassa lasketaan olleen 30,000 raskasaseista eli hopliittia sekä kenties 800 ateenalaista kevytaseista, siis melkoisesti vähemmän kuin vihollisella.

Helleenit olivat siis nyt Kiteron pohjoispuolella, mutta hyökkäystä tasangolla olevaa persialaista armeijaa vastaan Pausanias, joka oli ylipäällikkönä, ei vaan tehnyt. Hän tahtoi noudattaa Maratonin kentällä saavutettua kokemusta. Mutta samaa tahtoi puo-

lestaan Mardonioskin pitäen hyökkäystä vuorenrinteillä asemoitsevia kreikkalaisia vastaan vaarallisena. Ja tietäjät molemmilla puolilla lupasivat voittoa, jos vain pysyttäisiin puolustuksessa eikä käytäisi hyökkäykseen. Mardonios koetti jousiratsumiehillään ärsyttää vihollisiansa ja ahdisti erittäinkin etuvartioina seisovia megaralaisia, mutta attikalaiset tulivat näille avuksi, persialainen upseeri Masistios kaatui, ja hänen miehensä vetäytyivät takaisin. Tämä menestys rohkaisi Pausaniaan viemään armeijansa pienille kunnaille tasangolle Plataian edustalle, jossa hän voi järjestää joukkonsa leveään rintamaan. Enimmät ateenalaiset olivat oikealla, enimmät spartalaiset vasemmalla siivellä; edellisiä vastassa Mardonioksen kreikkalainen liittoväki, spartalaisia persialaiset. Nämä — persialaiset — yrittivät estää spartalaisia noutamasta vettä eräästä läheisestä purosta ja tekivät kaikenlaista pilaa vihollisen kuuluisasta urhoollisuudesta, joka muka ei uskaltanut astua näkyviin. Pausanias ei kuitenkaan mennyt satimeen; hänellä oli hyvät asemat eikä hän tahtonut niitä jättää. Mutta hän vaihtoi spartalaisensa ateenalaisiin ja asettui avonaisemmalle vasemmalle siivelle. Mardonios seurasi häntä antaen persialaistensa asettua kreikkalaisten liikkeiden mukaan, sittenkin kun nämä jälleen muuttivat entisille paikoilleen. Näin seisoivat armeijat toinen toistaan vastassa, kuten Herodotos kertoo, kaksitoista päivää, mutta todellisuudessa kenties paljon kauemmin. Lopulta ei tämä tämmöinen tila kuitenkaan ollut Mardonioksesta edullista. Teebalaiset neuvoivat, että peräydyttäisiin Tebaihin ja koetettaisiin päästä päämaaliin lahjomisilla; ja samaa sanoi myöskin persialainen kenraali Artabazos, joka ei luottanut taisteluun. Mutta Mardonios ei ollut mokomasta mitään tietävinään. Ja vielä enemmän syytä vakavaan hyökkäykseen lienee hän saanut siitä, että, kuten hänelle ilmoitettiin, kreikkalaiset olivat päättäneet viedä laivastonsa suoraan Aasiaan, jolloin hänen paluulinjansa olisi voinut tulla katkaistuksi sieltä päin. Mardonios siis päätti kun päättikin ryhtyä ratkaisevaan taisteluun. Ja ensi aluksi hän saavutti menestystä. Persian ratsuväki sai haltuunsa spartalaisten vedenottopaikan, ja Pausaniaan täytyi siirtää joukkonsa lähelle muutamia puroja Plataian kunnaitten alapuolelle. Tämä siirtyminen, joka toimitettiin yöllä, tuntui Mardonioksesta paolta, hänen vielä päivän koittaessa huomatessaan, miten spartalaiset jälkijoukot hajallisina seurasivat tovereitaan. Nyt hän lähetti

ratsuväkensä näiden kimppuun, nyt antoi hän persialaistensa kiitojuoksua rynnätä päälle, nyt seurasi näitä koko hänen armeijansa.

Nyt näyttäytyi helleenien sotilaskuri koko loistossaan. Pausanias piti Peloponnesoksen pojat lujasti käsissään; he eivät liikkuneet paikaltaan, vaikka vasemmalle ja oikealle sateli nuolia tuiskuna ja moni urhoollinen helleeni heitti henkensä saamatta itseään puolustaa. »Uhrit eivät olleet suotuisat.» Vasta sitten, kun persialaiset polvistuivat, pistivät kilpensä maahan ja lähettivät nuolensa kilpivallista, »vasta silloin ojensi Pausanias kätensä Plataian Herontemppeliä kohden rukoillen voittoa, ja sillä hetkellä kävivät uhrimerkit suotuisiksi». Spartalaiset ja tegealaiset ryntäsivät hurjalla raivolla persialaisia vastaan, mursivat kilpivallin ja syöksivät peitsensä vihollisten rintoihin. Nämä puolustautuivat mitä sitkeimmin, yrittivät väistää ja murtaa peitset, mutta heidän vastustuksensa oli voimaton tuota karaistua, hyvin koulutettua kreikkalaista hopliittijoukkoa vastaan, ja persialainen ratsuväki ei kyennyt siinä tanakassa käsikähmässä toveriaan auttamaan. Mardonios kaatui vieden mukaansa kuolemaan persialaisten ydinjoukon, toisten täytyi kääntyä pakoon.

Tällä aikaa oli teebalaisten ratsuväen onnistunut murtautua kreikkalaisten keskustan läpi, mutta ateenalaiset vasemmalla siivellä hakkasivat teebalaisen jalkaväen maahan, ja loput Persian sotaväestä pakeni epäjärjestyksessä. Ratsuväki voi jotakuinkin turvata sen peräytymisretken, ja niin pelastui melkoinen osa sotajoukosta. Artabazos vei sen Tessalian kautta takaisin Traakiaan. Persialaisten vallitetun leirin sitä vastoin ottivat kreikkalaiset väkirynnäköllä ja hakkasivat maahan kaikki, jotka sieltä olivat suojaa etsineet. Äärettömät aarteet kultaa, hopeaa ja muita kalleuksia joutui helleenien sotasaaliiksi. »Kamppaus peitsen ja jousen välillä ratkesi edellisen eduksi mitä loistavimmalla tavalla, Hellaan vapaiden valtioiden itsetietoiset sotilaat olivat Aasian orjalaumoille näyttäneet, mikä henki oli maailman perivä.» Plataian taistelu pelasti ratkaisevasti Euroopan vapauden.

Taistelutanterelle rakensivat voittajat Zeus vapauttajalle alttarin ja perustivat kamppailun muistoksi voittojuhlan, jota oli vietettävä joka neljäs vuosi. Sen johto ja hautojen hoito uskottiin plataialaisille, joille yhteisesti kaikkien puolesta luvattiin alue ja vapaus. Mutta sitten retkeiltiin Tebaihin, persialaisuuden pääma-

jaan Hellaassa. Jonkin ajan piirityksen jälkeen luovuttivat kaupunkilaiset persialaisen puolueen johtajat, aatelinsa päämiehet, liittoutuneiden käsiin — näiden aatelismiesten omasta ehdotuksesta, jotka toivoivat voivansa lunastaa henkensä rahalla. Mutta he erehtyivät. Pausanias mestautti heidät. Sitten liittoarmeija hajaantui. Tessalialaisia turvasi heidän alueensa etäisyys ja laajuus liittoutuneiden kostolta.

Kuvaavana mielialalle, katsantotavalle ja sivistysasteelle kummallakin puolen mainitsemme Herodotoksen mukaan tässä Plataian taistelun päiviltä seuraavaa:

Ennen taistelua pani muuan persialaismielinen teebalainen nimeltä Attaginos toimeen komeat kemut, joihin hän oli kutsunut sekä teebalaisia että persialaisia. Näissä pidoissa aloitti muuan ylhäinen persialainen keskustelun erään helleeniläisen pöytätoverinsa kanssa ja sanoi aavistavansa, että heidän, persialaisten, kävisi huonosti taistelussa, että pöydässä nyt syövien ja juovien joukostakin vähän ajan päästä ainoastaan harvoja olisi elossa. Kun persialaismielinen kreikkalainen tämän johdosta arveli, että Mardoniokselle, joka myös oli saapuvilla pidoissa, olisi ilmoitettava tämä varoittava aavistus, vastasi persialainen: »Ystäväni, mitä Jumala tahtoo tapahtuvaksi, sitä ei kenkään ihminen voi estää; ja sitä paitsi ei kukaan tahdo uskoa sitä, joka sanoo, mikä uskottavaa on. Monet persialaiset tämän tietävät, mutta me seuraamme virran mukana pakosta; ja ihmisen julmin kärsimys on se, että hän ymmärtää, mikä on oikeaa, eikä kuitenkaan hänen vallassaan ole toimia sen mukaan.» Oli siis kyllä jaloja persialaisia, jotka täysin käsittivät, että he olivat taistelemassa huonon asian puolesta, että oikeus oli Hellaalla. Ja he aavistivat, että korkeampi aate oli perivä lopullisen voiton.

Taistelun jälkeen, kun helleenit jo olivat täysin voittaneet vihollisensa, tuli eräs nainen voittajien luo. Hän oli Farandates nimisen persialaisen ryöstörakastajatar, joka kuultuaan, miten helleenit olivat voittaneet, oli palvelijattarineen pukeutunut kauneimpiin vaatteisiinsa, koristautunut kalleimmilla helyillänsä ja nyt etsi suojaa Pausaniaan luota. »Pelasta rukoileva palvelijattaresi vankeuden orjuudesta. Sillä sinä olet jo auttanut minua niin paljon, että olet kaatanut nämä ilkiöt, jotka eivät välittäneet jumalista. Olen Kos saarelta kotoisin. Sieltä he väkivaltaisesti minut ryöstivät.»

Pausanias otti jalomielisesti onnettoman turviinsa ja jätti hänet eforien haltuun, hankkipa myöhemmin hänelle kodinkin Aiginan saarelta, jonne hän halusi päästä.

Taistelun perästä ehdotti eräs ajattelematon aiginalainen, että Pausanias antaisi häpäistä Mardonioksen ruumista, niinkuin Xerxes ja Mardonios olivat häpäisseet Leonidaan ruumista Termopylain taistelun jälkeen; mutta suuttumuksella, inholla hylkäsi Pausanias tämän raa'an ehdotuksen lausuen, että senkaltaiset työt kuuluivat barbaareille eivätkä helleeneille. »Ja kiitä jumalia», sanoi hän lopuksi ehdottajalle, »että pääset rangaistuksetta tiehesi».

Sillä aikaa kuin Hellaan ja Persian maasotajoukot seisoivat vastatusten Plataian luona, meni kreikkalainen laivasto Leotykidaan johdossa, kauan maattuaan Samos saaren luona, salmen poikki Vähän-Aasian mannermaan rannikolle. Se oli uudestaan, tällä kertaa juuri samoslaisten aloitteesta, saanut kutsun tulla pelastamaan Jooniaa. Ratkaisevana vaikuttimena lienee kuitenkin ollut jännitystila Plataian luona, josta helleenit tahtoivat tehdä lopun ja pakottaa Mardonioksen hyökkäykseen.

Persian laivasto ankkuroi Samoksen luona, ja se oli vieläkin lukultaan kreikkalaista mahtavampi. Mutta se tunsi itsensä kykenemättömäksi taisteluun tämän kanssa. Sillä ei siinä kylliksi, että Salamiin tappio vaikutti masentavasti, vaan joonialaisiin laivoihin ei ollut enää luottamista, ne voisivat mennä maanmiestensä puolelle. Ja niinpä päätettiin lähettää Persian laivaston tärkein osa, foinikialaiset laivat, kotiin, vetää loput maihin Mykalen luona, joka oli vastapäätä mannermaata, ja jäädä siihen vallituksiin. Ja tähän asettui myöskin se Persian maajoukko, jonka Xerxes, odotellessaan Sardeksessa sodan päättymistä, oli haalinut kokoon rannikon puolustukseksi. Sitä johti kenraali Tigranes.

Nyt päättivät kreikkalaiset hyökätä. Sitä ennen purjehti Leotykidas laivallaan — kertoo Herodotos — niin lähelle persialaisten leiriä kuin mahdollista ja antoi huutavan airuen kautta kehoittaa joonialaisia luopumaan Persiasta, jakaen heille samassa tunnussanat. Sitten laskivat helleenit laivansa rannalle, persialaisten edes vastustamattakaan. Oli jo iltapäivä, ja rupesi leviämään huhu, että helleenit samana päivänä aamulla olivat voittaneet Plataian luona. Muuan airueensauva oli löydetty rannalta ja tuonut siitä tiedon.

»Ja kun tämä jumalanääni oli lentänyt sotajoukon läpi, kävivät he rohkeampina rynnäkköön.»

Persialaiset olivat petosta peläten osaksi riistäneet aseet heidän puolellaan nimellisesti ja virallisesti taistelevilta helleeneiltä, osaksi lähettäneet heitä luotansa muka vartioimaan leirille vieviä sivuteitä. Mutta muutenkin vallitsi persialaisissa hämmennys ja sekasorto, kenraalit olivat kuin puusta pudonneita; helleenien rohkeus ja merkillinen luottamus onneen oli saattanut heidät aivan pyörälle. Innostunein sotahuudoin karkasivat kreikkalaiset päälle, mursivat persialaisten kilpivallit ja hakkasivat heistä maahan komppanian toisensa perästä. Silloin tarttuivat Persian armeijan aseettomat helleenitkin kaatuneitten aseisiin ja kävivät maanmiestensä puolelle. Epätoivon raivolla piti persialainen ydinjoukko puoliaan hyvän aikaa, mutta lähti, kovasti vähentyneenä sekin, lopulta pakoon. Tigranes oli kaatunut ja muutamat muutkin kenraalit, toiset olivat käpälämäessä.

Ja niin oli hävitetty Persian sotajoukko täälläkin. Kreikkalaiset polttivat sen vallit ja laivat. Ja kapinan kipinä leimahti jälleen ilmituleen koko Jooniassa. Kaikkialla syöstiin tyrannit vallasta, persialainen varusväki karkotettiin. Spartalaisia arvelutti Vähän-Aasian kreikkalaisten ottaminen helleeniläiseen liittoon; heidän niskoilleen tulisi varsin vaikea suojeluvelvollisuus. He ehdottivat sentähden, että joonialaiset siirtyisivät Vähästä-Aasiasta ja asettuisivat hallitsevaksi luokaksi niihin kreikkalaisiin paikkakuntiin, jotka olivat kannattaneet Persiaa. Mutta ateenalaiset vastustivat tätä ja saivat toimeen, että ainakin toistaiseksi saaret otettiin liittoon.

Mykalen voiton jälkeen helleenien laivasto purjehti Hellespontokseen. Nähtyään, ettei Xerxeen siltoja enää ollut olemassa, palasi Leotykidas peloponnesoslaisineen kotiin. Mutta ateenalaiset pitivät tehtävänään turvata maatansa uutta persialaista hyökkäystä vastaan, ja se tehtävä ei ollut heidän mielestään täydelleen suoritettu, ennenkuin Euroopan puoleinen sillanpää, Sestos niminen kaupunki, olisi heidän hallussaan. Senpätähden he alkoivat piirittää sitä, ja siinä toimessa auttoivat heitä joonialaiset ja hellespontoslaiset miehistöt. Artabazos olisi kenties voinut Mardonioksen armeijan tähteillä avustaa piiritettyjä, mutta hän katsoi viisaammaksi pelastaa joukkonsa Bosporos salmen poikki Vähän-Aasian

pohjoisrannalle. Pieni persialainen varusväki Sestoksessa piti sankarillisen kestävästi puoliaan kokonaisen talven, syöden lopulta nahkanauhojakin, mutta lähti viimein nälästä nääntyneenä pakoon. Kaupunki antautui ateenalaisille. Osan pakenevia persialaisia löivät traakialaiset maahan, toiset joutuivat ateenalaisten käsiin, m.m. linnanpäällikkö Artayktes, jonka Xantippos, Ateenan laivaston johtaja, mestautti siitä syystä, että Artayktes mitä inhoittavimmalla tavalla oli häpäissyt erästä paikkakunnan kreikkalaista temppeliä. Keväällä v. 478 Xantippos vei voitokkaan attikalaisen laivaston takaisin Ateenan satamaan.

KYMMENES LUKU.

Loppukatsaus.

Aivan kuulumatonta oli nyt tapahtunut. Aasian rajattoman yksinvaltiuden hyökkäys Eurooppaan suunnattomine orja-armeijoineen oli tullut torjutuksi innokkaan vastarinnan kautta, johon osallistui ainoastaan melkoisen vähäinen osa pienen Hellaan vapaata kansaa. Semmoinen tapaus oli omiaan muodostamaan käännekohdan maailman historiassa. Persian suurkuningas, Egyptin faaraoiden, Assyrian hirmuhallitsijain, Meedian ja Babylonian yksinvaltiaiden perillinen, oli pitkät ajat ollut tämän historian keskipisteenä ja liikkeelle panevana voimana, hänen rypistäessään kulmiaan olivat kansat ja ihmiset vavisseet, hänen ja yksistään hänen armostaan riippui jokaisen henki ja elämä, kansojen toiminta ja kehitys. Tämmöisen tilanteen vallitessa oli rohjennut ruveta pyrkimään historian maailman näyttämölle muuan mitätön merentakainen kansa. Se ei ottanut tunnustaakseen maailman hallitsijan ehdotonta herruutta. Sillä ei ollut edes omassa keskuudessaan mitään herraa, jota kaikki olisivat ehdottomasti totelleet, vaan ainoastaan omatekoinen laki, jonka voimasta jokainen yksityinen yhteiskunnan jäsen oli oma herransa. Semmoisen sopimattomasti järjestyneen kansan pyrkimys vaikutusvaltaan oli kerrassaan ehkäistävä, se oli juuriaan myöten masennettava ja sen maa saatettava jumalaisen suurkuninkaan valtapiiriin. Mikään vakava vastarinta tuskin tulisi kysy-

mykseen. Eihän tuo näkymätön laki kykenisi ajamaan ketään tappeluun, ja niiden harvojen, jotka vapaaehtoisesti aseisiin tarttuisivat, nähtäisiin kyllä pian katuvaisina matelevan maailman hallitsijan jalkojen juuressa.

Mutta ratkaisu oli tapahtunut aivan päinvastaiseen suuntaan. Maailma oli kääntynyt nurin. Tuo mitätön kansa lakeineen vapauksineen ei ainoastaan ollut uhkarohkeasti astunut historian suurelle näyttämölle, vaan — eihän käynyt sitä enää kieltäminen — ottanut sen ohjakset käsiinsä. Tästä lähtien Eurooppa, Hellaan vapaan kansan edustamana, oli säätävä inhimillisen kehityksen kulun. Aasian vanhoillisine, ihmisten epävapauteen perustuvine valtioperiaatteineen olivat Hellaan mainehikkaat voitot tuominneet historialliseen mitättömyyteen. Hellas oikeusvaltion luojana katsoi halveksivasti sen olkapäiden ylitse valoisaa inhimillistä tulevaisuutta kohden. Osat olivat vaihtuneet. Aasia ei enää koskaan uskaltaisi hyökkäystä Eurooppaa vastaan.

Siinä niiden Kreikan—Persian taistelujen kauas kantava merkitys, joista olemme yrittäneet antaa kuvauksen. Ne eivät lopullisesti päättyneet Mykalen taisteluun, mutta tarkoituksemme tässä ei oikeastaan ole ollut mennä pitemmälle, koska näet Persia *hyökkääjänä* yhtä kaikki niissä lopullisesti masennettiin ja hyökkääjän osa siirtyi helleeneille, niinkuin varsinainen maailmanjohto ylimalkain.

Ainoastaan lyhyesti voimme kosketella asiain senjälkeistä menoa.

Ateena, jolle epäilemättä suurin kunnia Hellaan vapauden turvaamisesta tuli, kohosi vähitellen mahtavimmaksi valtioksi siellä ja viimein todelliseksi suurvallaksi. Temistokles ja Aristides toimivat yhdessä rakennuttaen muureja ja satamavarustuksia, ja valtiosääntö sai uuden pykälän, jossa neljännen luokan kansalaisillekin turvattiin oikeus päästä kaikkiin valtion virkoihin.

Keväällä v. 478 lähti kreikkalainen laivasto, jossa Ateenalla oli 30, Peloponnesoksella 20 alusta, hätyyttämään persialaisia näiden omilla saarilla, joista monta valloitettiin tai oikeammin vapautettiin. Johtajina retkellä olivat Plataian taistelun voittajat, Pausanias ja Aristides, sekä jälkimmäisen apulaisena Miltiadeen poika Kimon. Kun Pausanias rupesi osoittamaan röyhkeätä vallanhimoa, siirsivät liittoutuneet Spartalla olleen ylimmän johtovallan, hegemonian,

Ateenalle, joka laivastonsa suuruuden tähden olisi sen ansainnut ennenkin. Syntyi myös uusi meriliitto, jonka tarkoituksena oli Ateenan johdolla ahdistaa Persiaa. Yhteinen liittorahasto, jonka osuudet jäivät Ateenan määrättäviksi, säilytettiin Delos saarella, josta sitten koko liittokin sai nimensä, mutta muutettiin myöhemmin Ateenaan. Tämän liiton lähin tehtävä oli ajaa loputkin persialaiset pois Euroopasta. Sitä varten meni Kimon, jolle ateenalaiset olivat uskoneet sodan johdon, v. 476 laivastoineen ja sotajoukkoineen Traakian rannikolle, jossa persialaisilla vielä oli lukuisat linnoitukset hallussaan. Monet näistä antautuivat vastustamatta, Eion Strymon virran suussa vasta pitemmän piirityksen jälkeen, sitten kun sen uljas puolustaja Boges oli heittänyt aarteensa jokeen ja itse etsinyt surmansa liekeistä. — Traakian retken perästä käännyttiin taas muutamia saaria ja Euboian Karystos nimistä kaupunkia vastaan, jotka pakotettiin yhtymään liittoon. Seurasi sitten pitempi väliaika, jona sotatoimet lepäsivät, mutta Ateena vahvisti valtaansa liiton sisäpuolella kantaen raha- ja miehistöveroja sen yhteishyvän eduksi, jota se oli ottanut ajaakseen, ja muodostaen liiton eri jäsenkuntain valtiosäännöt omansa kaltaisiksi, jopa siviilioikeudessakin ja siviiliprosessissa melkein kaikkialle asettaen Solonin lait. Tämä synnytti vakavaa vastarintaakin. Niinpä esim. Naxos saari, joka kieltäytyi tottelemasta liiton johtajaa, v. 467 pakotettiin sotavoimalla alamaisuuteen ja menetti rangaistukseksi kaiken itsenäisyytensä.

Sitten lähti Kimon jälleen vahvalla liittolaivastolla merelle suunnaten kulkunsa suorastaan Vähään-Aasiaan, Karian rannikolle. Ne kreikkalaiset kaupungit, jotka eivät vielä olleet päässeet vapaiksi, yhtyivät nyt liittoon; Karian rantaseuduista valloitettiin monta. Suurten hyökkäysretkiensä niin surkeasti mentyä myttyyn oli Persia hervottomana katsellut helleenien etenemistä sen etäisemmillä alueilla, antamatta apua varusjoukoilleen Traakiassa tai muualla. Nyt, kun Ateena uhkasi sitä näin läheltä, sen vanhoja aasialaisia omistuksia, täytyi yrittää vakavaa vastarintaa. Persian hallitus kokosi vahvan sotajoukon ja 200 laivaa Vähän-Aasian eteläranikolle, joka välttämättömästi oli turvattava, Eyrymedon joen suuhun. Mutta Kimon, jonka laivat oli korjattu Temistokleen tekemän uuden suunnitelman mukaan, karkasi päälle, ja persialaiset kärsivät taaskin perinpohjaisen tappion. Heidän maa-

armeijansa voitettiin, heidän laivastostaan ajettiin toinen osa upoksiin, toinen vallattiin. Ääretön sotasaalis mukanaan palasi Kimon kotiin (v. 469). Vähässä-Aasiassa vasta vapautetut tai valloitetut alueet olivat turvatut vastaisilta hyökkäyksiltä Persian puolelta. Tämä rajattoman, ylvästelevän yksinvaltiuden maa orjistuneine alusmaineen oli muuttunut toisen luokan vallaksi, samalla kuin Ateena itsessään vapaiden liittolaistensa johtajana, etevän oikeus- ja vapaavaltion luojana oli kohonnut suurvallaksi.

Sotatilaa Persian kanssa kesti vielä, ilman mainittavampia tapauksia, vuoteen 449 saakka, jolloin vihdoin, ateenalaisten saavutettua suuren viimeisen voiton Kypros saaren luona, lopullinen rauha solmittiin. Aigeian ja Propontis merten rannikot jäivät Ateenan valtapiiriin. Helleenit idässä ja lännessä olivat vapaita ihmisiä.

Tällöin oli jo Ateenan politiikan johtajana Perikles, aikansa suurin valtiomies, eheämuotoinen persoonallisuus sen sivistyksen kukkuloilla. Hän oli johtanut rauhanpuoluetta ja aikaansaanut nyt täydelleen tyydyttävän tuloksen neljäkymmentä vuotta kestäneestä sotatilasta. Miten muuten puolueet Ateenassa näihin aikoihin olivat muodostuneet ja mitä kaikkea niiden ohjelmissa oli, emme voi ruveta esittelemään. Mainitsemme tässä vain, että kaikkien muutosten rinnalla, joita kansanjohdossa oli tapahtunut, hallitusmuoto oli kehittynyt entistäkin selvemmäksi kansanvallaksi. Niinpä Perikleen aikana kansankokouksella on täydelleen suvereeni valta; se yksinään ratkaisee kaikki tärkeät asiat. Sen ojennusnuorana ovat ainoastaan lait, joiden tarkkaa noudattamista kaikki virkamiehet, neuvosto ja jokainen yksityinen kansalainen ovat velvolliset valvomaan. Mutta lain rajojen sisällä on kansa, deemos, täydelleen vapaa. Jos se tekee lainvastaisen päätöksen, niin ateenalaisen valtio-oikeuden mukaan vastuunalaisuus siveellisesti ja laillisesti koskee puhujia, jotka ovat sitä huonosti neuvoneet tai houkutelleet lainvastaisiin tai mielettömiin tekoihin. Myös on olemassa virkamiehiä, joita voidaan syyttää siitä, että he ovat sallineet lainvastaisen äänestyksen. Virkamiehelle maksetaan palkat, jotta köyhäkin voi sellaiseksi pyrkiä.

Perikleen aikaa sanotaan muutenkin Hellaan sivistyksen kukoistusajaksi, ja totta tosiaan, Ateenan kulttuurikanta hänen päivinään hämmästyttää vielä jälkimaailmaakin. Feidiaan taideluomat, Sofokleen murhenäytelmät, Anaxagoraan ja Sokrateen syvämietteiset

järkeisopit ovat sen eri haaroja. Vanha kansanuskontokin rupeaa horjumaan vapaasti miettivän ihmishengen kohotessa yhä korkeammalle [1], ja perustus on laskettu Platonin ja Aristoteleen suurenmoisille filosofisille järjestelmille, joista meidänkin aikamme korkein tiede yhä saa imeä siementävää ja kasvattavaa nestettä.

Spartassa oli myös sodan päättyessä oikeusvaltio olemassa, mutta suppeampana. Senkään jäsenet eivät olleet riippuvaisia mistään muusta kuin Spartan laeista, mutta sen sijaan, että Ateenan lainsäädäntö vähitellen sai jalansijaa koko sen valtapiirissä, olivat Spartan lait voimassa ainoastaan sen alkuperäisellä alueella. Tässä seikassa piilikin itse asiassa sisäisin syy siihen välirikkoon, joka jo persialaissotien päättyessä oli tapahtunut Spartan ja Ateenan välillä ja joka viimein puhkesi pitkälliseen, n.s. Peloponnesoksen sotaan. Tämän luonteena on näet ylimalkain, että Sparta, tuo tarkoin eristynyt vapaa sotilasvaltio, edustaa erikoisvaltioisuutta ja vanhoillisuutta, Ateena sitä vastoin edistyksen ja helleeniläisen valtioyhteisyyden aatetta, jota se jo kauan on ajanut Hellaan onneksi ja — Persian turmioksi.

Peloponnesoksen sota tietysti on aiheemme ulkopuolella. Merkitsemme tähän vain lyhyesti: Pikkuvaltioisuus, partikularismi, jota Sparta siinä edustaa vastoin Ateenan yhteisvaltioaatetta, on, kuten ennen olemme viittailleet, jossain määrin helleeniläisyyden elinehtoja samalla kuin se on sen varjopuoli. Sodan ensi tuloksena on tämän kanssa sopusoinnussa Spartan hegemonia, mutta se, jos mikään, on vapaille pikkuvaltioille sopimaton ja käy sortovallaksi. Lopputuloksena on yleinen hajaannus. Hellas semmoisenaan ei enää jaksa ylläpitää vanhaa itsenäisyyttä sisäisen eripuraisuuden takia. Hegemonia joutuu joksikin aikaa Tebaille, tuolle aikoinaan persialaismieliselle yhteiskunnalle, joka nyt erään rajariidan ratkaisijaksi kutsuu Makedonian heimokuninkaan; ja niinpä viimein Kreikan

[1] Näinä murrosaikoina kohoaa myös naisen asema. Hän on tähän saakka Hellaassakin vaikuttanut melkein yksinomaan kodin piirissä, mutta Perikleen nerokas toinen puoliso Aspasia alkaa osallistua miestenkin seuraelämään ja harrastuksiin. — Että helleenien lait kaikkialla ja kaikkina aikoina olivat sallineet ainoastaan yksivaimoisuuden, samalla kuin itämailla monivaimoisuus oli yleisenä sääntönä, sitä tarvinnee meidän tuskin huomauttaa.

hegemonia siirtyy Makedonialle (v. 338). Tämän kuningas on kuitenkin, niinkuin ainakin osa hänen makedonialaisiaankin, helleeniläisesti sivistynyt mies, ja monet helleenit ensi aluksi tuskin huomaavat vanhan valtiollisen itsenäisyyden raukeamista. Makedonian kuningas valitaan johtajaksi uuteen sotaan heikontunutta Persiaa vastaan; sillä keskellä pikkuvaltioiden alituista eripuraisuutta on jonkinlaisena sovittavana kansallisena siteenä näiden välillä ollut ajatus Persialle kostamisesta. Tämän aatteen toteuttaa Aleksanteri Suuri, jonka opettajana on Aristoteles. Persia kukistuu, ja helleeniläinen kulttuuri perii maailman. Silloin tietysti jo on Ateenan suurvalta ja kaikkien noiden Hellaan vanhojen pikkuvaltioiden valtiollinen itsenäisyys mennyttä. Mutta vastainen Eurooppa perii sekin helleeniläisen sivistyksen ja löytää siitä sen varsinaisen ytimen, *oikeusvaltion.*

Tämän suuren aatteen on täten Eurooppa perinyt helleeneiltä, jotka kerran ase kädessä pelastivat sen vapauden aasialaisen yksinvallan hyökkäykseltä, — osoittaen samassa, että kunkin kansan juuri pulmallisimmalla ja tärkeimmällä hetkellään tulee näyttää, minkä arvoinen se tässä maailmassa on. Ja omasta puolestaan kuollessaankin oli Hellas, joka kansalaisvapauden loi ja tähän perustuvan isänmaanrakkauden istutti ihmisiin, kirkastunut historian korkeimpia tarkoituksia varten. Maratonin, Termopylain, Salamiin ja Plataian taistelut vaikuttavat vielä tänä päivänäkin johtavana aatteena ihmiskunnan historiassa, samalla kuin Sofokleen, Salamis saaren voittojuhlassa tanssijan, ihanat murhenäytelmät kohottavat henkemme korkealle yksilön itsekkään elämän yläpuolelle.

